

Mads Bukkvoll

Utdanning som grunnlag for en ny skillelinje?

En empirisk analyse av hvordan utdanning og nyere holdningsdimensjoner sammen kan utgjøre en ny skillelinje blant norske velgere

Stortingsvalgene 1989-2009

Masteroppgave i Statsvitenskap
Trondheim, våren 2014

Mads Bukkvoll

Utdanning som grunnlag for en ny skillelinje?

En empirisk analyse av hvordan utdanning og nyere holdningsdimensjoner sammen kan utgjøre en ny skillelinje blant norske velgere.

Stortingsvalgene 1989-2009.

Forord

Med dette leverte produktet setter jeg punktum for fem gode år ved Dragvoll. Som mange har sagt før meg, så har masterskrivingen vært en krevende prosess. Valg av gren innenfor disiplinen falt ganske naturlig, da valgforskning har preget mye av min lesing og oppgaveskriving de siste årene. Å satse på utdanning som et sentralt element i oppgaven er et resultat av hverdagslige observasjoner, nærmere bestemt etter sosiale samvær med kolleger, venner og bekjente med varierte grader av utdanningsnivå. Slik har jeg blitt nysgjerrig på å finne av hva dette kan bety for hva vi mener og hva vi stemmer på.

Jeg vil rette en stor takk til veileder, Toril Aalberg, for konstruktive tilbakemeldinger og folkene ved NSD, for oversending av datasettene og god hjelp underveis. Personen som imidlertid har vært av størst betydning for at jeg nå fullfører en femårig utdanning innen statsvitenskap er min samfunnsengasjerte morfar, Jostein Økdal. Du har bidratt enormt som rollemodell, hvor gode spørsmål og kritisk tenkning har preget mye av praten oss i mellom. Takk til deg, og til mamma og pappa for god støtte gjennom opp- og nedturer.

Mads Bukkvoll

Trondheim 15.mai 2014.

Innhold

1. Utdanning som grunnlag for nye skillelinjer: en introduksjon	1
2. Skillelinjer og utdanning – et teoretisk fundament.....	6
2.1 Samfunn i utvikling: Fra stabilitet til velgerflyktighet.....	6
2.2. Skillelinjemodellen – begrep og innhold	9
2.2.1. Skillelinjemodellens tre elementer – av Bartollini og Mair.....	11
2.2.2 Grunnlaget for modellen – spenning i strukturen	12
2.2.3 Norsk skillelinjestruktur	14
2.2.4 Utdanning i skillelinjemodellen.....	16
2.3 Utdanningseffekter: ”Schooling liberalises” og andre forklaringer	18
2.4. Holdningsdimensjonene og autoritær-liberale verdier – teori og innhold	20
2.5 Miljø og innvandring – bakgrunn og omfang	22
2.6 Hypoteser	23
3. Metodisk redegjørelse	25
3.1 Om data.....	25
3.2 Operasjonalisering og gyldighet	25
3.2.1 Steg 1 – det empiriske element og bakgrunnsvariabler	27
3.2.2 Steg 2 – det normative element og holdningsdimensjoner	28
3.2.3 Steg 3 – det institusjonelle element og partivalg	28
3.3. Statistiske verktøy	29
3.3.1 Lineær regresjon	29
3.3.2 Skalakonstruksjon og Cronbachs Alfa – reliabilitetskoeffisient	30
3.3.3 Bivariate korrelasjoner & Pearsons R.....	31
3.3.4 Logistisk regresjon.....	31
4. Koblingen mellom det empiriske og det normative element: Utdanning og holdningsdimensjoner	33
4.1 Innvandring-solidaritet og vekst-vern: reliabilitet og sammenhenger	33
4.2 Deskriptiv plassering av partienes velgere i lys av I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen.....	36
4.3 Utdanning av betydning for plassering på I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen?	38
4.4 Oppsummering:	42

5. Koblingen mellom det empiriske og det institusjonelle element: Utdanning og faktisk stemmegivning	43
5.1 Kanaliserer utdanning valg av parti?.....	45
5.2 Oppsummering: Utdanning er viktig for enkelte partier.....	49
6. Koblingen mellom det normative og det institusjonelle element: I-S-dimensjonen og faktisk stemmegivning	51
6.1. Et polarisert bilde	52
6.2 Partivalg i lys av innvandring-solidaritet-dimensjonen	53
6.3 Oppsummering: Innvandring-solidaritet er av betydning for enkelte partiers velgere.....	56
7. Endelig kobling av elementer: Utdanning, I-S-dimensjonen og faktisk stemmegivning...57	57
7.1 Tidligere analyser: oppsummert.....	57
7.2 Testing av endelig modell:	58
8. Avslutning: Kan vi snakke om en ny skillelinje?	62
Appendiks A.....	67
Appendiks B – Indikatorfordeling for dimensjonene 1989-2009.....	71
Appendiks C: Koding av variabler	75
Litteratur:	76

Tabeller:

Tabell 4.1. Korrelasjonsmatrise av dimensjonene Innvandring-Solidaritet og Vekst-vern sammen med utdanning, supplert av bakgrunnsvariabler. Bivariate korrelasjoner. Valgundersøkelsene 1989-2009.....	35
Tabell 4.2. Gjennomsnittlige plasseringer for partienes velgere i lys av to dimensjoner. Valgundersøkelsene 1989-2009.....	37
Tabell 4.3 Utdanningsnivå og forklart varians på holdningsdimensjonene. Bivariate lineære regresjoner. Justert R^2	40
Tabell 4.4 Multippel lineær regresjonsanalyse med avhengig variabel ”innvandring-solidaritet” og bakgrunnsvariabler. Valgundersøkelsene 1989-2009. Ustandardiserte B og standardiserte Beta	40-41
Tabell 5.1 Faktisk stemmegivning sett i lys av utdanningsnivå. Valgundersøkelsene 1989-2009. Gjennomsnittlig prosentfordeling	43
Tabell 5.2 Utvalgte bakgrunnsvariablers betydning for faktisk stemmegivning. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat multinomisk logistisk regresjon. Nagelkerkes Pseudo R.	46
Tabell 5.3 Utdanningsnivå og faktisk stemmegivning etter valgt parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Binomisk logistisk regresjon. Nagelkerkes R^2	47
Tabell 5.4 Effekten utdanningsnivå har på det faktiske stemmegivning etter valgt parti. Valgundersøkelsene 1989-2009 Bivariate logistiske regresjoner med $\text{Exp}(B)$ – Oddsratio.....	48
Tabell 6.1. Innvandring-solidaritet sin påvirkning på faktisk stemmegivning etter parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat logistisk regresjon. Nagelkerke R^2	54
Tabell 6.2. Innvandring-solidaritet sin effekt på faktisk stemmegivning etter parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat logistisk regresjon $\text{Exp}(B)$ Oddratio.	55
Tabell 7.1. Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på SV. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio $\text{Exp}(B)$	60
Tabell 7.2. Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på Venstre. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio $\text{Exp}(B)$	60
Tabell 7.3 Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på FrP. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio $\text{Exp}(B)$	61

Figurer:

Figur 1. Figur 1. Kapitler og koblinger mellom de tre elementene.....	3
Figur 2. Effekten av utdanningsnivå på faktisk stemmegivning. OR.	49
Figur 3. Velgernes gjennomsnittlige plasseringer på I-S dimensjonen etter parti.....	52
Figur 4. I-S og V-V sin forklarte varians på faktisk stemmegivning. Bivariate multinomiske regresjoner. Nagelkerke Nagelkerke Pseudo R	53
Figur 5. Forenklet modell av utdanning, I-S-dimensjonen og partier.	58

1. Utdanning som grunnlag for nye skillelinjer: en introduksjon

De siste tiårene har man sett at stadig flere statsvitere både innenfor og utenfor Norge har rettet fokus på utdanning som formende for våre holdninger. Dette har gitt nye innsikter i velgeratferden, hvor graden av utdanning har vist seg å være knyttet til velgernes holdninger innenfor innvandring og miljø. Jeg mener dette åpner for nye sammenhenger blant norske velgere, hvor grad av utdanningsnivå kan gi ulike normative oppfatninger, som igjen kan føre til ulik stemmegivning. Spesielt interessant ville det være undersøke om dette fenomenet er såpass markant at man kan hevde at det kunne utgjøre en ny skillelinje i norsk politikk.

Flere forfattere, deriblant Stubager (2010:505) og Houtman (2003:86) har funnet tydelige sammenhenger mellom utdanning og autoritær-liberale verdier – hvor tendensen er at de mindre utdannede gruppene trekker mot den autoritære delen, mens de høyere utdannede gruppene trekker mot den liberale. Slik skapes det en konflikt mellom disse delene, og vi kan skimte konturer av mulige nye skillelinjer. Da studier som undersøker nettopp dette hovedsakelig er utført utenfor norske forhold, med brorparten i USA, Nederland og Danmark, vil det være viktig for denne oppgaven å kunne se om disse mønstrene sammenfaller med norske forhold. Jeg ser derfor en mulighet for at denne masteroppgaven kan gi nye innsikter i det politiske landskapet i Norge. Den grunnleggende antagelsen er at utdanning er i ferd med å skape en ny politisk skillelinje ved å forme våre tilnærminger til innvandring og miljøvern, saker som tidligere har vært ansett som en rene ideologisk/normative konflikter og som har blitt aktualisert av partier som gir klare røster til de ulike gruppernes plasseringer. I Norge ser man blant annet Venstre og SV som representerende for miljøvern og økt innvandring, mens FrP har hatt motstand mot innvandring som en av sine viktigste saker. I følge Pascarella & Terenzini (1991:277) er det ikke utenkelig at utdanning medfører større grad av ”altruisme, humanitærisme, og større grad samfunnsansvar og sosial bevissthet” – noe som kan hjelpe oss å forstå hvorfor høyere utdanning sågar kan kanalisere velgere til å stemme på partier som fremmer nettopp disse verdiene.

Målet med denne oppgaven er å se etter om vi kan snakke om en slik utdanningskomponent, og

på dette grunnlaget over tid, gjennom seks valgundersøkelser, se om dette er en realitet. Norge er et spennende utgangspunkt for analysen, da det eksisterer gode datasett som gjør det mulig å utføre avanserte statistiske analyser ut i fra et bra antall enheter. Norge er dessuten et av de høyst utdannende landene sett globalt, der man fra midten av 1980-tallet og frem til nå har kunnet se en utvikling som har ført til at vi nå innehar en høyt utdannet og velstående velgermasse (SSB:2013). Nettopp derfor burde Norge utgjøre et godt eksempel på et individualisert samfunn der flere har blitt velstående og kognitivt mobiliserte, og hvor dette understreker Daltons (2009:22) mye omtalte ”dealignment”. Sånn sett kan Norge, med sin bredt utdannede befolkning, utgjøre et godt tilfelle av et samfunn som er betraktelig mindre avhengig av tradisjonelle strukturelle føringer for sin stemmegivning. Likeledes, når man ser til danske studier utført av Stubager (2006;2008;2009;2010), er det mye som tyder på at resultatene mulig kan overføres til andre sammenlignbare land. Selv om vi geografisk og historisk ligger nærmere danskene, er det såpass store ulikheter i de to velgerstrukturene at dette må undersøkes nærmere.

Til grunn for analysene ligger et robust tredelt kriterium for hva vi kan kalle en skillelinje; nemlig at det må eksistere et empirisk-, et normativt- og et institusjonelt element. Kriteriene har røtter i Bartolini og Mair (1990), og vil være rammen for analysene og må oppfylles for å kunne hevde at vi har en ny skillelinje i norsk politikk. Jeg tar dermed utgangspunkt i følgende hovedproblemstilling:

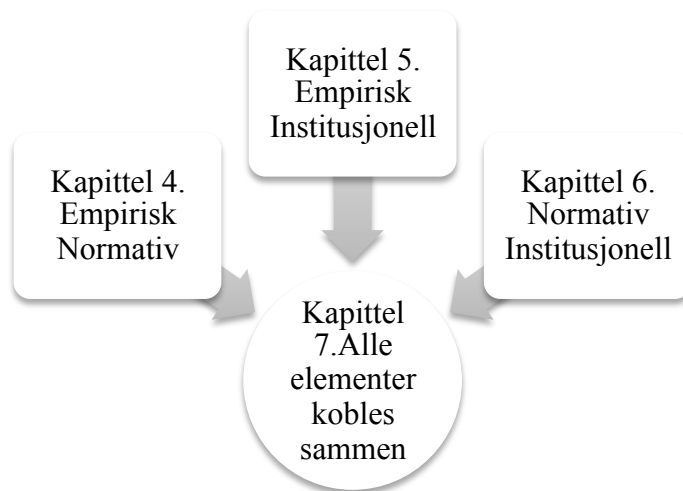
Er nyere holdningsdimensjoner i norsk politikk koblet til utdanningsnivå i en slik grad at det utgjør en egen skillelinje?

Bakgrunnen for problemstillingen er at jeg etterlyser skillelinjebegrepet satt i sammenheng med utdanning innenfor den norske velgermassen. Naturlig nok vil derfor dette begrepet være det sentrale grunnlaget. Oppgaven vil med sitt empiriske utgangspunkt ta fatt på betydning av utdanning som en faktor som gir grunnlag for ulike posisjoner innenfor holdningsdimensjoner, noe som vil ha betydning ovenfor vår velgeratferd. Jeg mener dette vil kunne bidra positivt innenfor statsvitenskapen og gi oss nye innsikter. Utdanning vil dermed bli etterprøvd som den sentrale forklaringsvariabelen i den empiriske undersøkelsen. Valg av data tilfaller de norske valgundersøkelsene, og jeg vil basere meg på utdanningslengde, ikke innhold.

Hovedproblemstillingen påberoper at vi går analytisk til verks og at analysen vil ta utgangspunkt i

skillelinjemodellens tre elementer, nemlig det empiriske, det normative og det institusjonelle. La oss sette disse i sammenheng: utdanning som det sentrale empiriske elementet, de nyere holdningsdimensjonene blir det normative elementet, og valg av parti blir det institusjonelle elementet. Disse vil først kobles sammen to og to, før de føyes sammen.

I begynnelsen av kapittel 2 vil det legges frem fire formål som danner en teoretisk plattform i besvarelsen av problemstillingen. Kapittel 3 vil fungere som vurdering av anvendt metode for analysen. Herunder vil foreliggende data fra valgundersøkelsen settes i søkelyset. I enhver forskningssammenheng er det gunstig og nødvendig å vurdere data og de konklusjoner man trekker ut fra disse i forhold til reliabilitet og validitet. Dette vil settes i sammenheng med problemstillingene om skal utforskes i analysen. Kodingen og operasjonaliseringen av variablene vil også bli redegjort for.¹



Figur 1. Kapitler og koblinger mellom de tre elementene

Som du ser i figuren ovenfor vil min tilnærming, i lys av Bartolini og Mair sitt kriterium, fordre egne kapitler. Hvorfor jeg utfører disse parvise koblingene er fordi vi bør kunne ha begrep om hvordan sammenhengene mellom elementene utspiller seg og ekskludere andre aktuelle variabler, før vi i innlemmer alle elementene sammen. Dette fungerer som en sikkerhet for å vite at de elementene som ender opp i siste kapittel, faktisk har noe der å gjøre. Dermed vil den empiriske analysen strekke seg gjennom tre kapitler, og avsluttes i et sammenfattende kapittel med endelige modeller.

¹ Se appendiks for en hvordan den enkelte variabel og skala har blitt kodet.

I kapittel fire har jeg to delmål. Det første er presentere hva de nyere holdningsdimensjonene innebefatter empirisk gjennom underproblemstillingen: ”Hvordan er sammenhengen mellom innvandring-solidaritet og vekst-vern dimensjonene, og hvordan forholder de seg til andre relevante dimensjoner og bakgrunnsvariabler?”. Formålet her er nemlig å identifisere de to navngitte dimensjonene ”innvandring-solidaritet” og ”vekst-vern” som vist til i andre studier, samt knytte disse til utdanning og således skape et fundament å bygge videre på. Fulgt av dette vil jeg se de aktuelle dimensjonene i et tidsperspektiv, fra alle Stortingsvalgene f.o.m 1989 til 2009. Så vil jeg komme med avklaring mht. hvordan disse dimensjonene henger sammen med hverandre og mer etablerte dimensjonene ”religiøs-sekulær” og ”offentlig-privat”. Metodisk vil samtlige dimensjoner konstrueres ut i fra utvalgte holdningsspørsmål som gjengår i alle seks valgundersøkelsene, samt andre spørsmål som ikke går igjen i alle.² Disse vil settes inn i en additiv indeks³. I og med at vi da har med skalaer blir mål for reliabilitet og validitet viktig. Mål to ved kapittel 4 er trekke mer detaljerte forbindelser mellom det *empiriske og det normative* element, noe som vil bygge videre på funn og betraktninger fra første del av kapittelet. Dette gjøres ved å se nærmere på *i hvilken grad, og på hvilken måte, utdanning har betydning for holdningsdimensjonene*. Analysen vil se nærmere på hvor mye og hvilket vis utdanning har av forklaringskraft ovenfor velgeratferd.

Dermed gjenstår det siste av de tre elementene – det institusjonelle. Dette må knyttes både til det empiriske og det normative elementet. Koblingen mellom *det empiriske og det institusjonelle element* vil jeg se på i kapittel fem. Vi kan spørre; *har utdanning betydning for partivalg, og i så fall på hvilken måte?* Her vil jeg plassere de norske partiene innenfor skillelinjemodellens rammer, for så å se på hvordan disse to elementene kan ses som en forenklet modell.

I kapittel seks vil vi se på koblingen mellom *det normative og det institusjonelle element*. Her vil det vi se på hvordan innvandring-solidaritet har betydning for partivalg, både generelt og i forhold til det enkelte parti. Problemstilling lyder som følger: *Hvordan, og i hvilken grad, har innvandring-solidaritet betydning for partivalg?* I likhet med foregående kapitler vil analysen

² Dette vil drøftes grundigere i avsnitt 3.2 om operasjonalisering og gyldighet

³ Additive indekser konstrueres på samme måte som en skala, men det benyttes både positivt og negativt formulerte utsagn for å måle et fenomen (Hellevik:2002).

vektlegge forklaringskraft og effekter.

Analysekapitlene fire, fem og seks skal sørge for at forholdet mellom skillelinjens nevnte elementer er etablert. I kapittel syv vil jeg oppsummere og knytte alle tre elementer i samme modeller. I et avsluttende kapittel åtte vil jeg diskutere hva disse funnene forteller oss i lys av overordnet problemstilling.

2. Skillelinjer og utdanning – et teoretisk fundament

Kapittel 2 vil ha følgende formål ved å:

- Gi en beskrivelse av utviklingen som har medført at forholdet mellom velgere og partier nå preges av velgerflyktighet foran stabilitet. Her vil jeg reflektere rundt konsekvensene av endringene, og introdusere to relevante teser ved Daltons (2010) kognitive mobiliseringstese og Ingleharts (1990) sosialiseringstese som begge kan gi oss fruktbare perspektiver på hva utdanning kan bety for velgeratferd.
- Gi en grundig innføring i skillelinjemodellen i form av begrepsavklaring, grunnlaget den bygger på, hva den norske skillelinjestrukturen innebærer og knytte modellen til utdanning som et empirisk element.
- Introdusere ulike forklaringer for hvilke effekter utdanning kan ha ved å forme våre holdninger og verdier.
- Redegjøre for hvordan våre verdier og holdninger nå kan hevdes å plasseres i en autoritær- liberal inndeling, der de med lav utdanning gjerne plasserer seg i den autoritære enden og de med høyere utdanning plasserer seg i den liberale. Her vil det forklares hvordan dette fungerer i praksis ved at velgere med lav eller høy utdanning, gjerne danner to ytterliggående standpunkter i disse sakene og stemmer på de partier som måtte fremme disse. Slik sett vil det være naturlig å utdype hvordan dette kan utspille seg i det politiske landskapet i Norge.

2.1 Samfunn i utvikling: Fra stabilitet til velgerflyktighet

Jeg vil innlede med å redegjøre hvordan forholdet mellom velgere og parti har utviklet seg siden stabiliteten som varte frem til 1960-tallet avtok. Felles for utviklingen er at den er en del av en moderniseringsprosess som forårsaker endringer for partier og velgere (Dalton & Wattenberg:2009a:11). De tidligere rigide partisystemene ble fra 1970-tallet og oppover utfordret som følge av nye saker og overraskende utfall i valg (Dalton, Flanagan & Beck:1984). Videre hevder Dalton (2000:334) at velgere i større grad begynte å stemme forskjellig fra valg til valg i fra 1960-tallet og oppover. Dette står i sterk kontrast til det Lipset og Rokkan (1967:50) tiåret tidligere beskriver som "the party systems of the 1960s reflect, with but few exceptions, the

cleavage structure of the 1920s". Derfor er det noe ironisk at når "this theme of stable, cleavage-based voting became the conventional wisdom, dramatic changes began to affect same party systems (Dalton:1996:344). Videre hevder Dalton at man nå ikke lengre kunne ha fokus på å forklare kontinuitet i velgeratferden, men flyktighet i stedet.

En rekke endringer har forekommet siden 1960-tallet. For det først har økonomiske fremskritt gjort at flere enn tidligere har fått økt velstand. Dette har ført til en realitet hvor mennesker uansett oppvekst og sosialt utgangspunkt lettere kan forflytte både geografisk og sosialt. Eksempelvis har dette kommet til uttrykk ved at økte inntekter hos arbeidsklassen i en rekke vestlige land har bidratt til at avstanden mellom klassene har minsket (Listhaug:1989:346). Dette uttrykte seg gjennom at man fikk økt vekst i offentlig sektor og et endret arbeidsmønster som medførte at man i større grad enn tidligere hadde konkrete behov for spesialisert og utdannet arbeidskraft (ibid). Dermed kan vi tenke oss at også den geografiske mobiliteten som en følge av dette økte, og gradvis bidro til en urbanisering der folk trakk mer inn til byene for å skaffe seg utdanning og arbeid. Slik ble man revet vekk fra tradisjonelle mønstre, og vi ble vitne til en individualisering – det sterkeste utviklingstrekket etter andre verdenskrig (Jenssen:2008:13), hvor endringer i våre politiske preferanser og svekkede kollektive identiteter medførte at forholdet mellom velger og parti ble annerledes (Narud & Aalberg:1999:20). At flere tar utdanning har sådan forbedret det politiske og kognitive apparatet hos velgerne (Dalton & Wattenberg: 2009a:11), som manifesterer seg ved at de nå innehar bedre evner og tilgjengelige ressurser til å være selvhjulpne i politikken (Inglehart:1990:335). En annen vesentlig faktor er medias økte påvirkning ovenfor velgerne. Ved å fungere som en informasjonskilde som både gagnar og forulemper partiene gir media velgerne større innsikt, enten ved å reklamere for partiene eller ved å granske partienes politiske prosesser og medlemmer for så å avsløre det ovenfor publikum (Dalton & Wattenberg:2009a:12-13). Informasjonen velgerne nå står ovenfor er mer mangfoldig og ufiltret enn tidligere. Resultatet blir det Dalton (2010:4-6) beskriver som en kognitiv mobilisering, hvor velgerne akkumulerer informasjon via utdanning og media som genererer mer sofistikerte og kompetente velgere. Dette belyser selve kjernen i mitt prosjektet, siden dette utforsker konsekvensene av at vi nå har flere velgere med høyere utdanning. Slik vil de bedre velge å kunne avstå fra medlemskap i partier og andre former for tilhørighet, noe som oftest vil gjelde de med høyere utdanning, de unge og de politisk sofistikerte (Dalton & Wattenberg:2009b:263). Men, utdanning hadde ikke bare en kognitiv effekt, den bidro også på et

verdimessig plan i form av sekularisering og økt fokus på et rasjonelt verdisyn (Dalton & Welzel: 2005:37).

Endringene forholdet mellom velger og parti har altså vært betydelige, og dette ses i sammenheng med utviklingen i vestlige samfunn. Resultatet blir at man blir vitner til en mer og mer uforutsigbar velgeratferd (Thomassen:2005:4). Dalton, Flanagan & Beck (1984:13) introduserte en ny forklaring på den samfunns- og verdimessige utviklingen: her la de frem to teser, dealignment og realignment, som begge omhandlet forvitring av gamle verdiorienteringer. Dealignment tesen hevder at partimessige tilknytninger forvitret som en konsekvens av "social and political modernization" (Dalton: 2009:22), mens realignment tesen hevder at partimessige tilknytninger omgår tydelige endringer: "...realignment is a significant shift in the group bases of party coalitions, with many people who wouldn't been affiliated, or loyalists of one party, now affiliate with another (Dalton et al:1984:13)". Så, i følge forfatterne, vil altså realignment være et punkt hvor gamle skillelinjer vil måtte vike for nye som følge av at de partimessige tilknytningene er endret. På en annen side vil skillelinjene ved dealignment bli visket ut, uten at eventuelt nye skulle oppstå (ibid:13-14), og at velgerne i økt grad vil snu vekk fra partiene, og i stedet ha fokus på interessegrupper og andre sosiale bevegelser (Aardal:1993:9). Begrepene gir oss dermed bedre verktøy i forståelsen av endringen i forholdet mellom velger og parti. Gjennom sine analyser finner Dalton, Flanagan & Beck (1984:456). fremveksten av en postindustriell revolusjon, som gir andre holdningsopposisjoner enn foregående quo, og som igjen vil bety at velgere og partier vil stå ovenfor realignment. Her vil gjerne de yngre samle seg rundt den nye realignment, mens eldre mulig vil stå fast ved det gamle. La oss nevne et mulig case hvor en slik type generasjonskomponent vil være aktuell: de yngre på 1980- og 1990-tallet hadde et betydelig høyere utdanningsnivå enn eldre generasjoner, og vil derfor, hvis vi ser i forhold til tesen om kognitiv mobilisering, være bedre egnet til å motta og prosessere politisk informasjon som kommer gjennom media. Dette til tross for at de har mindre erfaring med politikk og valgprosess (eksempel fra Dalton:1984:268) I praksis vil dette kunne bety at nye saker og partier mer trolig vil nå frem hos de yngre, og at disse sakene i tiden etter en postindustriell revolusjon vil kunne utvikle seg til å bli etablerte skillelinjer.

Ronald Inglehart (1977) har også et betydelig bidrag i denne sammenheng. I sin teori om den stille revolusjon finner han i likhet med Dalton klare endringer i europeiske samfunn som følge

av framveksten av avanserte industrisamfunn. Inglehart hevdet videre at en ny materialistisk/postmaterialistisk verdibasert konfliktdimensjon vil oppstå, hvor deriblant natur- og miljøvern ville stå sentralt. Nypolitikken som konfliktmønster vil gå fra å være basert på struktur, til verdier og holdninger. Inglehart er likevel nært knyttet til Lipset og Rokkan (1967) sitt arbeid, da den stille revolusjon også er et bidrag til å forstå velgeratferden ved å ha et bestemt fokus på at det finnes ulike skillelinjer for konflikt som er avgjørende for velgernes partimessige fordeling. Inglehart hevder at de store endringene etter andre verdenskrig bidro til å forandre den eksisterende politiske kulturen, og gradvis legge et lokk på det som eksisterte før endringene tok fatt. Slik ville de vestlige kultursamfunn oppleve en stille revolusjon i sin politiske kultur (Inglehart:1971:991). Overnevnte revolusjon vil være meget betydelig blant de unge på 1960-tallet og fremover, hevder Inglehart i sin sosialiseringstese (1990:56), da disse opplever vidt forskjellige sosialiseringsforhold enn de som vokste opp tidligere: de hadde både personlig og økonomisk trygghet, samt fravær av store kriger, noe som bidro til at de ikke trengte å fokusere på overlevelse og sikkerhet. Det er her Inglehart fletter inn Abraham Maslow sin behovsteori: I sin hierarkiske behovspyramide hevdet Maslow at opprettholdelses- og sikkerhetsbehov var det mest prekære for mennesker. De er med andre preget av sin tid. Dette i likhet med etterkrigsgenerasjonene, men som i motsetning hadde andre grunnleggende behov enn disse da de vokste opp under andre forhold med en annen yrkesstruktur, sterk økonomisk fremgang, flere tilgjengelig utdanningsinstitusjoner og et voksende massemedia (Inglehart:1977:6-12). Deres grunnleggende behov var derfor mer fokusert rundt tilhørighet, aktelse og selvrealisering (Knutsen:1979:2). Knutsen finner i sin hovedoppgave at dette også er tilfelle i norske lokalsamfunn på slutten av 1970-tallet. Når det gjelder konkrete saker her til lands hevder Aardal (1993:439) at likestilling av kjønn og miljøvern var de mest fremtredende sakene på 1970-tallet.

2.2. Skillelinjemodellen – begrep og innhold

Mange ord og uttrykk er satt i sammenheng med skillelinjemodellen. ”Kløft, konfliktlinje, konfliktdimensjon, motsetningslære, opposisjon” er noen eksempler av ord vi knytter til skillelinjer. I tillegg kan man snakke om ulike typer av disse: sosiale, kulturelle, politiske, askriptive og segmentelle er noen eksempler. (Aardal:1994:218) Som du skal se i avsnittene som følger har begrepet ”skillelinje” ikke fått noen tydelig definisjon og kan derfor anses som noe flertydig og omstridt (Aardal:1994:218, Stubager:2010:507). Jeg vil imidlertid holde meg til

begrepet *politisk skillelinje*. Som du ser i neste del, så vil jeg forstå dette begrepet som et resultat av tre elementer, noe som vil bedre den analytiske forståelsen av begrepet.

Modellen hviler som på et premiss der ulike interesser danner motsetninger i befolkningen, noe som igjen bidrar til konflikt. Den normative delen av modellen som vi gjennomgikk tidligere er konsentrert på det faktiske innholdet, noe velgermassen utgjør. Velgermassen har endret seg betydelig de siste femti årene, og det som en gang var en sterk sammenheng mellom ens sosiale posisjon og velgeratferd er ikke lenger like tydelig (Thomassen:2005:7). Imidlertid kan vi ikke påstå at velgernes sosiale bakgrunn ikke har noen betydning (Berglund:2003), men mye tyder på at det subjektive, ideologiske elementet vil få mer betydning (Aardal:2007:82). Bartolini og Mair (1990) omtalte den normative delen som bestående av verdier og trosoppfatninger som utgjør et ideologisk grunnlag og som sammen kulminerer i en bevisstgjøring hvor strukturelle grupper blir resultatet av differansene. Disse gruppene vil fremme sine interesser som hviler på deres verdier. Men hva er egentlig disse verdiene?

Ifølge Rokeach (1968:550) er verdier mer stabile og grunnleggende enn holdninger. Siden holdninger kan defineres fra så mange fagområder, har jeg tatt utgangspunkt i en nokså nøytral definisjon fra Pratkanis (1989:72) hvor holdningen beskrives som et "object of thought" og kan omfatte alt det man kan ha en oppfatning om. Holdninger kan dermed relateres til enkeltsituasjoner, mens verdier er mer langvarig og hevet over disse. Knutsen (1985:6-11) mener det faktum at verdier styrer vurderinger og således fungerer som standarder, gjør at det er enklere å studere verdier enn holdninger over tid. Men, hva ilegger vi en politisk verdi? Ifølge Knutsen (1985:20) er de "varige overbevisninger om at spesifikke politiske atferdsmønstre og endelige eller ideelle samfunnstilstander, politiske system og "outputs" er å foretrekke fram andre eller motsatte politiske atferdsmønstre og endelige samfunnstilstander, politiske system og "outputs". Med andre ord betyr dette at disse verdiene forteller oss noe om hvordan samfunn bør være. Når politiske verdier sammenfaller både i teori og empiri, kan de ses på som en politisk ideologi (Knutsen:1985:28-30). I praksis kan dette eksempelvis ses ved at mine holdninger til et politisk spørsmål kan forandre seg, mens mine grunnleggende verdier vil forbli som de er. Summen av verdier gir igjen utslag i en ideologi, noe Minar (1961:321) beskriver som: "Most generally, ideology is viewed as a set of beliefs of the precriptive sort, of the sort that includes statements of instrumental values and interpretations of fact related to some ultimate value posititon". Ideologi

omtales her av Minar som et sett bestående av normative og instrumentelle politiske verdier som ønskes av den enkelte. Begrepet kan altså fortelle oss noe om hvilket samfunn vi ønsker oss og hvordan dette skal oppnås.

Ifølge Jenssen (2008:8) er skillelinjemodellen en fruktbar tilnærming til velgeratferd som kan bidra med ny viten og kunnskap i store sammenhenger. Dette så nok Lipset og Rokkan (1967) selv da de lanserte en modell som søkte å forklare hvordan skillelinjer med historisk bakgrunn fungerer som grobunn for utviklingen av partier. Skillelinjenes rolle har vært så betydelig i europeisk valgforskning at de nærmeste fremstår som teoretiske ”aksiomer” (Zuckerman: 1982:131). Seip (1975) går så langt å kalle den for en ”modellens tyranni” fordi den visstnok overser endring over tid. Uansett, modellens innvirkning på vår forståelse av velgeratferd har vært ubestridt og gitt oss sammensatte mønstre for å bedre forstå denne. Ikke minst, som du vil se, har og er modellen fremdeles en gjenstand for videreutvikling. Derfor ser jeg det som uriktig å hevde at modellens evne til å fange inn kontekstuelle og kulturelle elementer ikke er tilstede. Som Aardal og Waldahl (2004:255) støtter dette, da de hevder modellen er langt mer kompleks og dynamisk enn antatt. Dermed vil jeg si at konseptet bak modellen står trygt, men at det vil være nødvendig å komme med en teoretisk redegjørelse av begrepet, se neste avsnitt.

2.2.1. Skillelinjemodellens tre elementer – av Bartollini og Mair

Å hevde at autoritær-liberale verdier danner en ny norsk utdanningsskillelinje er et modig utsagn, både rent teoretisk og empirisk. Teoretisk er skillelinjene tidvis altomfattende og dermed krevende i forhold til riktig anvendelse, mens det empirisk danner et motstykke til det kjente dealignment – tesen om skillelinjenes opphør. Et problem som dessverre går igjen både innenfor statsvitenskap og sosiologi er det manglende fokus på det analytiske rammeverket som skillelinjebegrepet omfatter.

Selv om Lipset og Rokkans artikkel oftest nevnes når skillelinjer omtales, så manglet den en eksplisitt definisjon av kjernen i begrepet (Stubager:2009:6). Som nevnt ovenfor var det Bartolini og Mair (1990) som var de første til å komme med en endelig analytisk vurdering av skillelinjebegrepets indre kriterier. Før den tid ble begrepet tidvis vurdert som et vagt og flertydig konsept, uten et tydelig analytisk mønster (Zuckermann:1982:213). Selve vurderingen skal ta

form i en tredeling av begrepet. Første element i skillelinjene skal være *empirisk* ved at den tar tak i sosialstrukturelle forhold – som eksempelvis sosioøkonomisk status, ens religiøse og språklige evne, samt etnisk og geografiske tilknytning. Andre element er *normativt* ved at en skillelinje vil ha et sett av verdier og trosoppfatninger som utgjør et ideologisk grunnlag og som sammen kulminerer i en bevisstgjøring av det empiriske element. Ifølge Aardal og Valen (1989:52) betyr dette at skillelinjebegrepet ikke er en deterministisk modell hvor vår politiske atferd er direkte avledet fra individet eller gruppens plassering i den sosiale strukturen. Det tredje og siste elementet virker *institusjonelt* ved at skillelinjen kun er reell når politiske partier er blitt til og kan fungere som et uttrykk for de empiriske og normative elementene. Ifølge forfatterne er dette elementet essensielt fordi: ”Thus not only do cleavages become more stabilized than do social classes or groups, but they are themselves a means of political stabilization, providing individuals with a constellation of pre-existing alternatives for their own social and political integration (Bartolini & Mair:1990:218-219). Slik er elementene avhengig av hverandre, og følgelig mener forfatterne at skillelinjebegrepet ”..should be restricted to the indication of dividing line in a polity which refers to and combines all three aspects” (ibid: 216).

Ifølge Aardal (1994:223) er overnevnte inndeling en eksplisering av Lipset og Rokkans modell. Imidlertid har denne inndeling også vært utsatt for kritikk, deriblant av Stubager (2006:16), som hevder at definisjon er noe vakkende fordi den tillater alle tre elementer å variere i styrke, samtidig som et element kan forsvinne uten å påvirke skillelinjen. Dette hullet identifiserte Knutsen og Scarborough (1995:493-499), og strammet opp definisjonen ved at disse elementene må alle være tilstede, samt komme i riktig rekkefølge. Slik får vi se nyanserte elementer som befester følgende introduksjon; Empirisk strukturerte grupper binder seg sammen med normative verdiorienteringer tilknyttet gruppen, og gir sin støtte til partier som representerer disse.

2.2.2 Grunnlaget for modellen – spenning i strukturen

Tatt i betraktning forrige avsnitt kan vi vurdere om det virkelig er slik at det i politiske skillelinjer må være en forbindelse tilbake til et empiriske grunnlag? Må skillelinjen ha grobunn i vår sosiale struktur? Denne forbindelsen, er ifølge Aardal og Waldahl (2004:254), et av de mest kontroversielle spørsmålene ved modellen. En diskusjon rundt dette er på sin plass før vi går videre. For at en skal kunne snakke om skillelinjer ut i fra Bartolini & Mair og Knutsen &

Scarborough analytiske presiseringer, er det nødvendig at de sosiostrukturelle gruppene har utviklet motstridende interesser som enten er materielle eller ikke-materielle, og som kommer til uttrykk institusjonelt gjennom partier (Stubager:2010:507). En skillelinje hviler altså på et premiss om en konflikt og defineres, ut i fra det overnevnte, som et sosialstrukturelt element som har konfliktfulle interesser, og som innehar spesifikk gruppe-bevissthet som gjenspeiler disse interessekonfliktene og som gir støtte til partier som fremme gruppenes interesser (Stubager:2009:7). Stubager kommer med en forbedring av Knutsen og Scarboroughs definisjon av en skillelinje, som er noe vid i den forstand ved at den mener en skillelinje kan ha basis i nær hva som helst: "cleavage is rooted in a relatively persistent social division which gives rise to 'objectively' identifiable groups within a society - according to class, religion, economic, or cultural interests, or whatever" (Knutsen & Scarborough:1995:494). Denne definisjonen er noe vid sammenlignet med Stubagers, som klarer å snevre inn skillelinjene til å måtte ha grunnlag i sosialstrukturelle elementer på en betingelse: at de består av motstridende interesser. Alt kan ikke betegnes som sosiale strukturer, så her har han et poeng. Imidlertid må vi notere oss følgende: Stubager sine studier baserer seg i stor grad på det autoritær-liberale spekteret, som er ny form av inndeling for holdningsdifferanser i ulike grupper.

Om vi i følgende oppgave skal få etablert en utdanningskillelinje fordrer det at vi kan se at både empiriske, normative og institusjonelle konflikter eksisterer samtidig. Det er ikke nok med kun sosial struktur, det må tas et steg videre. Dette skjer ved at element to, det normative, bærer frem det sosialstrukturelle elementet til partipreferanse ved å sammenfatte de motstridende interessene i ulike politiske ideologier (Aardal & Waldahl:2004:254). Imidlertid er det eksempler på at en skillelinje ikke nødvendigvis tar utgangspunkt i motsetninger; Aardal og Waldahl (ibid) viser til en studie av finsk politikk, hvor Allardt & Pesonen (1967) hevder at det eksisterer en skillelinje som ikke har basis i noen form for strukturell motsetning i landets utenrikspolitiske tilnærminger til nabolandene Russland og Sverige. Slik mente de at vi hadde å gjøre med to typer skillelinjer – strukturelle og ikke-strukturelle. Videre viser Aardahl og Waldahl (2004:255) til Dahl (1966) som hevder den amerikanske utenrikspolitikken ei heller springer ut i fra noen gruppers interesser, selv om det sikkert kan diskuteres i andre fora. Ifølge Rokkan & Valen (1964) bør ikke denne drøftelsen omhandle hvorvidt det skal være en nødvendighet å søke sosial forankring av skillelinjer, men heller som " a reflection of the preconditions of the historical periods they were studying " (Aardal & Waldahl: 2004:255). Dermed må vi ta høyde for at motsetninger innenfor

politikken som eksisterer over tid også har noe, om ikke like stor, påvirkning på valgresultat som sosialstrukturelle motsetninger. Men, vi må ikke undersøke de sosialstrukturelle forholdene da disse ofte er langvarige og stabile og således bidrar til stabilitet i blant skillelinjene og partisystemet. Vi må også ta hensyn til ulike dagsordeneffekter, som saksstemmegivning og media, ved at disse ofte fører enkeltsaker i sammenheng med våre underliggende verdidimensjoner – og således fungerer som et normativt element i en skillelinje. Slik vil graden av sakenes aktualitet kunne influere skillelinjens rolle og bindingene mellom velgere og skillelinjer vil kunne betraktes som mer dynamisk enn en ren sosialstrukturell modell vil implisere (Aardal & Waldahl: 2004:255).

For å bedre forklare det øvrige kom Valen (1981: 13) med en nyansering av skillelinjebegrepet. Han ønsket å trekke et skille mellom en sosialstrukturell skillelinje som forklarende for langsiktige svingninger i et samfunn, og en *ideologisk skillelinje* som forklarende for kortvarige endringer. Han definerer begrepet som ”motsetninger som eksisterer i bevisstheten hos individer og kan identifiseres ut fra deres oppfatning og vurderinga av gitte stridsspørsmål”. Denne utvidelsen av begrepet er Aardal (1994) kritisk til da han her mener Valens benyttelse av begrepet på kortsiktige, aktuelle politiske saker er å tale skillelinjebegrepet rett i mot da dette i utgangspunktet bygger på en langsiktig forutsetning. Aardal ser heller at man da bør bruke andre mer passende begreper som ”holdningsdimensjon” med ideologiske utspring, da alle varianter av skillelinjer har en ideologisk faktor. Når det gjelder denne oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i Bartolini og Mair sin forståelse av skillelinjebegrepet og Stubagers videreutvikling av dette. Slik vil de rent ideologiske skillelinjene, som Valen referer til, falle utenfor vår oppfattelse da disse ikke har en stor nok forankring i den sosiale strukturen. Dette innebærer at i skillelinjebegrepet kun vil anvendes når Bartolini og Mair sine tre krav er tilstede.

2.2.3 Norsk skillelinjestruktur

Norske velgere har i følge Aardal (2007:80) en mer sammensatt og bestemt holdningsstruktur sett i forhold til sine naboer i Sverige, Danmark og Finland. Mens danskenes struktur har vært endimensjonal og sentrert rundt den klassiske høyre-venstrekonflikten, er den norske mer flerdimensjonal å regne (ibid). Dette ser vi ved Rokkan og Valen (1964), som hevdet den norske politikken var preget av følgende motsetninger:

(1) En territoriell motsetning mellom senter og periferi/ by og land.

(2) En sosiokulturell konflikt der de europeisk orienterte og den utdannede bybefolkninga sto i mot de mer nasjonalt orienterte bøndene og bygdebefolkningen.

(3) En religiøs konflikt mellom sekulariserte/liberale og konservativt kristne.

(4) En dobbel økonomisk konflikt; en i varemarkedet mellom produsenter og forbrukere, og i arbeidsmarkedet mellom arbeid og kapital.

Siden disse ble identifisert har det strukturen endret seg og nye elementer har kommet til. Nyere data fra bl.a. Aardals foregående valgundersøkelser (2007, 2011:75-77 og Valen & Aardal: 1983:164-165) viser til at det de i løpet av de siste 30 årene har vokst frem fire klare holdningsdimensjoner. Disse kommer til uttrykk gjennom (1) innvandring-solidaritet, relatert til synet på innvandring og u-hjelp, (2) offentlig-privat, hvor statlige utjevningsorienterte holdninger er i motsetning til markedsløsninger, (3) vekst-vern, som omhandler grad av økonomisk vekst og satsing på miljøvern, og (4) religiøs-sekulær, hvor moralske og religiøse holdninger settes på prøve i et samfunn med kristen kulturarv (Aardal:2011:89-91). Aardal (ibid:76) har forsøkt å fange inn ytterligere to dimensjoner etter 2001-valget: (5) sentrum-periferi, hvor ideologiske motsetninger mellom distrikter og sentrale områder kommer til uttrykk, og (6) global-nasjonal, som omhandler motsetninger når det kommer til grad av globalisering og internasjonalisering.⁴ Mens faktor fem forsøker å fange inn den skillelinjen med de lengste historiske røtter, er den siste faktoren ”et forsøk på å fange opp nye saksområder og strømninger som er påvirket av den internasjonale utviklingen” (ibid:80). Innvandring-solidaritet og vekst-vern har fått økt oppmerksomhet fra 1970-tallet og kan betraktes som nypolitiske saker, hevder Jenssen (1993:66), mens offentlig-privat og religiøs-sekulær er eldre da de stammer fra henholdsvis industriell og førindustriell tid, og strutter således av stabilitet og fartstid. Summa summarum kan vi altså se at holdningsdimensjonene Aardal referer til, har eksistert over tid og innehar stor grad av konsistens; vi sitter da igjen med tydelige koblinger mellom skillelinjene og sosialstrukturelle faktorer, mens koblingen mellom utdanning og mulige nye skillelinjer ikke er identifisert til det fulle. At antall borgere med utdanning nå er større enn noensinne, og at de uten utdanning nå

⁴ 5 og 6 er som sagt nyere dimensjoner, og kan derfor vanskelig anvendes i denne oppgaven grunnet manglende reliabilitet og tidsrekkevidde. Når det gjelder 5, sentrum-periferi, presiserer Aardal at denne står for ideologiske motsetninger, og ikke bosted og næring som tidligere.

minsker, innebærer enkelt og greit at gruppen med utdanning nå er mer politisk relevant enn noensinne og at partiene nå kan fremme deres interesser. Denne antagelsen kan fungere som et invitasjon til å nærmere undersøke om det finnes en skillelinje som bygger på utdanning.

2.2.4 Utdanning i skillelinjemodellen

I løpet av det siste tiårene har utdanning fått økt oppmerksomhet blant forskere, deriblant fra Knutsen (2004), Houtman (2003) og Stubager (2010). Sistnevnte har gått lengst i skillelinjesammenheng, og har skrevet flere artikler om dette. For eksempel viser hans studie fra 2010 (s. 505) til en sammenheng mellom stemmegiveres utdanningsnivå, deres verdier og hvorvidt de stemmer på autoritære og liberale partier. Utdanning har ikke vært regnet som en selvstendig faktor, men i stedet blitt plassert sammen med andre sosialøkonomiske variabler. Med betraktning av den eksponentielle veksten innen utdanning, hevder Stubager (2010:505) at vi vil bli nødt å etterprøve utdanning som en selvstendig variabel for påvirkning. Imidlertid må vi ta forbehold om at også andre variabler er av betydning. Et tunnelsyn ganger ikke oss samfunnsvitere. Som Knutsen (1995:39, 2004:162) finner, har økt utdanning ført til en mer sofistikerte velgere som opptrer mer selvstendig. Dette utvider Knutsen (2004:263) der han hevder utdanningseffekten har stor påvirkning på valg av partier innenfor de to blokkene, høyre og venstre – hvor de høyt utdannede i økende grad støtter grønne og sosialistiske partier, mens de lavt utdannede støtter det radikale høyre og de konservative. Dette støtter Berglund (2007:147) som mener gamle motsetninger i befolkningen til dels har blitt svekket som følge av en økning i utdanningsnivå, dette ved at muligheten for å bevege seg fra en sosial klasse til en annen nå er vesentlig større enn tidligere. Vi ser altså at utdanning bør kunne behandles som en selvstendig faktor, men vi kan ikke fraskrive dens sammenheng med sosioøkonomisk status. Tanken er høyst interessant, da dette ligger midt i et skjæringspunkt mellom nye og allerede eksisterende modeller. Således kan utdanning se ut til å ha to måter for påvirkning: for det første har utdanning en klar strukturell faktor og for det andre kan den fungere som et kognitivt middel som kanaliserer og velger/vraker verdier og ideologiske orienteringer.

Dette kan vi også se hos Kalmijn & Kraaykamp (2007:562-563), som i sin studie av 22 europeiske land, finner at de høyere utdannede er mer positive til egalitære kjønnsroller, at de har svakere religiøse tilnærminger, er mindre i mot innvandrere, har større arbeidsmotivasjon og er

mer støttende ovenfor demokratisk styring. Videre hevder forfatterne at effekten av utdanning er større, jo mer modernisert landet er. Utdanning kan dermed hevdes å liberalisere vårt syn på ting. Som nevnt innledningsvis i denne delen, har Stubager vist ved sine danske studier at han i likhet med Kalmijn & Kraaykamp, finner at utdanningsnivå kan kanalisere holdninger. Som han finner i sin artikkel fra 2010, eksisterer det åpenbare sammenhenger mellom utdanning og ny politiske saker, eller autoritære-liberale verdier ved at de høyere utdanningsgruppene konsistent går i liberal retning, mens de gruppene med lavt utdannede går i autoritær retning – noe som skaper en konflikt mellom gruppene (Stubager:2010:596, Brooks:2006:192-193, Houtman:2003:86). Slik blir utdanningsgrupper toneangivende for hvordan befolkningen deler seg inn i ulike holdningsgrupper. Stubager trekker sine konklusjoner ut i fra Danmark, som i likhet med Norge, er et av de mest utviklede landene med en høyt utdannet og velstående velgermasse. Videre knytter Stubager (2010: 509) den autoritære-liberale dimensjonen til ”culture wars issues”, et begrep hentet fra amerikansk politikk, som i nordeuropeiske nasjoner omhandler holdninger til innvandring og miljø. Hvilken retning og intensitet partiene stiller seg i forhold til denne type saker, er med på å tiltrekke/støtte vekk velgere. Lavt utdannede stemmer gjerne på høyre-radikale partier, mens høyt utdannede stemmer på sosialliberale og venstresosialistiske partier, hevder forfatteren videre. Som Stubager (ibid:506) selv hevder, så kan det øvrige beskrives som en ny strukturell skillelinje, da en polarisering av nypolitiske saker i mellom lavt og høyt utdannede er tilstede. Således kan man via Bartolini og Mair sin tredeling se at danskene her kan hevdes å ha en ny skillelinje pga. a) utdanning er forankret som et sosialt karakteristika i empirien, b) utdanning splitter grupper av befolkningen inn i normative, ideologiske mønstre som c) kommer til uttrykk institusjonelt via danske partier.

På norske sokkel er det kun enkelte studier som har forsket på utdanningsfenomenet sett i lys av nyere holdningsdimensjoner. Blant de som har hevdet at utdanning har fått større betydning for velgernes politiske liv er Knutsen (2004: 263), som mener vi nå må utelukke utdanning som indikator på sosial status fordi det har blitt såpass utbredt og fordi samfunnet har beveget seg langt unna det som tidligere var et industrielt samfunn. Mer konkret arbeid finner vi hos Holbæk-Hansen (2010), som viser til at velgere med høyere utdanning i større grad er mer liberale når det kommer til innvandring enn de med færre års utdanning, og at utdanning som forklaringsfaktor samsvarer mye bedre med nyere holdningsdimensjoner enn med de eldre og etablerte skillelinjene. I forhold til stemmegivning finner forfatteren videre at utdanningsnivå kommer best

til uttrykk for de med høy utdanning, som gjerne velger SV og Venstre, og de med lav utdanning, som gjerne velger FrP. Således kan vi si at dette samsvarer med utenlandsk forskning, og spesielt med Stubager (2006;2008;2009;2010) og Houtman (2003) sine funn. Sistnevnte hevder utdanning er sentralt i forståelsen av nyere høyre- og venstrepartier, noe som han betegner som kulturell stemmegivning. Lipset (1981:478) sine eldre funn kan relateres til disse, da han finner sterke sammenhenger mellom liten grad av utdanning og autoritære verdier.

2.3 Utdanningseffekter: ”Schooling liberalises” og andre forklaringer

Når vi i følgende oppgave skal anvende skillelinjemodellen i sammenheng med utdanning og autoritær-liberale verdier, vil kravene her være følgende: at ulike utdanningsgrupper besitter ulike verdimeslige posisjoner, at disse gruppene igjen har hver sin spesifikke bevissthet og at disse gruppene stemmer på spesifikke partier. Men, først, hva er det som binder denne tredelingen sammen for de ulike gruppene? For å kunne svare på dette er det nødvendig for oss å innlemme perspektiver som kan gi oss bedre forståelse av forholdet disse i mellom.

For å bedre forstå hvordan utdanning kanalisere visse typer holdninger kan vi hovedsakelig ta fatt på fire forklaringer (Stubager:2009:7). For det første eksisterer det et *klasseperspektiv*, hvor det har blitt hevdet at forholdet mellom holdningsforskjellene ligger i økonomiske forskjeller hos ulike utdanningsgrupper: de høyt utdannede er mer trolig liberale fordi de har en høyere inntekt og således en mye tryggere posisjon i samfunnet. Imidlertid er følgende forklaring blitt avvist, dette som følge av at økonomiske faktorer, når kontrollert for utdanning, mister sin forklaringskraft ovenfor verdier (Houtman, Achterberg & Derks:2008:17-18). For det andre har man en *psykodynamisk* tilnærming som søker å forklare utdanningseffekter ut i fra hvordan folk kan akkumulere tillit og trygghet gjennom mestring: det å oppnå en slik følelse vil generere andre type holdninger som i større grad aksepterer at folk er annerledes som følge av at de er trygge på seg selv og sin posisjon. Slik innehar de mer tillit og toleranse (Jenssen & Engesbak:1994).

For det tredje har man en *kognitiv* tilnærming, med røtter i Nunn, Crockett og Williams (1978:61), som ser utdanningseffektene som todelt: gjennom kunnskap og kognitiv opplysning. Når dette oppnås vil disse individene inneha langt større grad av toleranse som følge av kunnskap rundt menneskeheten og vil sågar være mer egnet til å generalisere ulike situasjoner som

innebefatter avvikende individer og grupper. Resultatet blir da, med Stephens og Long (1970) sine ord: at ”schooling liberalises”. Dette sammenfaller med Davis og Robinson sin opplysningstese, som hevder at større grad av kunnskap og intellektuell berikelse svekker vår tilknytning til autoriteter og i stedet styrker vår toleranse ovenfor menneskelig mangfold (1991:73). Utdanning bidrar i den sammenheng til å få folk til å anerkjenne andres kultur som like verdifull og vilkårlig som deres egen (Baumann: 1987:81-95), og minsker nivået av rasemessige fordommer mellom mennesker (Houtman:2003:86). Weil (1985) og Selznick og Steinberg (1969) hevder de med høyere utdanning vil være mer sensitive ovenfor dette paradokset, og at de i større grad vil kunne se at upopulære grupper også bør ha rett til å ytre seg i likhet med andre.

Forklaring to og tre har klart seg bedre enn klasseperspektivet, men kommer i følge Stubager (2009:7) fremdeles til kort når det gjelder å forklare hvordan verdier blir påvirket av utdanning. Det er derimot den fjerde forklaringen, sosialiseringstesen, som har hatt størst forklaringskraft. I følge denne vil studenter som er innlemmet innenfor en organisert utdanningsinstitusjon stå ovenfor et sett med verdier som er dominerende innenfor denne og liknende utdanningsinstitusjoner (Stubager:2009:8, Selznick & Steinberg:1969). Dermed kan vi tenke oss at det nettopp er det verdimessige innholdet innenfor disse som vil være avgjørende for hvilke verdier studenter tilegner seg. I fra et vestlig ståsted vil med stor sikkerhet kunne hevde at dette verdimessige innholdet vil bestå av liberalt grunnede verdier, da dette bekreftes i en rekke studier (Se Stubager:2010, Kalmijn & Kraaykamp:2007). Dette er med å etablere en forbindelse fra det sosialstrukturelle elementet til det psykologiske elementet. Og ikke nok med det, sosialisering vil også bidra på andre måter, for når verdier utvikles vil det også formes en identitet og bevissthet rundt en selv. Slik vil man oppleve at folk med lignende lengde på sin utdanning identifiserer seg med hverandre (Tajfel:1974). I praksis vil dette kunne bety at de gruppene med kun videregående skole, de med bachelorgrad på universitet/høyskole og de med femårig utdanning på universitet/høyskole vil differere fra hverandre verdimessig, og i følge Brown (2000) etablere egne bevisstheter hvor de vil ta sin gruppes posisjon/oppfatning når en vurdering måtte dukke opp. Enkelt sagt så vil individene med høy/lav utdanning forventes å identifisere seg med sine respektive grupper og verdsette dens oppfatning over andre grupper. Sosialiseringstesen kan vi relatere til Inglehart (1977) sin sosialiseringstese, hvor han hevder verdier vil formes i tenårene

og i de tidlige tyveårene. Da utdanning inntreffer på nettopp disse tidspunktene er det plausibelt å se sosialiseringstesens relevans og gyldighet. I Stubager sine studier er sosialiseringstesens forklaringen med sterkest belegg.

Overnevnte forklaringer har en spesielt en ting til felles: alle søker direkte å forklare variasjoner i autoritær-liberale verdier. Imidlertid eksisterer det også andre forklaringer, deriblant forklaringer med utgangspunkt i allokeringseffekter som forbinder utdanning med strukturelt baserte variabler som klasse, inntekt og posisjon på arbeidsmarkedet. Dette kan vi knytte sammen med begrepet relativ deprivasjon, hvor individer eller grupper føler at deres posisjon i samfunnet er dårligere sammenlignet med andres. Eksempelvis vil en lav inntekt og dårlig posisjon i arbeidsmarkedet innebære at disse individene er mindre tolerante ovenfor andre mennesker. Dette kan begrunnes ut i fra at ”andre” truer deres posisjon og hindrer de i å stige ut i fra en relativ deprivasjon. Jeg vil også nevne en annen forklaring, som søker å forklare våre verdimeslige uttrykk sett ut i fra tidlig oppvekst, før man har tatt fatt på utdanning. Denne kalles ”spuriøs”, og er som beskrivelsen ikke en direkte effektforklaring med åpenbar kausalitet.

Sett i fra Stubagers danske studier finner man størst forklaringskraft i de direkte forklaringene.. Når det gjelder disse forklaringene sett i lys av min oppgave vil det bli vanskelig å teste for de enkelte da valgundersøkelsene ikke er fyldige nok da vi fokuserer på utdanningslengde, og ikke mer detaljert innhold.

2.4. Holdningsdimensjonene og autoritær-liberale verdier – teori og innhold

Som nevnt tidligere i teorien lanserte vi Aardal sine to dimensjoner, henholdsvis vekst-vern og innvandring-solidaritet. Disse kan være et resultat av spørsmål som har vært mer eller mindre aktuelle jevnlig siden 1970-tallet. Dette i strid med Inglehart, som hevdet det kun ville være snakk om en MPM konfliktdimensjon, noe som har blitt avvist av bla.a. Knutsen (1984:255). Sistnevnte hevder heller at den stille revolusjonen begrenser seg til å omhandle valg mellom grønne og andre partier. Både Stubager (2010) og Flanagan & Lee (2003) hevder at de nye verdsettene vi mennesker nå vurderer vår politiske situasjon ut i fra, i høy grad er basert på en autoritær-liberal dimensjon som vi nå skal se nærmere på.

Flanagan (1987) og Kitschelt (1994) danner basis for følgende definisjon av denne: autoritær-liberale verdier er fundert på basis av et sosialt hierarki, som rangerer individer og klassifiserer de som enten overlegne eller underlegne andre individer. Denne posisjonen innehas av de autoritære som noe naturlig og riktig (Jenssen: 1993:22), da de mener mennesker er fundamentalt ulike og skal behandles deretter. Motparten innehas derimot av de liberale, som avskyr denne formen for menneskelig rangering da de mener variasjon er noe ønskelig og beundringsverdig. Gjennom maktparitet – maktlikhet – hevder de liberale at alle mennesker får komme til uttrykk. Denne dimensjonen er altså basert på to hierarkiske og baserte konsepter, hvor de autoritære står for sosialt hierarki – en form for rangering av personer satt i et system hvor man skiller mellom overlegne og mindreverdige mennesker, mens de liberale misliker sterkt en slik form for inndeling av mennesker når de skal omgås på basis av frihet og likhet (Stubager: 2010: 508). Likeså er de liberale fokusert på toleranse for andre – selv de som avviker fra ens egne eller samfunnets normer. Til motsetning er de autoritære bestemt på at de som avviker fra samfunnets normer burde tvinges til å føye seg etter gjeldene normer da avvik ikke akkrediteres noen form for verdi (ibid). Sånn sett kan de beskrives som tolerante – og de autoritære som intolerante – ovenfor andre kulturer.

Ut i fra forrige avsnitt kan vi se at autoritær-liberale i hovedsak bygger på to konsepter i hierarki og toleranse, og at disse dermed danner det ideologiske skjelettet til autoritær-liberale verdier (Stubager: 2009: 206). I følge Stubager (2010:509) kan disse komme til uttrykk på forskjellig vis, alt etter den sosiale, politiske og historiske konteksten til det enkelte land: mens det i USA kan ses via religiøse og moralske saker, har debatten som nevnt tidligere i nordeuropeiske land sirklet rundt innvandring og miljøvern.

I sin studie av utdanning som sentralt element innenfor en autoritær-liberal dimensjon, hevder Stubager videre at man i dansk politikk har kunnet se at to tema, nemlig miljøvern og innvandring har opplevd stor omtale. Miljøvern fikk økt fokus fra 1960-tallet og påfølgende tiår da forurensning ble satt på dagsorden, mens innvandring for alvor fikk oppmerksomhet fra og med 1980-tallet. Dette kom institusjonelt til uttrykk i Norge via partiene SV og FrP, som begge oppstod som samfunnsmessige reaksjoner. SV spesielt knyttet til miljøsaken, mens FrP sto for

lavere skatter og avgifter samt en strengere asyl- og innvandringspolitikk. Partier av slik karakter mener Stubager er sterkt relatert til overnevnte dimensjon da anti-innvandring og anti-miljøvern plasserer seg i den autoritære delen, mens vi i den liberale enden finner de som er av motsatt mening. Som nevnt tidligere finner man her et tydelig mønster: de med utdanning befinner seg i den liberale enden, mens de underutdannede plasserer seg i den autoritære (ibid.: 509, 527). Når det gjelder miljøvern så er det kanskje ikke så enkelt å se sammenhengen med dimensjonen, men det sentrale her er nok forholdet mellom mennesker og natur, og hvorvidt vi er hevet over naturen eller ikke (Cotgrove & Duff: 1980: 341). I og med at det er disse sakene vi skal etterprøve, er det på sin plass å redegjøre for deres posisjon i Norge i påfølgende avsnitt.

2.5 Miljø og innvandring – bakgrunn og omfang

Hvordan kommer innvandring og miljøvern til syne i norsk politikk? Her er det på sin plass å redegjøre for det empiriske utgangspunktet som foreligger over sakenes plass på dagsorden. Begge sakene har vært det vi kan kalle for politiske stridsspørsmål. Miljø har som tema endret seg noe over tid: før 1970-tallet var det preget av ren fredning av naturen, mens det i påfølgende tiår ble dreid mot vern av naturen og et fokus på økologiske miljøvern (Aardal: 2011: 73). Moum (1978) hevder det økologiske naturvernet er komplekst fordi det tar del i både samfunnsliv og individets sfære, samt at det er abstrakt fordi det forutsetter solidaritet mellom mennesker og kommende generasjoner, samt at det er allment anliggende på bakgrunn av det omhandler oss alle hvis katastrofen er et faktum (Jenssen:1993:66). Det er dette som kjennetegner vekst-vern konflikten, hvor motparten ser bort i fra det øvrige og ønsker økonomisk vekst som prioritet. Tanken av "Vekst med vern" er forløper til det vi i dag kjenner som bærekraftig utvikling (Aardal:2011:73). I lys av det økte behovet for energi og økonomisk vekst har miljø blitt et sentralt tema. I valgundersøkelsene er det satt av en rekke spørsmål relatert til miljø og den såkalt vekst-vern dimensjonen, noe som viser temaets viktighet. Det partimessige landskapet sett i lys av dimensjonen har lenge vært tydelig: Sosialistisk Venstreparti og Venstre har gjennom en årrekke konkurrert om å være det fremtredende miljøpartiet ovenfor velgerne (Ibid:103). KrF, Ap og Sp har vært mer moderate, mens partier som Høyre og FrP har plassert seg fast på vekst foran vern. Sakene skiller partiene tydelig: i Aardal (1999:82-84) ser man en polarisering i 1997-valget, da det er SV-velgerne som er mest for miljøsakene, mens FrP-velgerne står helt i andre enden av

skalaen. Like fullt ser man i samme valg at FrP-velgerne var sterkest i mot innvandring, mens SV-velgerne var stikk motsatt (ibid:86).

Innvandring-solidaritet dimensjonene er også et barn av samme tidsperiode, da det på slutten av 1960-tallet ble tatt til orde for økt innvandring (Jenssen:1993:65). Det merkelige her var at det ikke var datidens Sosialistiske Folkeparti som sto for forslaget, men næringslivet selv. Arbeiderklassen og Landsorganisasjonen var derimot sterke motstandere, og støttet et forslag om stopp med inntak av innvandrere i 1975. I påfølgende tiår ble innvandring et stridsspørsmål i norsk politikk. Herunder ligger hensynet til den norske velferdsstaten, hvor staten skal kunne garantere alle innbyggers primære behov, under en forutsetning at majoriteten er med på å bidra til dette ved aktiv deltagelse i yrkeslivet (Tjomsland:1975:13). Striden her ligger i at enkelte vil hevde at ikke innvandrerne i stor nok grad bidrar til dette spleiselaget. Her var FrP i spissen på nei-siden, da de tydelige mente at flere innvandrere ville være forulempende for det Jenssen (1993:65) beskriver som ”våre egne verdige trengende”. FrP sin kritikk bunnet i at de hevdet myndighetene ga asylsøkere privilegert behandling i sammenligning med nordmenn, noe som var et resultat av en oppfatning om at enkelte fikk visse velferdsgoder de ikke fortjente (Bjørklund: 2003: 136). Et eksempel på dette kunne man se i innspurten av valgkampen i 1989, hvor debatten om misbruk av velferdsordninger var på dagsorden. Frp har videre blitt et parti som var kritisk til velferdsordninger, til å bli et parti som ønsket mer sjenerøse velferdsgoder for våre egne trengende (ibid: 138), noe som begrunnes i velferdsgodenes sterke oppslutning blant velgerne (Bay & Saglie: 2003: 20).

2.6 Hypoteser

Utgangspunktet for kapitlene 4, 5 og 6 er å etablere de tre elementene vi fikk se via Bartolini og Mair (1990). Hypotesetesting er således et viktig ledd i denne etablering. Hypotesene dannes med utgangspunkt i kapittel 2. Med bakgrunn i Stubagers (2006; 2008; 2009; 2010) funn i Danmark, hvor utdanning har betydelig påvirkning for hvor velgerne plasserer seg på innvandring-solidaritet-dimensjonen og vekst-vern-dimensjonen, og at dette kommer til uttrykk ved at deres plassering på disse vil være mer liberal, jo større grad av utdanning, vil vi teste følgende hypoteser:

H₁: Holdningsdimensjonene innvandring-solidaritet og vekst-vern vil kunne påvirkes betydelig av utdanning

H₂: Velgernes holdninger vil være mer liberal på innvandring-solidaritet dimensjonen, jo større grad av utdanning de har

Sett i lys av Ingleharts tidligere omtalte sosialiseringtese og Daltons tese rundt kognitiv mobilisering, hvor utdanningsnivået i vår sammenheng har økt i perioden fra 1989-2009, vil vi etterprøve for om de foregående hypotesene har økt i løpet av denne perioden:

H₃: Betydning utdanning har for plassering på innvandring-solidaritet-dimensjonen, vil øke fra 1989 frem til 2009.

Med bakgrunn i Stubagers funn i Danmark, og Knutsens (2004) og Holbæk-Hansens (2010) funn blant norske velgere, der utdanning viser seg å være en betydningsfull faktor i vår stemmegivning og at de høyest utdannede velgerne gjerne stemmer på Venstre, Sv og FrP, vil vi teste for om:

H₄: Utdanning vil være av stor betydning for hvilket parti man stemmer på, også sett i sammenligning med andre variabler

H₅: Utdanning vil ha størst effekt på de som stemmer Venstre, SV og Høyre

Og til slutt, igjen med bakgrunn i Ingleharts sosialiseringshypotese og H₄ og H₅ vil vi undersøke om:

H₆: Utdanningseffektene på stemmegivning vil stige over tid

Da vi vet at ytterpunktene i innvandring-solidaritet-dimensjonen utgjøres av henholdsvis SV og Venstre på den liberale siden og FrP på den restriktive siden (jfr. Aardal 2009, 2011), vil undersøke om dette også er tilfelle ut i fra våre data:

H₇: Innvandring-Solidaritet-dimensjonen er av størst betydning for de som stemmer på Venstre, SV og FrP

3. Metodisk redegjørelse

Som overskrifter lyder så er det på sin plass å redegjøre valg med hensyn til valg av data, hvordan jeg vil operasjonalisere variablene og hvilke statistiske mål og verktøy jeg vil anvende.

3.1 Om data

De data som foreligger i denne oppgavens analyser har bakgrunn fra Statistisk Sentralbyrås valgundersøkelse fra Stortingsvalgene i 1989, 1993, 1997, 2001, 2005 og 2009 – undersøkelser som gjøres i etterkant av hvert Stortingsvalg og som utføres på oppdrag fra Kommunal- og Regionaldepartementet. Tillatelse til å anvende undersøkelsen ble gitt fra Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste etter utfylt skjema og signering. De seks datasettene jeg har valgt å anvende er en forutsetning for å kunne si besvare problemstilling(ene). Dette gjør at studien kan beskrives som longitudinell i og med at den strekker seg over 6 intervaller på 4 år. Begrunnelsen for akkurat dette tidsrommet er som følger; spørsmål om holdninger til innvandring ble ikke en del av valgundersøkelsen før i 1989-utgaven, ei heller var ikke dette temaet nevnt som viktig før av velgerne selv før denne undersøkelsen. I tillegg er det viktig å nevne at reliabiliteten i disse undersøkelsene vurderes som god. Dette fordi undersøkelsene gjennomføres av erfarne forskere som har god trening i innsamling av data.

Med unntak av i 1961 har valgundersøkelsen blitt gjennomført ved hvert stortingsvalg siden 1957. Statistisk Sentralbyrå er som sagt den som utøver undersøkelsen både ved trekking av utvalg og utføring av intervjuene av respondentene. Uttrekking av respondentene er basert på et tilfeldig tverrsnitt av befolkningen, noe som skal sikre god representativitet. Av bruttoutvalget på 2944 ved undersøkelsen fra 2009 var frafallet større enn tidligere, og nettoutvalget her ble da på kun 1762. Dette er klart lavere enn de andre fem undersøkelsene som i gjennomsnitt hadde et nettoutvalg på 2102 respondenter.

3.2 Operasjonalisering og gyldighet

Å operasjonalisere noe vil si å omgjøre teoretiske begreper til noe målbart. Skal dette kunne skje må vi ha en gyldig operasjonell definisjon som gjør det mulig å studere fenomenet. I det innledende teorikapittelet fikk du innføring i skillelinjemedellene da det er denne som vil være

oppgavens analytiske rammeverk. Og jamfør skillelinjemodellens analytiske forståelse, vil jeg sørge for en tredeling av variabler for undersøkelse; Først har vi bakgrunnsvariablene som vil være det empiriske elementet, så har vi holdningsdimensjonene som vil være det normative elementet, mens partivalg/stemmegivning vil være det institusjonelle elementet. Validiteten vil diskuteres underveis i presentasjonen og i det aktive arbeidet rundt variablene.

Når det gjelder holdningsdimensjonenes sammensetning gjennom de ulike undersøkelsene så er det nødvendig å komme med en presisering. Gjennom de ulike utgavene har spørsmålene variert noe, som betyr at ikke indeksene blir like. Dette er problematisk da det er ønskelig å ha mest mulig kontinuitet gjennom analysen. Man kan være kritisk til dette da dette kan innebære at man ikke måler det samme underliggende fenomenet gjennom undersøkelsene. Imidlertid er dette noe av valgundersøkelsenes natur – de er ment til å fange opp kontekstuelle endringer i den politiske debatten, og dermed være nødt til å inneha en viss dynamikk. For som Aardal (2007:60) utdyper, så har det vært vektlagt å følge opp spørsmål som er stilt tidligere, men samtidig være oppdatert på status quo. Dette begrunner han med at det vi må ta høyde for at politikkenes form og innhold endres seg over tid (Aardal:2003:65-66). Dette gjelder særlig innvandring-solidaritet, hvor tyngdepunktet har endret seg fra kritikk av velferdsstat til et mer tydelig innvandringsfokus i forhold til identitet. Dessuten er det viktig å nevne de ideologiske mønstrene i det norske politiske landskap har vært konsistente, til tross for økt velgerflyktighet og mindre grad av partiidentifikasjon. Dette taler for at indeksenes sammensetninger kan forsvares. Min intensjon er å trekke mest mulig substansiell informasjon av det materialet som foreligger, akkurat slik Aardal (2011) har gjort det. Han har for øvrig kjørt korrelasjonsanalyser for å teste indeksene over tid: disse viser entydig et ”solid empirisk belegg for å hevde at norske velgere har konsistente og stabile holdninger til sentrale politiske spørsmål” (2007: 71). Slik kan det dermed argumenteres for at når enkelte spørsmål varierer fra en serie til en annen i valgte indekser så forandres ikke det substansielle innholdet.

For det andre vil jeg presisere at de utvalgte variablene/indikatorer er tatt ut ifra teoretiske betraktninger, og at tidligere litteratur som omhandler de norske valgundersøkelsene er blitt brukt som inspirasjon i den sammenheng. Sågar kan det være riktig å beskrive utvalget av variabler som en bekreftende tilnærming, hvor teoretiske ideer er med på å forme valideringsstrategien (Spector: 1992:13). Tilnærming blir dermed induktiv. Da enkeltspørsmål kan korrelere med

hverandre på tvers av dimensjonene, så er det viktig å ha dette i bakhånd.

3.2.1 Steg 1 – det empiriske element og bakgrunnsvariabler

Dette er altså det første steget i Bartolini og Mair sin analytiske forståelse av skillelinjemodellen. Vårt valg av det empiriske element vil være utdanning. Med tanke på de makrososiale endringene, da spesielt økningen i utdanning, og velgerflyktigheten som har oppstått de siste 50 år, vil dette være et naturlig utgangspunkt. Nærmere vil dette komme til uttrykk ved høyeste fullførte utdanningsnivå. Som følge av sin størrelse og inkludering av mange tema har valgundersøkelsen sin begrensning ved at den bl.a. ikke kan fortelle oss hvilken type utdanning det er snakk om.

I de fleste kvantitative analyser der det anvendes lineær- og logistisk regresjoner vil det være nødvendig å innlemme flere bakgrunnsvariabler. I vårt tilfelle gjør vi dette for å kontrollere utdanningens effekt med andre plausible variabler. I og med at vi har med skillelinjer å gjøre, vil jeg se tilbake til hvilke bakgrunnsvariabler som ble brukt i utarbeidelsen av holdningsdimensjonene deriblant offentlig-privat, religiøs-sekulær.

La oss begynne med offentlig-privat. Denne er en konflikt som kan knyttes til arbeidsmarkedet og som vi finner hos Lipset og Rokkan fra 1967 (15-23). Konflikten bygger på sosial klasse – nærmere bestemt sosioøkonomisk posisjon, og relateres empirisk til høyre-venstre holdninger (ibid). Således vil inntekt kunne være relevant variabel å anvende. Denne uttrykkes gjennom variabelen *inntekt* i datasettene. Imidlertid er det ikke nødvendigvis nok for å kunne forstå denne skillelinjen: ifølge Berglund (2007:146) er ikke dette tilstrekkelig, vi må også innlemme medlemskap i yrkesorganisasjoner. Dette kan vi knytte opp til Lipset og Rokkan, hvor institusjonalisering av slike organisasjoner er viktig. Dermed vil det være relevant å innlemme variabelen *fagforeningsmedlemskap*.

Også i religiøs-sekulær dimensjonen kan vi trekke på Lipset og Rokkan. I teorikapittelet ble det fremlagt at denne skillelinjen er av en annen og mer kompleks karakter sammenlignet med andre land i Vest-Europa. Dette spesielt sett i lys av klassisk motkultur her i Norge. I og med at denne skillelinjen hviler på en opposisjon mellom ulike grader av religiøse miljøer, vil jeg innlemme

variabelen *religiøs aktivitet*. Jeg velger å fokusere på nettopp denne, og se bort i fra andre mulige relevante variabler knyttet til avhold og målsak til tross for at disse kan tenkes å innlemmes i andre sammenhenger. Imidlertid vil jeg ta med variablene *bostedstetthet* og *regional tilhørighet* da disse historisk har hatt betydning for religiøs-sekulær konflikten, og vi kan heller ikke utelukke at disse har betydning for innvandring-solidaritet spørsmålet. Til slutt vil jeg innlemme *kjønn* og *alder*, som vil fungere som kontrollvariabler.

Dermed står vi igjen med følgende variabler som skal supplere utdanningsvariabelen i det empiriske elementet: *yrke*, *fagforeningsmedlemskap*, *inntekt*, *religiøs aktivitet*, *bostedstetthet*, *regional tilhørighet*, og *kontrollvariablene kjønn og alder*.

3.2.2 Steg 2 – det normative element og holdningsdimensjoner

Som overskriften tilsier så vil dette elementet bestå av holdningsdimensjoner i norsk politikk. Disse har bakgrunn i bl.a. Aardal sin analyse av stortingsvalget i 2009, hvor dimensjonene utvikles ved hjelp av faktoranalyser av ulike holdningsspørsmål og hvor disse slås sammen til indekser hvis det påvises en substansiell og statistisk sammenheng (Aardal: 2011). Spørsmålene kan være stilt ved tidligere valg og være nye som følge av hva som måtte være av interesse på den politiske dagsorden i nyhetsbildet. Slik innlemmes både dagsordeneffekter og tidsmessige endringer. Med dette i bakgrunn vil jeg ikke utføre faktoranalyser selv, men derimot anvende ulike indekser bestående av indikatorer på bakgrunn av allerede eksisterende og utviklet empiri.

Ut i fra dette vil dimensjonene være som følger: innvandring-solidaritet, offentlig-privat, vekst-vern og religiøs-sekulær.⁵ I påfølgende kapittel 3 vil det normative elementet bli mer grundig knyttet til teoretiske perspektiver.

3.2.3 Steg 3 – det institusjonelle element og partivalg

Siste del av operasjonalisering er det institusjonelle elementet hvor vi finner den manntallskontrollerte variabelen for partivalg i valgundersøkelsenes datasett. Fokuset vil ligge på

⁵ Jeg velger vekk de to nyere holdningsdimensjonene som Aardal finner. Dette fordi de har vist seg mindre stabile og reliable, noe som for øvrig ble omtalt under ”Norsk Skillelinjestruktur” i teorikapittelet.

partivalg, bedre omtalt som faktisk stemmegivning. Partiene som er innlemmet i analysen har alle vært representert på stortinget i perioden 1989 til 2009. Mindre partier som ikke har kommet så langt utelates fra analysen som følge av manglende representativitet, da det ikke kan forsvares statistisk å inkludere så få enheter i analysen. Rekken av partier lyder dermed som følger: Ap, Venstre, SV, Sp, KrF, Høyre og FrP. Fordi variabelen er på et målenivå av nominal karakter, vil den måtte behandles ved hjelp av ulike metoder i analysen, noe som følgelig blir utdypet.

3.3. Statistiske verktøy

Hva vi vil finne ut og hvordan har alt og si for valg av metode og verktøy. I denne oppgaven er det flere survey-datasett som ligger til grunn, og dermed vil vår hovedtilnærming være statistisk. En slik kvantitativ tilnærming vil kunne åpne for å generalisere resultatene ut over de enhetene som er innlemmet i analysen. Min tilnærming vil være regresjonsbasert, noe som åpner for å anvende SPSS - et dataprogram fullspekket av statistiske verktøy. Ut i fra de vurderinger jeg har gjort, vil det være gunstig å anvende ulike verktøy i forskjellige kapitlene.

3.3.1 Lineær regresjon

De overnevnte tre stegene vil i kapittel x-x bli satt i sammenheng med hverandre. Sentralt her ligger hvordan mine avhengige variabler, nemlig holdningsdimensjonene, blir påvirket av de uavhengige variablene X. Sann sett vil lineær regresjon være gunstig da denne metoden kan fortelle oss nettopp dette. Denne metoden kalles også for minste kvadratets metode – en teknikk Ringdal (2009:466) hevder vil estimere regresjonskoeffisientene ved å finne verdiene av regresjonskonstanten B og regresjonskoeffisientene B1 som sammen utgjør summen av de kvadrerte restleddene minst mulig. Forutsetningen er kun at avhengig variabel er kontinuerlig og på minimum intervall- eller forholdstallsnivå, men også hvor variabelen er på ordinalnivå med minimum 5 kategorier. Både holdningsdimensjonene og utdanningsvariabelen vil fungere som avhengige variabler, og kodet slik at de vil fungere godt i en lineær regresjon. Mitt mål er å se hvordan mine uavhengige variabler både i styrke og retning kan forklare variasjon i avhengig variabel. Dette gis uttrykk via en effekt som måles i hver enkelt uavhengig variabels regresjonskoeffisienter, og måles både ved ustandardiserte og standardiserte koeffisienter. Den ustandardiserte B, forteller oss den gjennomsnittlige endringen i avhengig variabel y når verdien

til den avhengige variabelen x øker med en enhet (Eikemo og Clausen: 2012:88-89). Dette under forutsetning at alle andre x 'er holdes konstante. Den standardiserte BETA bruker vi derimot til å sammenligne ulike variabler og har samme fortegn som B . Jo større Beta-verdiene er, desto sterkere vil effekten være. Da denne måles i standardavvik vil den ikke alltid være meningsfull å benytte, med mindre vi ønsker å sammenligne hver enkelt uavhengig variabels effekt (ibid).

For å finne ut hvor god modellene er vil det være naturlig å se på R^2 , som er den kvadrerte versjonen av Pearsons korrelasjonskoeffisient. Denne ligger mellom 0 og 1, og er bedre jo høyere. Da får vi se forklart varians ut i fra de uavhengige variablene, da disse i følge Eikemo og Claussen (2012:89) ”forenklet sagt viser [R^2] hvor mange prosent av variansen i den avhengige variabelen som kan forklares av ved hjelp av de uavhengige variablene”. I og med at R^2 vil øke jo flere relevante variabler vi legger til i regresjonen kan vi se på den justerte R^2 , da denne tar bedre hensyn til utvalgsstørrelsen (ibid). Primært vil jeg kjøre enkle modeller, det vil si aktuelle variabler i samme modell, men det kan mulig være gunstig å kjøre de med flere da vi her kan få se hvordan en uavhengig variabels forklaringskraft endrer seg når en annen legges til i modellen.

3.3.2 Skalakonstruksjon og Cronbachs Alfa – reliabilitetskoeffisient

Hvorfor anvende additiv skalering og ikke enkle items? I følge Spector (1992:4-5) er det tre gode grunner til nettopp å gjøre det når man ønsker å foreta en måling av holdninger. Dette omgår først og fremst reliabilitet, omfang og nøyaktighet. Enkeltspørsmål kan mangle reliabilitet på grunn av at respondentene ikke er konsistente i sine svar. Vi minsker faren for dette når flere relaterte spørsmål inkluderes. For det andre er denne oppgavens mål å kunne fange inn et større begrep i nye eventuelle skillelinjer, noe som gjør at vi er pent nødt til å ha flere beslektede variabler som gir oss bedre omfang og grunnlag til å forklare nettopp dette fenomenet. For det tredje kan enkeltspørsmål være unøyaktige i en slik sammenheng da de ikke måler det vi ønsker å måle. Ved å anvende en additiv skala vil vi få økt presisjon, og luke ut tilfeldige målefeil. Hvis eksempelvis en respondent har svart feil i et av spørsmålene i vekst-vern dimensjonene, vil de andre konsistente svarene til respondenten gjøre at den totale skåren ikke blir påvirket.

Som omtalt i kapittelbeskrivelsen vil jeg i kapittel 3 forsøke å se om det eksisterer en eller to nypolitiske dimensjoner ut i fra de foreliggende data.

Vi vil vite med sikkerhet at spørsmålene i en skala måler noenlunde det samme fenomenet. For at dette skal kunne bekreftes vil det være nødvendig å vurdere om eventuelle dimensjoner har en god nok intern konsistens. Dette vil bli målt ved å anvende Cronbachs Alfa – et reliabilitetsmål som hjelper oss til å kunne si noe om indikatorene i en indeks er en tilfredsstillende måte å operasjonalisere et begrep på (Clausen & Johansen: 2012:270, Cronbach:1951). Dette målet ligger mellom 0 og 1, hvor nærmere 1 indikerer høy grad av indre konsistens (Ibid, Aardal:2011:77). I følge de øvrige forfatterne er det ikke noen fastsatt minimum for akseptabel verdi, som ofte hevdes å være over 0.70, men at dette mer fungerer som et glidende kriterium hvor nærliggende mål kan aksepteres. Ifølge Berglund (2004:576) og Nannaly (1967:226) kan man i sammenheng med ideologiske dimensjoner tillate et minimum på 0,5. Det er dette følgende analyse vil gå etter.

3.3.3 Bivariate korrelasjoner & Pearsons R.

For å supplere kommende analyser til jeg undersøke hvordan dimensjonene korrelerer med hverandre, og med enkelte bakgrunnsvariabler. Slik vil vi få undersøkt dimensjonenes ytre konsistens, som igjen betyr at vi får en type ekstern validering. Den bivariate korrelasjonen mellom dimensjonene bør ligge mellom 0,3 og 0,6, da høyere verdier kan indikere at vi har med variabler som er for like (Clausen & Johansen: 2012: 271). Korrelasjonskoeffisienten er den ofte velanvendte Pearsons R, som gir oss en forbedret forståelse av mulige sammenhenger mellom variablene (Eikemo & Clausen: 2012:85). R varierer mellom -1 og 1, og jo nærmere 0 denne er jo lavere vil korrelasjonen være. Således avklarer Pearsons R styrken og retningen for lineære sammenhenger (Ringdal: 300, 317).

3.3.4 Logistisk regresjon

Denne metoden skiller seg fra lineær regresjon ved at den tar utgangspunkt i en avhengig variabel Y som ikke har noen lineær forutsetning, den er dikotom. I siste analysekapittel står stemmegivning sentralt, og her vil man oppleve at respondentene enten har svart 0 – ikke stemt, eller 1 – stemt. Sentralt her ligger en beregning av maximum likelihood - sannsynlighet for eksempelvis 1 – stemt (Eikemo & Clausen: 2012:115). Dermed vil en slik metode være gunstig

for oss. Imidlertid forteller de uavhengige variablene i logistisk regresjon, i likhet med lineær regresjon, om vi har med lineære og ikke-lineære sammenhenger. Det er kun et spørsmål om avhengig variabel y . Ved å anvende denne metoden slipper vi problemer man kan støte på i lineær regresjon ved behandling av dikotome avhengige variabler, og vi får fravær av urealistiske predikasjoner og heteroskedastisitet. Koeffisienten kalles her for Logit – den avhengige variabelen i logistisk regresjon (ibid: 116). Tolkningen i logistisk regresjon omhandler i stor grad oddsratioet, $\text{Exp}(B)$, som hjelper oss til å forstå om effekten er negativ eller positiv, og forskjellen mellom to odds (ibid:123). De logistiske modellene som helhet vil vurderes ut ifra – Nagelkerkes R^2 , en modifisert verdi av Cox-Snell R^2 , som forteller oss hvor mye forklart varians modellene klarer å forklare.

Mens øvrige logistiske regresjon er binominal og dermed kun omtaler en dikotom avhengig variabel per modell, kan vi åpne for multinominal logistisk regresjon når vi vil undersøke for hva som påvirker valg av parti på ut i fra variabelen for manntallskontrollert stemmegivning. Dette er gunstig fordi avhengig variabel er på nominalnivå med flere enn to kategorier (Tufte:2012:179).

4. Koblingen mellom det empiriske og det normative element: Utdanning og holdningsdimensjoner

4.1 Innvandring-solidaritet og vekst-vern: reliabilitet og sammenhenger

I dette kapitlet skal vi altså forsøke å etablere en kobling mellom det empiriske elementet i utdanning og det normative elementet i de nyere holdningsdimensjonene. Underproblemstillingen var: ”Hvordan er sammenhengen mellom innvandring-solidaritet og vekst-vern dimensjonene, og hvordan forholder de seg til andre relevante dimensjoner og bakgrunnsvariabler?”. I tabell A1 finner du en deskriptiv oversikt av hvor viktig velgerne mener innvandring og miljø har vært i deres stemmegivning. Aktualisering av miljøsaken har vært essensielt i oppslutningen i både 1989- og 2009-valget (Vik: 2013: 65), men som tabell A1 viser har den vært jevnt viktig gjennom samtlige valg mellom 1989 og 2009. Innvandring har derimot fått en klar oppsving etter 1990-tallet, og fremsto i 2009-valget som en av de mest aktuelle sakene. Dette, sammen med koblinger utført i andre studier (eks. Stubager:2009, Houtman; 2003, Kalmijn & Kraaykamp; 2007), og teori rundt det autoritær-liberale aspektet, gjør at det er disse dimensjonene som bør etterprøves som et normativt element koblet til utdanningsnivå.

For at dette skal være mulig, har jeg satt laget indekser som skal kunne representere dimensjonene vekst-vern og innvandrings-solidaritet. Dette med utgangspunkt i Stortingsvalgundersøkelsene fra 1989-2009. I tabell A2 i appendiks, har jeg lagt frem indeksenes reliabilitetsmål gjennom cronbachs alfa-målet – et mål på indre konsistens. Innvandring-solidaritet-dimensjonen skårer jevnt høyere enn vekst-vern-dimensjonen, med samtlige verdier som absolutt godkjente (jfr. Berglund:2004 & Nunnally:1967). V-V-dimensjonen er også på et akseptabelt nivå gjennom samtlige serier, men verdiene er jevnt over lavere enn hos I-S-dimensjonen – selv om indeksen har en eller to flere indikatorer i 1997-2009-seriene. Stubager behandlet V-V- og I-S-dimensjonene som en og samme dimensjon.⁶ I og med at den norske velgerstrukturen er langt mer komplisert enn den danske, må dette etterprøves videre. Ved å

⁶ Innvandring-solidaritet-dimensjonen blir heretter kalt for I-S-dimensjonen, og vekst-vern-dimensjonen blir heretter kalt for V-V-dimensjonen.

legge samtlige indikatorer tilhørende I-S- og V-V-dimensjonene i en og samme dimensjonen kunne vi etterprøve akkurat dette, og fikk se i tabell A2 at dette ikke styrket Cronbachs Alfa nevneverdig. Ifølge Clausen og Johnsen (2012:271) burde vi da se betydelige større alfa-verdier på nærmere 0,9, da vi har fordoblet antall indikatorer. Derfor er det på sin plass å hevde at vi kan anvende disse **som separate dimensjoner** når alfa-verdiene ikke er høye nok i den samlede dimensjonen. Vi kan tolke dette som et signal om at de utvalgte variablene reflekterer to ulike dimensjoner.

I og med at det tidligere har blitt påpekt en sammenheng mellom vekst-vern og innvandring-solidaritet, hvor vekst kombinerer med negative holdninger til innvandring og hvor vern kombinere med positive holdninger til innvandring, (Aardal: 2007, 2011, Stubager: 2010:527) vil det være gunstig å se hvordan disse dimensjonene korrelerer med hverandre. Hvis de korrelerer sterkt med hverandre, og ikke med noen av de andre dimensjonene, burde de strengt tatt slås sammen til en dimensjon. Å se de to mulige dimensjonene i sammenheng med andre dimensjoner kan være viktig, da bl.a. Aardal (2011) har observert koblinger mellom disse og religiøs-sekulær og offentlig-privat. Nettopp derfor har jeg innlemmet de to sistnevnte dimensjonene for å kontrollere for nettopp dette.

I appendiks finner du også tabellen A3, som viser til korrelasjonen I-S- og V-V-dimensjonene har til hverandre og til offentlige-privat og religiøs-sekulær-dimensjonene. I-S- og V-V-dimensjonene korrelerer betydelig med hverandre, men korrelerer også med de to kontrolldimensjonene. Som du kan se i tabell 4.1, finner vi en jevn sammenheng mellom vekst-vern og innvandring-solidaritet i utvalgte årstall. Den er gjennomgående signifikant, og forteller oss at vernorienterte har mer positive holdninger til innvandring. 2009-nivået er tilnærmet det samme som i 1989 og 1993, etter å ha falt noe i 1997, 2001 og 2005. Vekst-vern ser også ut til å ha en kobling til religiøs-sekulær-dimensjonen, dog noe svakere enn til innvandring. Her er de sekulære gjerne mer verneorienterte enn de religiøse. Nivået er noe av de samme i 1993, 2005 og 2009, mens 1997 og 2001 har klart lavere utslag. Likeså finner vi i innvandring-solidaritet linket sammen med religiøs-sekulær, hvor koeffisienten her forteller oss at de sekulære er mer positive til innvandring enn de religiøse. Denne er statistisk signifikant i utvalgte år og på et jevnt nivå med unntak av 1989, som er noe lavere enn øvrige år. Når det gjelder offentlig-privat finner vi at

de verneorienterte er mer på den offentlige venstre-siden. Dette holder seg på et jevnt nivå i samtlige år, med unntak av 1993-valget. Innvandring-solidaritet og offentlig-privat har dårligst korrelasjoner i matrisen, med kun fire av seks år som signifikante. Men tendensene ut i ifra de signifikante tallene forteller oss at de som er positive til innvandring gjerne befinner seg på den offentlige venstresiden. Dette er i samsvar med Aardal sine analyser (2011:83-84).

For å befestet et bedre empirisk grunnlag til I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen, vil jeg nå koble de sammen med utvalgte demografiske variabler som rent teoretisk kan tenkes å kobles til den enkelte dimensjon. Her står selvsagt utdanningsvariabelen sentralt, men blir supplert av både kjønn og alder.

Tabell 4.1. Korrelasjonsmatrise av dimensjonene Innvandring-Solidaritet og Vekst-vern sammen med utdanning, supplert bakgrunnsvariabler. Bivariate korrelasjoner. Valgundersøkelsene 1989-2009.

		1989	1993	1997	2001	2005	2009
Utdanning	V-V	- 0,232**	- 0,271**	- 0,198**	- 0,139**	- 0,170**	- 0,256**
	I-S	- 0,399**	- 0,401**	- 0,363**	- 0,347**	- 0,344**	- 0,416**
Kvinner	V-V	- 0,114**	- 0,106	- 0,193**	- 0,251**	- 0,266**	- 0,192**
	I-S	0,020	- 0,003**	- 0,009	- 0,055*	- 0,050*	- 0,108**
Alder	V-V	- 0,117**	- 0,158	0,148**	0,095**	- 0,155**	0,104**
	I-S	- 0,180**	- 0,216	0,166**	0,208**	- 0,173**	0,156**
P. Sektor	V-V	-0,151**	-0,124**	-0,150**	0,010	-0,198**	-0,214**
	I-S	-0,230**	-0,132**	-0,095**	0,032	-0,170**	-0,234**
Ord.Medlem	V-V	0,111**	0,072**	0,060*	0,022	0,015	0,077**
	I-S	0,162**	0,150**	0,106**	0,050*	0,097**	0,130**
By/Land	V-V	0,012	0,083**	-0,027	0,029	-0,020	-0,077**
	I-S	0,102**	0,097**	0,093**	-0,087**	-0,119**	-0,130**
Region	V-V	-0,048*	-0,011	0,000	0,012	0,033	0,068**
	I-S	-0,038	-0,020	0,047**	0,094**	0,094**	0,078**
Inntekt	V-V	-0,073**	-0,071**	0,027	-0,084**	0,057*	-0,055*
	I-S	-0,114**	-0,183**	-0,167**	-0,139**	-0,209**	-0,152**

Tall i ** er signifikante på 0,01 % nivå, mens * er signifikant på 0,05 % nivå

Som du ser i tabellen ovenfor har utdanning de mest signifikante og tydelige korrelasjonene med I-S-dimensjonen. Denne er stabil over alle seks serier og er signifikant på under 0,01 nivå på samtlige av disse. Vi kan tolke dette som at vi dermed har et tydelig utdanningskille sett i lys av innvandringspolitiske saker. Når det gjelder vekst-vern-dimensjonen er denne svakere, men nokså stabil. Den største forskjellen her finner vi mellom valgene i 1993 og 2001. Dette kan tyde på at det eksisterer et mindre utdanningskille i miljøpolitiske saker. Kjønn er derimot svakere korrelert med innvandring enn miljø, slik at vi kan avvise at kjønn er av særlig betydning for ens holdninger til innvandring. Derimot er kjønn og miljø såpass korrelert at det vi kan se et

kjønnskille på feltet. Dette er noe som bekrefter en noe allment kjent sak, nemlig at kvinner er mer vern-orienterte enn menn. I forhold til alder ser vi at innvandring korrelerer tydeligere enn miljø. Dette er i og for seg ikke så rart da folk gjerne blir mer innvandrings skeptiske mer årene, dette som følge av andre oppvekstvilkår enn dagens unge som gjerne har et nærmere forhold til innvandrere. I forhold til de resterende uavhengige variablene i tabell 4.1, er det ingen store utslag på noen av de to dimensjonene. Interessant er det derimot å se at hvorvidt man jobber i offentlig/privat sektor er såpass like på begge dimensjoner: de i offentlig sektor plasser seg mer på den innvandringspositive, og verneorienterte siden av dimensjonene.

I og med at I-S-dimensjonen har sterkere og mer stabile korrelasjoner med utdanningsvariabelen, vil vi bli nødt til å behandle de som to ulike dimensjoner. Og når vi i tabell A4 i appendiks ser at begge dimensjonene korrelerer med både religiøs-sekulær- og offentlig-privat-dimensjonene, vil det dermed ikke være hensiktsmessig å satse videre på V-V-dimensjonen som en mellomliggende, normativ variabel innenfor norske velgeres stemmegivning. Dette betyr ikke at V-V-dimensjonen ikke er viktig for stemmegivning, men at den rett og slett ikke i tilstrekkelig grad kan kobles til utdanningsnivå. Vi vil derfor ta utgangspunkt i at disse kan behandles separat i fortsettelsen, og at V-V-dimensjonen vil ha en kontrollerende funksjon når den blir anvendt i analyser.

4.2 Deskriptiv plassering av partienes velgere i lys av I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen

Med dette i bakhånd kan vi se hvordan det partimessige elementet fungerer i forhold til dimensjonene. I tabell 4.2 under har jeg lagt frem gjennomsnittet innad i dimensjonene og de enkelte partiers gjennomsnitt innenfor disse. Som du ser har vi to klare motpoler på begge dimensjonene, hvor SV velgerne er mest vern-orientert og positiv til innvandring, mens FrP-velgerne er klart mest vekst-orientert og innvandrings skeptisk. Disse partiene danner dermed to klare motstykker på den autoritær-liberale dimensjonen, hvor de autoritære med høye verdier har stor skepsis til innvandring og liberal tilnærming til vekst, mens de liberalt orienterte er positiv til innvandring og restriktive med henhold til vekst. Nærmest gjennomsnitt i innvandring-solidaritet-dimensjonen ligger Ap og Sp, noe som også gjelder for vekst-vern-dimensjonen. At Ap skårer såpass jevnt middels på begge er kanskje ikke veldig oppsiktsvekkende, da partiet er det største i

landet. Det er ikke merkelig at et parti med såpass velgermasse vil fange inn store deler av sentrum i slike saker.

Tabell 4.2. Gjennomsnittlige plasseringer for partienes velgere i lys av to dimensjoner, Valgundersøkelsene 1989-2009. Opprinnelig tabell A5 i appendiks

Parti	Gj.snitt	SV	Ap	V	KrF	Sp	H	FrP
Innvandring- solidaritet	10,80	6,61	10,47	8,22	9,83	10,79	10,4	14,99
Vekst-vern	10,08	6,34	10,42	7,28	9,12	9,20	11,41	12,01

Lave verdier (start 0) tilsier innvandringspositiv og miljøorientert, mens høyere verdier (topp 20) er innvandringsfiendtlig og vekstorientert. Dette med utgangspunkt i skalaene, som begge går fra 0 til 20. Øvrige beregninger er gjennomsnittlige posisjoner fra seks valgundersøkelser. Opprinnelig tabell A5 i appendiks.

Imidlertid må vi notere oss at Høyre har en noe beskjeden skår når det gjelder innvandring, og ligger faktisk lavere enn Ap i forhold til gjennomsnittet. Avstanden er også noe overraskende stor i forhold til FrP. Høyre velgerne er kanskje ikke like høyre-orientert som tidligere sett i lys av av nasjonalisme og innvandring. Betyggende er det derimot å se at partiet ligger nært FrP på vekst-vern skalaen, hvor de er to soleklare vekst-partiene. Når det gjelder Sp er tallene som forventet da partiets velgere gjerne er noe skeptisk til innvandring som følge av arbeidsplasser og landbruk, mens partiet ønsker å ta vare på miljøet og naturen. KrF skårer meget jevnt i begge dimensjonene, og befester seg som et noe under gjennomsnittet. Dette er som forventet, i likhet med Venstre, som er partiet med kortest avstand til Sv. Som du ser er avstanden mellom de enkelte parti noe større i I-S-dimensjonen. Dette indikerer at det er en større grad av polarisering i denne enn i V-V-dimensjonen, noe som kan være en konsekvens av at FrP og innvandringssaken ble sterkere på dagsorden i starten av 1990-tallet enn tidligere. De har dermed ”tøyd strikken” noe. Ytterpunktene er Sv med 6,61 og FrP med 14,99 i denne, mens i vekst-vern-dimensjonen har Sv 6,34, mens Frp har 12,01. Dette gir oss en rekkevidde på 8,38 og 5,09 – noe som gir oss to betydelig forskjellige dimensjoner forhold til rekkevidde, selv om det substansielle også er ulikt. Til slutt står vi dermed med følgende mønstre: SV danner det mest liberale punktet for innvandring og det mest restriktive for vekst, mens FrP er det partiet med størst innvandringsskepsis og vekstorientering. Ut i fra dette kan vi dermed avkrefte at disse dimensjonene kan kunne behandles under en og samme dimensjon. Vi må heretter behandle de som to ulike dimensjoner med ulik substans og rekkevidde. Det er ikke nok at ytterpunktene i en

polarisering er de samme, man må gå i større detalj. Dessuten viste korrelasjonsmatrisen med utdanning at disse to dimensjonene korrelerer i ulik styrke.

Dette er med på å tegne et bilde av norske velgeres holdningsmønstre som svært sammensatt. Som gjennomgått tidligere har vi kunnet se at Norge skiller seg tydelig fra nabolandet Danmark, dette til tross for kort avstand og en noe felles historie. Således kan vi avvise at vi har et felles nordisk holdningsmønster, og at vi kan heller snakke om enkeltmønstre. Rune Stubager knyttet begge dimensjonene til utdanning, og lyktes med det. Vi må derimot begrense oss noe i fortsettelsen da V-V-dimensjonen, i forhold til I-S-dimensjonen, ikke ga markante utslag på utdanningsvariabelen. Slik vil vi bli nødt til hovedsakelig å konsentrere oss om innvandring-solidaritet-dimensjonen, da denne har klart sterkest korrelasjon med utdanning. Dette er kanskje ikke så merkelig da innvandring-solidaritet teoretisk sett ligger mer komfortabelt innenfor den autoritær-liberale dimensjonen enn vekst-vern. Både hierarki og toleranse kommer mest til rette her. Dette fordi disse to konseptene direkte omhandler våre vurdering av og syn på hverandre som mennesker, og ikke naturmessige prioriteringer. Vi kan derimot ikke avvise at noen av oss både er innvandrings skeptiske og vern-orienterte. Eksempelvis kan et nasjonalistisk (romantisk) syn gi utslag i skepsis til andre enn ”oss selv” og stor kjærlighet ovenfor naturen vi bor i. Men, dette har vi ikke noen empirisk eller teoretisk belegg på, og blir dermed rene spekulasjoner. Så ut i fra øvrige drøfting, vil det være riktig å argumentere for at innvandring-solidaritet-dimensjonen er det beste alternativet som en normativ komponent i en mulig ny skillelinje hvor utdanning står som regissør. Nå kan vi videre se nærmere på forholdet mellom utdanning som et empirisk element og innvandring-solidaritet-dimensjonen som et normativt element.

4.3 Utdanning av betydning for plassering på I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen?

I foregående del fikk vi se at vekst-vern- og innvandring-solidaritet-dimensjonene korrelerer med hverandre, men at de likevel hadde ulik grad av korrelasjon med utdanningsvariabelen. Nå skal vi se nærmere på hvordan utdanningsvariabelen fungerer opp i mot innvandring-solidaritet. Det er ingen urimelighet å kunne forvente at utdanning er en komponent av betydning når det gjelder utforming av verdier og dertil politiske holdninger. I teoridelen har jeg argumentert for nettopp dette, og vist til tidligere forskning som er klar i sin sak: utdanning er av vesentlig betydning og

gir klare utslag for velgernes politiske atferd. Eksempelvis så vi at Rune Stubagers funn i sine studier av danske velgere, hvor utdanning tillegges stor betydning og spesielt ved at sosialiseringseffekter gir tydelig holdningsmønstre sett i lys av autoritær-liberale verdier. Likeså hevder Stubager (2010:507) at dette er mønstre vi også vil kunne finne i andre nordeuropeiske land. Dermed vil vi kunne forvente at lignende mønstre vil kunne ses via datamaterialet som ligger til grunn for oppgaven. Her vil det være riktig å fremme tre hypoteser for testing. I praksis vil vi kunne forvente følgende:

H₁: Holdningsdimensjonene innvandring-solidaritet og vekst-vern vil kunne påvirkes betydelig av utdanning

H₂: Velgernes holdninger vil være mer liberal på innvandring-solidaritet dimensjonen, jo større grad av utdanning de har

H₃: Betydning utdanning har for plassering på innvandring-solidaritet-dimensjonen, vil øke fra 1989 frem til 2009.

Av hensyn til et ønske å ha noe å sammenligne med vil jeg innlemme vekst-vern-dimensjonen i analyse, selv om vi tidligere i kapittelet avskrev dens kobling til utdanning. Det er to statistiske verktøy vi skal fokusere på her, nemlig modellens justerte forklaringskraft, også kalt R^2 , og koeffisientene i regresjonen. Vi skal begynne med det første, som vil kunne fortelle oss noe om hvilken grad av betydning utdanning på egenhånd har i forhold til dimensjonene. Det andre, regresjonskoeffisientene, vil være viktig når vi ser på hvordan supplerende variabler kan være av betydning. Her vil koeffisientens retning og styrke være viktig å tolke.

I tabell 4.1 kunne vi se at innvandring-solidaritet hadde klart sterkest korrelasjon med utdanningsvariabelen. Som du vil se i påfølgende tabell 4.3, kan dette funnet styrkes betraktelig. I-S-dimensjonen har langt sterkere forklaringskraft enn V-V-dimensjonen, akkurat som vi fant ut tidligere. Innvandring-solidaritet sin forklarte varians er ganske sterk på samtlige seks serier. Minste forklaringskraft er på 12 %, mens den høyeste er på 17,1 %. Det betyr at den har et spenn på 5,1 % av forklart varians på samtlige serier. Interessant er det å se at variansen starter sterkt i 1989 og 1993, før den jevner seg ut i 1997, 2001 og 2005, og når aller høyest i 2009. Hvis vi sammenligner tallene for dimensjonene, ser vi at avstanden mellom de to er stor, og trolig mer

enn forventet. Men, igjen så bekrefter dette at det var riktig av oss å avvise vekst-vern i forhold til utdanning. Resultatet fra tabell 4.3 styrker dette grepet i aller høyeste grad.

Tabell 4.3 Utdanningsnivå og forklart varians på holdningsdimensjonene. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariate lineære regresjoner. Justert R².

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
Innvandring-solidaritet	0,158	0,160	0,131	0,120	0,124	0,171
Vekst-vern	0,053	0,073	0,039	0,019	0,026	0,063

Tabellen viser til hvordan utdanningsnivå påvirker en eventuell plassering på holdningsdimensjonene. Tallene stammer fra forklart justert varians, Adjusted R².

Vi kan imidlertid notere oss at også vekst-vern starter på sitt sterkeste de to første seriene, før forklart varians avtar i 1997,2001 og 2005, før den igjen øker i 2009. Dermed kan vi avvise H₃. Nå kan vi i stedet rekke fokuset mot utdanningsvariabelens unike påvirkning på innvandring-solidaritet, noe som vi gjør ved å innlemme en rekke supplerende bakgrunnsvariabler. Her vil det være essensielt å tolke både de ustandardiserte B-koeffisientene og de standardiserte Beta-koeffisientene.

Tabell 4.4 Multipl lineær regresjonsanalyse med avhengig variabel "innvandring-solidaritet" og bakgrunnsvariabler. Valgundersøkelsene 1989-2009. Ustandardiserte B og standardiserte Beta.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta
Utdanning	-2,112 - 0,389**	-1,301 -0,274**	-2,345 -0,291**	-2,297 -0,284**	-2,369 -0,290**	-2,867 -0,357**
Alder	-0,002 - 0,005	-0,039 -0,114**	0,029 0,086**	0,007 0,019	-0,015 -0,034	-0,043 -0,099**
Kvinner	0,384 0,028	0,289 0,028	-0,045 -0,004	-0,832 -0,083*	-0,313 -0,030	-0,673 -0,066*
P. Sektor	-1,459 -0,131**	-0,675 -0,064*	-0,288 -0,027	-0,353 -0,034	-0,865 -0,081*	-1,545 -0,151**
Org.Medlem.	0,683 0,059	0,646 0,062*	0,406 0,039	0,485 0,048	0,097 0,009	-0,680 -0,064*
By/Land	0,052 0,004	0,303 0,028*	0,424 0,038	-0,412 -0,039	-1,069 -0,091**	-0,872 -0,80*
Østl.	0,735	0,842	0,965	0,517	0,857	1,107

	0,058	0,073*	0,082*	0,046	0,073*	0,094*
AgdRog	-0,211	1,531	0,570	0,993	1,199	1,374
	-0,013	0,103**	0,038	0,069	0,079*	0,100*
Vestl.	0,028	0,462	0,062	0,342	0,676	1,215
	0,002	0,034	0,005	0,026	0,049	0,092*
Trøndel.	-0,648	0,417	0,206	-0,354	0,297	1,050
	-0,034	0,022	0,011	-0,021	0,017	0,058
Nord-N.	-0,650	-0,526	0,236	1,242	1,298	1,064
	-0,036	-0,031	0,014	0,072*	0,070*	0,059
Middels Inntekt	0,490	-0,824	-0,558	-1,047	-0,004	-0,254
	0,038	-0,074*	-0,051	-0,100*	-0,000	-0,022
Høy Inntekt	0,272	-1,241	-1,560	-1,972	-0,758	0,055
	0,024	-0,114**	-0,143**	-0,196**	-0,071	0,005
Religiøs akt.	-0,407	-0,353	-0,257	-0,074	-0,028	-0,283
	-0,107**	-0,102**	-0,076*	-0,021	-0,007	-0,052
Konstant	16,008	18,602	15,244	16,042	17,287	20,915
Justert R ²	0,219	0,174	0,156	0,162	0,154	0,208
N	1008	1525	1541	938	1108	953

** er signifikante på 0,01 nivå, mens * er signifikant på 0.05 nivå.

Ut i fra øvrige tabell 4.4 så kan utdanning styrke sin forklaringskraft ovenfor våre plasseringer på I-S-dimensjonen. Retning er som forventet ut i fra teorien, nemlig at jo høyere utdanning man har, jo mer liberal tilnærming har man til innvandringspørsmål. H₁ og H₂ bekreftes dermed. Koeffisienten er også meget sterke i alle serier, og er stabilt høye i alle med unntak av i 1993-utgaven. Dette er ikke veldig bekymringsfullt, da vi ser at Beta-koeffisienten her er tilnærmet lik i styrke som i de andre seriene. Samtlige serier er for øvrig signifikante på 0,001-nivå, noe som er meget tilfredsstillende. Generelt så kan man si at utdanningsvariabelen er overlegen sett i sammenligning med de andre bakgrunnsvariablene. Likevel kan det være verdt å nevne noen poeng som kan styrke utdanning som forklaringsfaktor. Utdanning vil gjerne bidra til at man øker inntekten, og det ser vi spor av i 1993,1997 og 2001-utgavene, hvor de med høy inntekt i sammenligning med de i gruppen for lav inntekt har mer liberale holdninger til innvandring. Vi kan likevel slutte oss til Lipset (1981) sin teoretiske presisering i forhold til inntekt, og avvise

noen sterk sammenheng mellom grad av inntekt og plassering på innvandring-solidaritet-dimensjonen.

Kjønnsvariabelen er derimot ikke signifikant før i 2009. Likevel kjenner vi mønsteret, og får det også bekreftet i 2009: kvinner er mer liberale i innvandringsspørsmål enn menn. Jeg testet også for geografiske forskjeller, da dette tidligere har vært viktig i de territorielle skillelinjene by/land og sentrum/periferi. Ved å sammenligne fem landsdeler med referansekategorien Oslo/Oslofjord, fikk vi se enkelte tegn på det er geografiske forskjeller i holdninger til innvandring. Deriblant fikk vi se at Agder/Rogaland (1993) og Nord-Norge (2009) var klart mindre liberale enn de i referansegruppen. Dette er ikke særlig oppsiktsvekkende, da vi vet at området oslo/oslofjord i lengre og større grad har vært eksponert for innvandring, og kan således tenkes å ha en mer positiv tilnærming til dette enn de øvrige landsdelene. Men, funnene mangler kontinuitet, bredde og nok styrke til å kunne utfordre utdanning som en reell forklaringsfaktor. Således samsvarer de med tidligere forskning, som avviser at eldre, etablerte skillelinjer som sentrum/periferi og by/land har faste sammenhenger med utdanningsnivå.

4.4 Oppsummering:

Øvrige analyse har vist at utdanning står sterk som forklaringsfaktor ovenfor nordmenns plasseringer på I-S-dimensjonen. Til sammenligning forklarer den en langt større varians på denne dimensjonen enn en annen nyere holdningsdimensjon i vekst-vern. Det tydelige funnet her er at jo mer utdanning velgerne innehar, jo mer tilbøyelig er de til å være i besittelse av liberale tilnærmeringer innenfor I-S-dimensjonen. Med unntak av 1993-undersøkelsen, kan vi vise til stabile verdier i dette funnet over tid. Toppnivået til regresjonskoeffisienten B nåes faktisk i den siste valgundersøkelsen i 2009. Dermed kan vi hevde at utdanningsnivå har hatt stabil betydning for innvandringsspesifikke holdninger de siste 20 årene. Øvrige bakgrunnsvariabler fra tabell 4.4 blir avvist da ikke befinner seg på et tilfredsstillende nivå i forhold til kontinuitet, styrke og signifikans. At vi nå får det normative elementet på plass, gjør at vi kan knytte dette til det allerede etablerte empiriske elementet fra forrige kapittel. Dermed kan vi nå ta fatt på det institusjonelle elementet i partivalg.

5. Koblingen mellom det empiriske og det institusjonelle element: Utdanning og faktisk stemmegivning

Problemstilling for dette kapittelet var ”har utdanning betydning for partivalg, og i så fall på hvilken måte?”. For å kunne besvare denne, vil det være nødvendig å se på forholdet mellom det empiriske element og det institusjonelle i partivalg. Som allerede fastslått, har partier og velgere hovedrollene i valgforskningen, og det vil derfor være av stor interesse å se nærmere på hvordan utdanning kan kunne bidra til å kanalisere velgernes faktiske stemmegivning. Har de med lavt utdanning et parti som de setter sin lit til i større grad enn andre, og hva med de høyt utdannede? Forholdet mellom det empiriske element og det institusjonelle kan sies å være en forenklet versjon av den gamle skillelinjemodellen. En etablert forståelse av dette finner vi i Alford sin klasseindeks, som ser hvordan mennesker ut i fra klasser benytter sin stemme (Knutsen: 2005:23). Imidlertid finnes det nyere, og for vår del, mer relaterte forståelser. I en nyere utdanningsindeks for stemmegivning (EVI) kan vi med en lignende tilnærming se hvordan velgerne fordeler sine stemmer etter utdanningsnivå, og hvorvidt disse faller på enten autoritære eller liberale partier (ibid). Problemet med disse to forståelsene er imidlertid at de blir lettvektene i et såpass komplekst forhold som ligger til grunn mellom velgere og stemmegivning. Jeg vil unngå et slikt problem, og vil sågar utføre multivariate regresjoner på basis av avhengig variabel i manntallskontrollert stemmegivning, og uavhengige variabler i utdanning og utvalgte bakgrunnsvariabler. Her vil både enkeltparti og partivalg som helhet testes.

For å starte kan det være fruktbart å få en deskriptiv oversikt av hvordan velgerne plasserer seg i forhold til partivalg ut i fra utdanningsnivå. Nedenfor vil du finne en gjennomsnittlig oversikt fra samtlige valgundersøkelser. Detaljer for hver av undersøkelsene finnes i appendiks, tabell A4.

Tabell 5.1 Faktisk stemmegivning sett i lys av utdanningsnivå. Valgundersøkelsene 1989-2009. Gjennomsnittlig prosentfordeling.

		SV	Ap	V	KrF	Sp	H	FrP
Utd.	Lav	8,4	22,2	7,3	17,6	18,9	7,58	20,04
Nivå.	Middels	43,4	51,4	37,4	50,9	59,19	45,38	60,14
	Høy	48,3	26,4	55,2	31,6	21,73	47,02	20,22

Tallene har utgangspunkt i tabell A1 i appendiks, og er et resultat av formelen: ”Del av tallet / Hele tallet * 100 = (x)”

Tabell 5.1 er høyst interessant. Blant de med størst andel lavt utdannede finner vi FrP og Ap. For Ap sin del er dette ikke særlig overraskende, da vi vet at en stor andel av deres velgere nettopp er lavt utdannede arbeidere. FrP bekrefter at de har en stor base velgere med lav utdanning, men er det partiet som dominerer blant gruppen med middels grad av utdanning. Ellers i denne gruppen har Venstre, SV og Høyre klart lavest andel. Det mest interessant finner vi imidlertid i siste gruppen, hvor de utdannede aller helst plasserer sin stemme hos henholdsvis Venstre, SV og Høyre i betydelig grad. Dette bekrefter Holbæk-Hansen (2010) og Berglunds (2007:151) tidligere funn, som nettopp henviser til disse partienes velgere som høyst utdannet. Sett i lys av en autoritær-liberal tilnærming er tallene bekreftende i forhold til FrP sine velgere. Fra før vet vi at disse oftere er innvandrings skeptiske, og med de høye andelen på lav og middels utdanning, og det lave nivået på høy utdanning så kan vi mulig bekrefte dette. Sist, men ikke minst, vil jeg poengtere at gjennom de seks valgundersøkelsene har nivået av utdanning steget betydelig blant respondentene, og befolkningen for øvrig. I 1989-utgaven var det rundt 27 % av respondentene som hadde høyere utdanning, mens i 2009 hadde det økt til 40,5 %. Eksempelvis var andelen høyt utdannede senterparti-velgerne 4 ganger så høy i 2009, som i 1989.⁷ Imidlertid skiller Venstre, SV og Høyre seg vesentlig ut i samtlige undersøkelser når det kommer til andel høyt utdannede. Videre er avstanden mellom Venstre (53,85%) og Senterpartiet (10,81%) i 1989 på litt over 43 %, noe som vedvarer i 2009-utgaven hvor avstanden mellom høyeste og lavest andel gruppen for høyt utdannede velgere er på 44 %. Her har imidlertid SV høyest andel, mens FrP har lavest. Oppsummert kan vi dermed se at det eksisterer noen klare mønstre i forhold til utdanningsnivå og faktisk stemmegivning, hvor Venstre, Sv og Høyre har størst andel i gruppen for høyt utdannede, mens FrP og Ap gjør samme i gruppen for lavt utdannede. Tendensen er imidlertid slik at samtlige partier får en økning i antall velgere med høy utdanning, noe som kommer som en mer eller mindre direkte konsekvens av det økte utdanningsnivået i befolkningen. Dermed kan vi se en form for polarisering, hvor de som har store andeler av høyt utdannende gjerne har små andeler av velgere med lavt nivå av utdanning. Motsatt er det for partier som dominerer blant lavt utdannede, som har små andeler høyt utdannede. Dette gjelder først og fremst for FrP, som gjennomsnittlig har hatt like andeler av lavt og høyt utdannede fra 1989-2009.

⁷ Se appendiks, A1.

Da vi nå har befestet at utdanningsnivå i stadig større grad bidrar til å avsløre hva folk stemmer, og i tillegg har etablert et stødig forhold mellom innvandring-solidaritet og utdanning, kan vi mulig se konturene av en ny skillelinje. For å komme nærmere en mulig konklusjon må vi imidlertid se noe nærmere på dette forholdet da deskriptiv statistikk forteller oss lite om den reelle effekten utdanning har på partivalg.

5.1 Kanaliserer utdanning valg av parti?

Fra kapittel 4 fikk vi sterke inntrykk av at utdanning er en signifikant faktor når det kommer til våre plasseringer på innvandring-solidaritet-dimensjonen, og ovenfor fikk vi se at sammensetningen av utdanningsnivå hos de ulike partienes velgere er nokså ulikt. I størst grad fikk vi se dette hos Venstre, Sv og Høyre, som hadde størst andel høyt utdannede velgere, noe som føyer seg inn med bla.a Berglunds funn (2007:151). I tillegg fikk vi jo se tidligere i tabell 4.2 at samme partier også skilte seg ut i forhold til velgernes gjennomsnittlige posisjoner tanke. Med bakgrunn i dette er det dermed ikke urimelig å kunne regne med at følgende hypoteser vil kunne bekreftes:

H₄: Utdanning vil være av stor betydning for hvilket parti man stemmer på, også sett i sammenligning med andre variabler

H₅: Utdanning vil ha størst effekt på de som stemmer Venstre, SV og Høyre

H₆: Utdanningseffektene på stemmegivning vil stige over tid

I tabell 5.2 som følger kan du se enkelte bakgrunnsvariabler som kan være av betydning når det kommer til å forklare faktisk stemmegivning. I forhold til H₄ kan vi si at utdanning har stor betydning for hvilket parti man stemmer på, og at det er langt foran de andre variablene inntekt, kjønn og alder. Sågar kan vi si at H₄ bekreftes. Imidlertid er verdiene noe fallende etter 1989, før det tar seg opp igjen etter 2001. Dette betyr av H₆ må avvises da vi ikke kan vise til noen økning i utdanningseffektene i forhold til faktisk stemmegivning. Hvorfor tallet er så høyt i første serie kan være en konsekvens av at innvandring nettopp har blitt innlemmet i valgundersøkelsen som

følge av temaets aktualitet som vist til i appendiks (tabell A1), og at det var færre høyt utdannede enn i etterkant. I introduksjonen var jeg inne på at strukturelle forklaringsvariabler trolig har mye mindre forklaringskraft enn tidligere, og dette gjenspeiler verdiene nedenfor til en viss grad.

Tabell 5.2 Utvalgte bakgrunnsvariablers betydning for faktisk stemmegivning. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat multinomisk logistisk regresjon. Nagelkerkes Pseudo R.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
Utdanning	0,135	0,095	0,088	0,067	0,101	0,106
Inntekt	0,017	0,068	0,066	0,043	0,074	0,045
Alder og Kjønn⁸	0,086	0,049	0,064	0,072	0,058	0,039
N	1830	1730	1701	1615	1680	445

Tallene stammer fra Nagelkerkes Pseudo R², som måler hvor god forklaringskraft de bivarierte modellene har.

Her kan vi trekke inn Inglehart (1977: 6-12) fra tidligere i oppgaven, hvor nyere generasjoner er mindre bundet av tradisjonell struktur siden de har en helt annen oppfatning av hva de har behov for og hva de mener er det beste for samfunnet. Det ser vi eksempelvis med inntektsvariabelen, hvor denne typen variabel før ga mer økonomisk stemmegivning i form av at de med høy inntekt gjerne stemte mot høyre, og de mer lav inntekt til venstre. Ut ifra våre datasett så har dette endret seg før slutten av 1980-tallet. Med dette i bakgrunnen kan vi se videre på hvordan vår stemmegivning påvirkes av utdanning, sett i lys av de enkelte parti. Her er det viktig å påpeke at ulike variabler kan være viktig for hvilket parti man stemmer på. Ser vi eksempelvis på den gamle skillelinjen i religiøs-sekulær, er religiøs tro av stor betydning for de som stemmer på KrF, mens skillelinjen sentrum-periferi er viktig for de som bor ruralt. Sistnevnte var i Lipset og Rokkans arbeid basert på en territoriell og økonomisk konflikt der blant annet bøndene stod i opposisjon til embetsmennene. Enkeltsaker har og er fremdeles av stor betydning i forhold til de etablerte skillelinjene, men i mindre grad enn tidligere.

⁸ Alder og kjønn er kjørt sammen som covariater på bakgrunn av at alder hadde kunstige høye verdier på partivalgvariabelen, noe som trolig kommer av at en enkelt aldersgruppe dominerer hos et parti, eksempelvis FrP og eldre.

I tabell 5.3 har jeg kjørt en rekke enkle logistiske regresjoner, hvor man kan få et bedre inntrykk av hvordan variabelen for utdanningsnivå varierer på det enkelte av de syv store partiene. Her har det enkelte parti blitt dummykodet til 1, mens resten har blitt satt til 0.⁹ I forhold til H⁵, finner vi verdier som kan sies å bekrefte denne: blant samtlige partiers velgere er det de som stemmer på Venstre, Sv og Høyre som har størst forklaringskraft i forhold til utdanningsnivå. Dette samsvarer godt med tidligere forskning. Det skiller mye fra disse og ned til de øvrige partiene. Her må det poengteres at ingen verken Ap, KrF, Sp eller FrP var signifikante på et tilfredsstillende nivå. Bare rundt halvparten av disse partienes målinger var innenfor et akseptabelt nivå. Halvdelen som derimot var signifikante var som forventet lavere enn Venstre, Sv og Høyre. Dermed kan vi avkrefte H⁶.

Tabell 5.3 Utdanningsnivå og faktisk stemmegivning etter valgt parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Binomisk logistisk regresjon. Nagelkerkes R²

	1989	1993	1997	2001	2005	2009	Gj.snitt.	Gj. N.
SV	0,038**	0,019**	0,048**	0,025**	0,047**	0,046**	0,037	167,6
Ap	0,059*	0,009*	0,017*	0,000	0,002	0,002	0,014	556,6
V	0,044*	0,021*	0,031*	0,063*	0,074*	0,032*	0,044	76,33
KrF	0,029*	0,001	0,001	0,000	0,000	0,007	0,006	154,5
Sp	0,020*	0,014*	0,013*	0,003	0,002	0,001	0,008	146,6
H	0,070	0,066	0,055	0,016	0,051	0,057	0,053	323,5
FrP	0,000	0,000	0,004	0,020*	0,021*	0,045*	0,015	206,6
Gj.snitt.	0,037	0,016	0,024	0,018	0,028	0,027		
N	1830	1730	1701	1615	1680	1445		

Tall med ** er signifikante på 0,01 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 % nivå.

Verdiene til Sv svinger noe, men holder seg på et høyt nivå med et gjennomsnitt på 0,037. Ap har derimot et høyt utslag i 1989, før det faller betydelig. Venstre har et noe høyere snitt enn Sv, selv etter å hatt noen lavere utslag i 1993, 1997 og 2009. For KrF sin del var det kun første undersøkelse som gav en liten indikasjon på hvordan utdanningsnivå påvirker deres velgeres stemmegivning. Nivået vi imidlertid ser i 1989 er imidlertid noe høyere enn forventet.(?) For Sp sin del gir de tre første utgavene oss signifikante, moderate utslag før det signifikansen faller.

⁹ Små partier som RV/R, Kystpartiet og "andre partier" har også fått bidra i "0" kategorien, dette for å få med flest mulig respondenter.

Høyre har noe sterkere utslag enn både Sv og Venstre, men som følge av et svakt utslag i 2001 faller gjennomsnittet noe. Likevel, utdanningsnivå er av klart størst betydning for høyrevelgerne i sammenligning med samtlige andre partier over tid. Men, utslagene de siste undersøkelsene er noe svakere enn de to første. Dette er av teoretisk interesse, siden også Ap sine utslag blir betydelig svekket etter 1989 og fordi disse to partiene er de som har stått sterkest i den klassiske høyre-venstre skillelinjen. En hovedtendens er klar; blant de partier som i tabell 8 hadde en tydelig skjev fordeling av velgere etter utdanningsnivå, har utdanning sterkest forklaringskraft og best statistisk signifikans. Partiene med tilnærmet normalfordelte fordelinger i T8 har svakere og flest usignifikante verdier.¹⁰

Med dette i bakhånd kan vi gå videre til å se etter styrke og retning på koeffisientene. Da går vi altså fra å presentere forklaringskraft tabell 5.3, til å se på oddsratioet i tabell 5.4. Under har jeg kjørt bivariate logistiske regresjoner for hvert av de dummykodete partiene, hvor referansekategoriene som før er de resterende partiene.

Tabell 5.4 Effekten utdanningsnivå har på det faktisk stemmegivning etter valgt parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariate logistiske regresjoner med Exp(B) – Oddsratio.

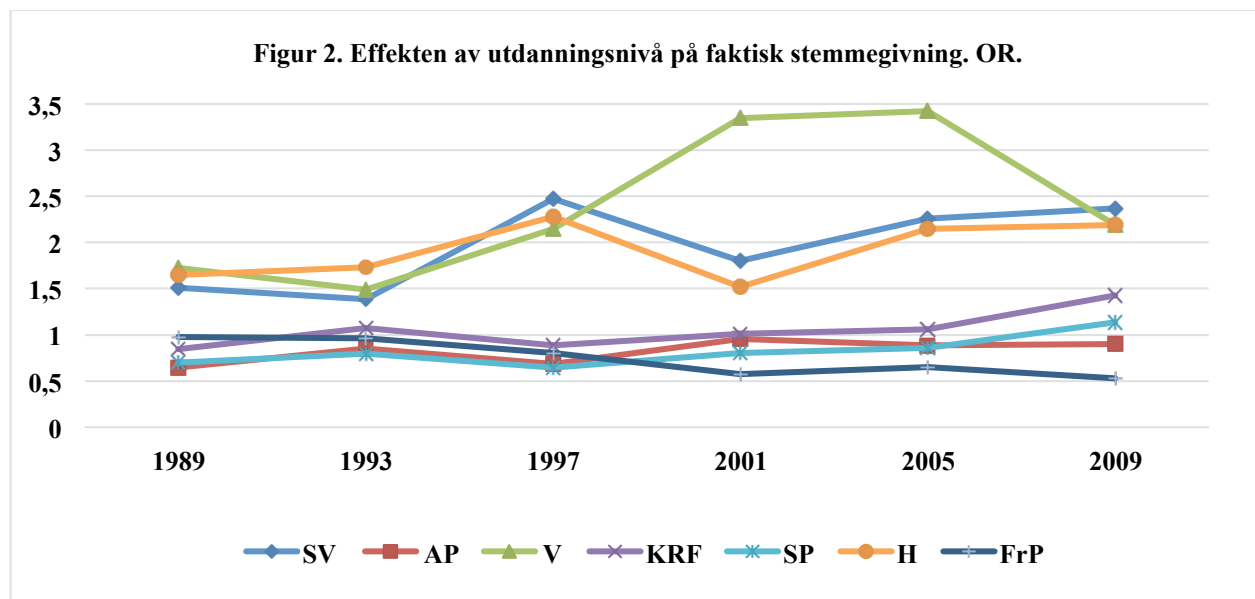
	1989	1993	1997	2001	2005	2009	Gj.snitt.	Gj. N
SV	1,508**	1,382**	2,474**	1,802**	2,259**	2,371**	1,966	167,6
Ap	0,646**	0,854**	0,687**	0,952	0,887	0,898	0,820	556,6
V	1,722**	1,489**	2,149**	3,348**	3,423**	2,190**	2,386	76,33
KrF	0,845*	1,075	0,885	1,012	1,060	1,428	1,050	154,5
Sp	0,702**	0,795**	0,645*	0,804	0,860	1,137	0,823	146,6
H	1,651**	1,728**	2,276**	1,518**	2,144**	2,187**	1,917	323,5
FrP	0,978	0,962	0,801	0,575**	0,651**	0,529**	0,749	206,6
N	1830	1730	1701	1615	1680	1445		

**** er signifikante på 0,01 nivå, mens * er signifikant på 0.05 nivå.**

I likhet med forrige tabell, ser vi her at det er de tre partiene Venstre, Sv og Høyre som skiller seg ut. Partiene har klart mest styrke og retningen forteller oss hvordan oddsen endres ved en enhets endring i uavhengig variabel utdanningsnivå. Retningen er imidlertid positiv for samtlige partier.

¹⁰ Med ”normalfordeling” mener jeg tilnærmet like fordeling på lav og høy utdanning, og en større andel i kategorien for middels utdanning.

Gjennomsnittet viser at Venstre er partiet som holder høyest nivå gjennom alle seks undersøkelser, med SV og Høyre samlet like bak. For disse tre partiene sin del så stiger verdiene fra første undersøkelse i 1989 og frem til 2009. Hvis vi ser dette mer visuelt i figur 2 så faller verdiene i enkelte undersøkelser for alle partiene, så det kan ikke sies å være noe jevn stigning. Men med overvekt av høyere verdier så kan vi si at for disse tre partiene har oddsratioet økt tydelig fra 1989 til 2009.



For partiene KrF og Sp kan vi også se en liten økning, selv om disse ikke er signifikante i de siste tre undersøkelsene. For FrP sin del var ble tallene ikke signifikante før i 2001. Her er det verdt å notere seg at når verdiene først er signifikante i 2001, 2005 og 2009, er utslaget rekordlavt. Ingen av de seks andre partiene er i nærheten av å ha en så lav oddsratio.

5.2 Oppsummering: Utdanning er viktig for enkelte partier

Utgangspunktet for dette kapittelet var å undersøke forholdet mellom utdanningsnivå og partivalg. Først så fikk vi etablert en deskriptiv oversikt i tabell 5.1, hvor vi fikk se den gjennomsnittlige prosentfordeling etter utdanningsnivå for det enkelte parti i løpet av perioden 1989-2009. Her fikk vi se at Venstre, SV og Høyre dominerte blant gruppen av høyt utdannede, og hadde færrest i gruppen for lavt utdannede. På motsatt side hadde vi FrP, som hadde lavest

andel høyt utdannede, og høyest andel blant de lavt utdannede. Videre fremmet jeg fire hypoteser for undersøkelse. Blant disse fikk vi bekreftet at utdanning har betydning for valg av parti, og dette mer langt sterkere enn utvalgte bakgrunnsvariabler. Videre så fikk vi bekreftet at Venstre, SV og Høyre sine velgere var de som var mest påvirket av utdanningsnivå. Her var Høyre partiet med klart sterkest forklaringskraft, sett i lys av Nagelkerkes R^2 . Vi kunne imidlertid ikke finne stadfeste at FrP var det partiet med velgere som var minst påvirket av utdanningsnivå over seks valgundersøkelser, men de tre siste ga oss gode indikasjoner på at dette er tilfelle.

Når det gjelder økt betydning for utdanningsnivå finner vi ingen tydelig økning år for år, men vi ser at blant de partiene med høyest utslag at utdanning har fått økt betydning totalt sett. Med de resterende partiene kan vi derimot ikke se noen tydelig økning, da disse har manglende signifikans. I presentasjonen av bivariate logistiske regresjoner med dummykodete partivariabler, fikk vi bekreftet funnene fra tidligere i analysen. Oddsratene for utdanningsnivå var langt høyere for de tre partiene Venstre, SV og Høyre. Interessant er det å se at SV, Venstre og Frp, som i tabell 5 dannet to klare motpoler innen dimensjon om innvandring-solidaritet, danner lignende motpoler når det kommer til utdanningsnivå og valg av parti.

Vi har allerede kunnet etablere et forhold mellom utdanning og innvandring-solidaritet, noe som mer spesifikt kom til syne ved i sammenligning med lavt utdannede, har høyt utdannede klart mer liberale tilnærmeringer til øvrige dimensjonen. Selv om vi kun med forbehold kan si at utdanningsnivåets betydning har økt for hva velgerne stemmer, er det relativt sett gode indikasjoner på at dette er tilfelle for partiene med en stor andel høyt utdannede velgere. Og sett i lys av innvandring-solidaritet, er det gode muligheter for at ny politisk skillelinje, med basis i utdanningsnivå, kan dannes ut i fra partiene SV, Venstre og FrP. Sågar kan vi delvis bekrefte et institusjonelt element. For å bedre øke sjansen for å få dette til, vil jeg nå ta fatt på analyse som undersøker forholdet mellom det normative element i innvandring-solidaritet og det institusjonelle i partiene.

6. Koblingen mellom det normative og det institusjonelle element: I-S-dimensjonen og faktisk stemmegivning

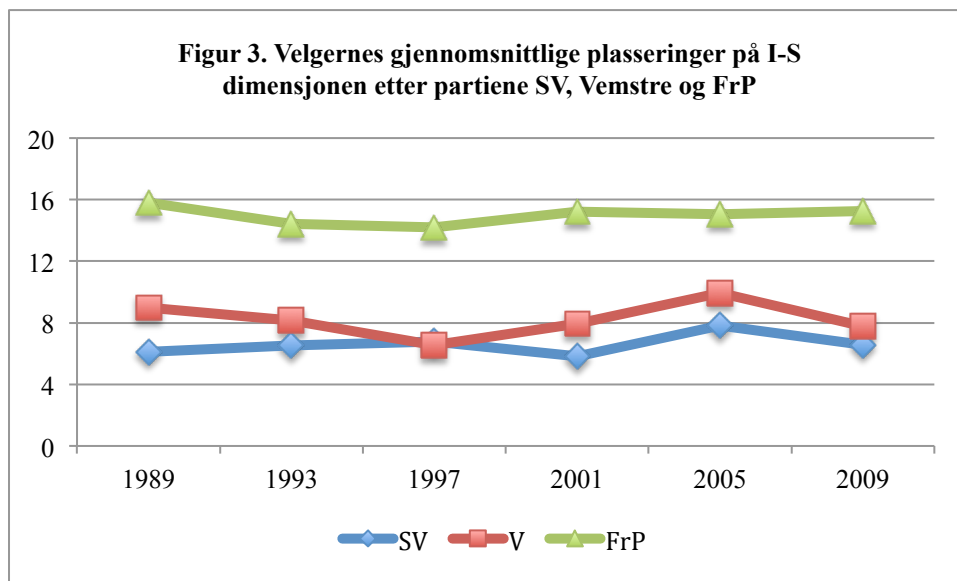
I kapittel 4 fikk vi se at blant et utvalg nyere holdningsdimensjoner og etablerte skillelinjer var det I-S-dimensjonen som skilte seg ut sett i lys av utdanning. I tabell 4.1 skilte denne dimensjonen seg ut som den med klart sterkest korrelasjon med utdanning. Senere i kapittelet ble dette sett på i større detalj da en rekke bakgrunnsvariabler fikk variere sammen med utdanning på avhengig variabel innvandring-solidaritet. Her var utdanning variabelen med klart sterkest utslag på dimensjonen mellom 1989-2009, og med økt styrke f.o.m 1997 utgaven. Vi fikk også et inntrykk av i hvilken grad av forklaringskraft denne variabel har på I-S-dimensjonen. Nå derimot, skal vi se nærmere på hvordan denne dimensjonen fungerer sammen med valg av parti. Vi søker dermed å besvare følgende: *Hvordan, og i hvilken grad, har innvandring-solidaritet betydning for partivalg?* Samtidig vil vi undersøke følgende hypotese:

H₇: Innvandring-Solidaritet-dimensjonen er av størst betydning for de som stemmer på Venstre, SV og FrP

I likhet med tidligere så vil V-V-dimensjonen her fungere som en kontroll. Dette for å kunne ha et visst sammenligningsgrunnlag, da vekst-vern også er en nyere holdningsdimensjon. Som påpekt tidligere har I-S-dimensjonen fått økt oppmerksomhet de siste tiårene, og dens kobling til partivalg er absolutt noe vi bør se nærmere på. Dette spesielt med tanke på at de sosiostrukturelle koblingene til stemmegivning har blitt svakere, noe som eksempelvis kan ses i lys av Inglehart (1984: 27-33) sin stille revolusjon, hvor det hevdes å komme en overgang fra klassebasert til verdibasert politisk polarisering. For eksempel ble det tydelige endringer i oppslutningen rundt skillelinjen sentrum-periferi under EU-avstemningen i 1994, da periferien fikk økt støtte som følge av en ”sammensmeltning av venstreorienterte holdninger” og kreftene som kjempet for periferien, dette samtidig som en ”sammenføyning av høyre-orienterte standpunkter og sentrumsinteresser på ja-siden” vokste frem (Jenssen: 1995:213). I følge Hestetun (2007:66) er det mye som tyder på at disse sammenføyningene har holdt seg.

6.1. Et polarisert bilde

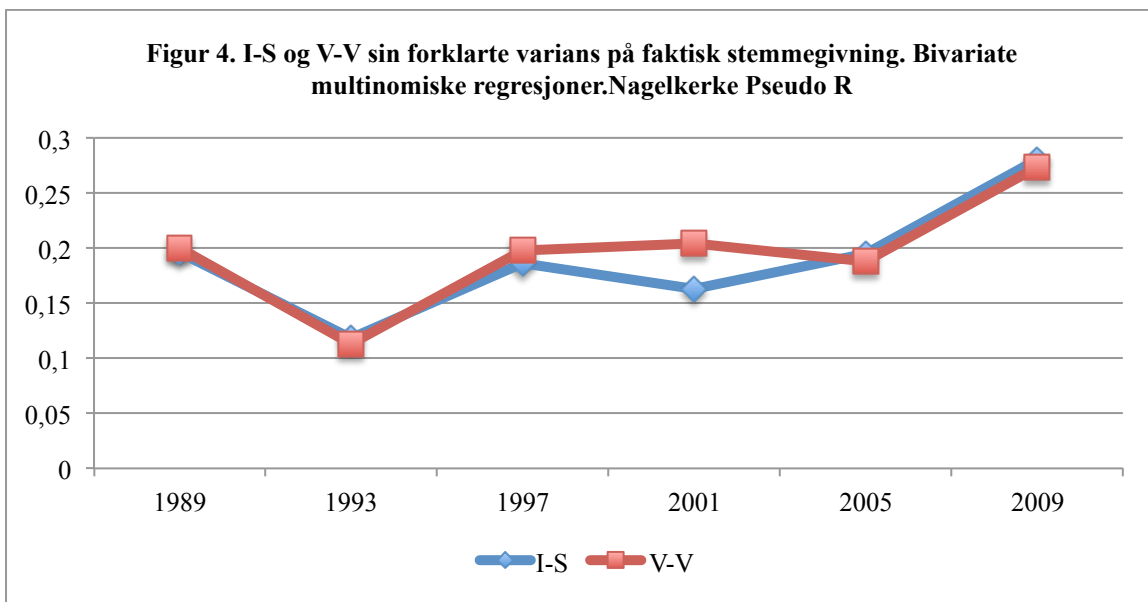
For å begynne kan vi ta en titt tilbake på tabell 4.2 i større detalj. Denne tabellen viste til gjennomsnittlige posisjoner for partiene velgere på I-S-dimensjonen. Under følger en figur hvor de partiene som i størst grad pekte seg ut på begge endene av den tyvepunkts skalaen. Lave verdier indikerer mer liberale holdninger innenfor I-S-dimensjonen. Som du ser i figur 3. er det SV og Venstre sine velgere som innehar de mest liberale posisjonene, mens FrP sine velger innehar de mest restriktive. Jeg har utelatt Sp, KrF, Ap og Høyre fra figuren da disse danner sentrum innenfor dimensjonen, som følge av at de nå er mindre interessante i forhold til problemstillingene.



Figur 3 viser at FrP sine velgere har klart høyest, og dermed mest restriktive holdninger til innvandring. Denne er for så vidt ganske stabil. På den andre enden av finner vi SV og Venstre, hvor SV er partiet med velgere som har de laveste, og dermed mest liberale holdningene til innvandring. Nivået til samtlige partier er tilnærmet likt fra starten i 1989 til siste undersøkelse i 2009, og forholdet mellom partiene som danner denne polariseringen er nokså jevnt gjennom samtlige undersøkelser, og viser dermed til en kontinuitet innenfor emnet – og ikke til at forskjellene øker.

6.2 Partivalg i lys av innvandring-solidaritet-dimensjonen

Ut i fra forrige avsnitt kan vi fatte oss et bilde av hvordan partienes velgere plasserer seg innenfor holdningsdimensjonen innvandring-solidaritet. Imidlertid gir dette lite innsikt i om hvordan dimensjonen er med på å påvirke hvordan folk plasserer sine stemmer. Vi vil vite mer om hvordan I-S-dimensjonen fungerer i denne sammenhengen. Tidligere analyser av foregående valg viser at saksfeltene som påvirker norske velgere er komplekst, men at fra og med 1997-valget så har offentlig-privat-dimensjonen og I-S-dimensjonen fått økt betydning, selv om tendensen for offentlig-privat snur noe mellom 2005- og 2009-valget. For I-S-dimensjonen øker derimot sammenheng med stemmegivning økende også i 2009-valget, noe som også gjelder for V-V-dimensjonen selv om den er noe svakere (Aardal: 2011:119). I og med at offentlig-privat-dimensjonen er utelatt fra analysen etter å blitt avvist tidligere, vil fokuset her også ligge på I-S-dimensjonen, med I-S-dimensjonen fungerende som kontroll.¹¹ Vi vil da kunne forvente å se en stabil og svakt økende utvikling for begge disse (H⁸).



Ut i fra figur 4 kan vi se denne utviklingen. Med unntak fra et noe svakere utslag i 1993, har både I-S-dimensjonen og V-V-dimensjonen en stabil utvikling som stiger noe mellom 2005- og 2009-valget. Dette bekrefter Aardal (2011:119) sine analyser fra stortingsvalget i 2009. Som sagt

¹¹ Offentlig-privat nevnes som den viktigste kasusen for stemmegivningen av Aardal, og vi skal ha dette i bakhodet selv om vi velger å fokusere på de nyere holdningsdimensjoene innvandring-solidaritet og vekst-vern.

ovenfor så viser han til at offentlig-privat har den største påvirkningen ovenfor velgerne, og dette må vi ha i bakhånd. Tendensen er imidlertid klar; velgerne påvirkes av flere elementer enn tidligere slik at forholdet mellom velgerne og deres faktiske stemmegivning blir stadig mer omfattende og sammensatt. Da gjenstår det å se mer detaljert hvordan dette utspiller seg hos hvert enkelt parti, da vi med bakgrunn i tabell 4.2 fikk se velgernes posisjonering innenfor I-S-dimensjonen etter samtlige partier, og i figur 3 de tre partiene Venstre, SV og Høyre. Vi søker dermed å kunne vise til en forklaringskraft (nagelkerke) og oddsratio for det enkelte parti.

La oss begynne med forklaringskraften i tabell 6.1. Her er det SV og FrP som peker seg spesielt ut. Høyst gjennomsnitt gjennom samtlige serier har FrP med 0,167, med 2009 som klart høyeste utslag. Oppsvingen ved dette valget kan trolig skyldes at innvandring var et høyaktuelt tema, hvor flere av velgerne var mer opptatte og restriktive til innvandring. Partiet har som nevnt tidligere basert seg på nettopp innvandrings skepsis som en av sine kjernesaker. På en annen side ser vi at SV også når sine høyeste forklaringskraft i dette valget. Ikke rart da partiet danner motstykket til FrP i innvandringsdebatten. Venstre er det siste av partiene som har signifikante verdier i samtlige serier, og deres velgere er derfor å regne med som noe mindre påvirket av I-S-dimensjonen. Fra tidligere vet vi at partiets velgere befinner seg i nærheten, dog noe svakere, av SV sine innvandringsliberale velgere. At vi ikke klarer å vise til noen stabil signifikant forklaringskraft hos de resterende partiene Ap, Sp, KrF og Høyre er ikke oppsiktsvekkende, da deres velgere utgjør sentrum innenfor I-S-dimensjonen.

Tabell 6.1. Innvandring-solidaritet sin påvirkning på faktisk stemmegivning etter parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat logistisk regresjon. Nagelkerke R^2

	1989	1993	1997	2001	2005	2009	Gj.snitt
SV	0,154**	0,105**	0,132**	0,094**	0,139**	0,188**	0,135
AP	0,002	0,001	0,005*	0,006*	0,006*	0,023**	0,007
V	0,047**	0,020*	0,030**	0,059**	0,039**	0,027**	0,037
KrF	0,008*	0,017**	0,004	0,000	0,001	0,019*	0,008
Sp	0,001	0,011	0,000	0,000	0,003	0,000	0,002
H	0,000	0,000	0,006*	0,000	0,010**	0,000	0,003
FrP	0,153**	0,088**	0,199**	0,158**	0,154**	0,250**	0,167
N	1908	2018	1901	1708	1879	1689	

Tall med ** er signifikante på 0,001 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 % nivå.

Vi ser dermed at dimensjonen har størst forklaringskraft for SV og FrP, partiene som danner motstykkene innenfor I-S-dimensjonen. Velgere som oppfatter dette som et viktig saksfelt har

dermed langt større tilbøyelighet for å stemme på en av disse partiene. Dette ser vi spesielt godt ved de bivariate logistiske regresjonene som presenteres i tabell 6.2. Ved å se på retning og styrke vil vi kunne se hvordan oddsen endres ved en enhets endring i uavhengig variabel. Funnene i denne tabellen er noe blandet. FrP sine velgere peker seg ut som de med størst tilbøyelighet for å stemme ut i fra innvandringsmessige holdninger.

Tabell 6.2. Innvandring-solidaritet sin effekt på faktisk stemmegivning etter parti. Valgundersøkelsene 1989-2009. Bivariat logistisk regresjon Exp (B) Oddratio.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009	Gj.snitt
SV	0,837**	0,850**	0,808**	0,861**	0,825**	0,785**	0,827
AP	1,014	0,991	0,977	0,970*	0,972*	0,947**	0,978
V	0,895**	0,926*	0,910**	0,861**	0,902**	0,916**	0,901
KrF	0,960*	0,939**	0,975	0,993	0,983	0,930*	0,963
Sp	0,989	1,045**	0,997	1,006	1,025	0,992	1,009
H	1,002	0,997	0,969*	0,992	0,959**	0,992	0,984
FrP	1,223**	1,207**	1,257**	1,222**	1,192**	1,282**	1,230
N	1908	2018	1901	1708	1879	1689	

Tall med ** er signifikante på 0,001 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 % nivå.

At koeffisienten er såpass stor og stabil indikerer at dette kommer av restriktive holdninger til innvandring. Ved siden av FrP er det kun SV som har signifikante oddsratere i samtlige serier. Hos dette partiet er tendensen noe annerledes. Her minsker nemlig oddsen for å stemme på partiet ut i fra i innvandringsmessige holdninger. Dette høres mulig rart ut, men dette forklares med at uavhengig variabel er en skala fra 0 til 20, hvor høyere verdier er mer restriktive. Samtidig viser verdier over 1 økning i oddsen, mens verdier under 1 viser at den minsker. Modellen viser her til hvilke partiers oddsratere enten positive eller negativ. At SV sine velgere har mest negativ oddsratio forteller oss dermed samtidig at disse velgerne er de med mest liberale holdninger til saksfeltet. De resterende plasserer seg noe gjennomsnittlig mellom 0,901 og 1,009, noe som forteller oss at endring er liten og at oddsen er svakt minskende. Utslagene er imidlertid svake, og med tanke på at såpass mange er uten signifikans vil det være vanskelig å kunne gi et godt bilde av hvordan velgerne her påvirkes av innvandring-solidaritet. Men, ut i ifra de signifikante verdiene vi ser så er effekten særdeles liten i sammenligning med FrP, Venstre og SV sine velgere. Sågar kan H7 bekrefte.

6.3 Oppsummering: Innvandring-solidaritet er av betydning for enkelte partiers velgere

Gjennom dette kapitlet har vi fått befestet viktige poeng i forholdet mellom det normative og institusjonelle elementet. Dimensjonen innvandring-solidaritet er av betydning for norske velgere, men i størst grad for partiene SV, Venstre og FrP – partiene som utgjør hver sin part av et tydelig polarisert landskap innenfor dimensjonen. Imidlertid vet vi ut i fra egen sammenligning med vekst-vern-dimensjonen, og fra Aardal sin kartlegging av dimensjonenes effekter på stemmegivning over de siste 30 år at også andre holdningsdimensjoner er av betydning og at disse varierer for de enkelte partiers velgere. Dermed kan vi ikke bekrefte hypotese 8 fullt og holdent. Vi kan imidlertid hevde følgende: innvandring-solidaritet-dimensjonen har hatt en stabil og svakt økende betydning for velgernes stemmegivning de siste to tiårene, og særlig for de øvrige tre partiene, samtidig som andre holdningsdimensjoner også har fått økt betydning. Dette danner utgangspunkt for å hevde at velgerne påvirkes av deres holdninger til en rekke saksfelt og således støtte oppunder bildet av norske velgere som svært komplekse i sin atferd.

At vi har fått etablert en kobling mellom det normative elementet i I-S og det institusjonelle i partiene gjør at vi kan føre dette videre. I en siste sammenfattende analyse vil jeg trekke samtlige tre elementer sammen i et endelig forsøk på kunne etablere en ny skillelinje.

7. Endelig kobling av elementer: Utdanning, I-S-dimensjonen og faktisk stemmegivning

7.1 Tidligere analyser: oppsummert

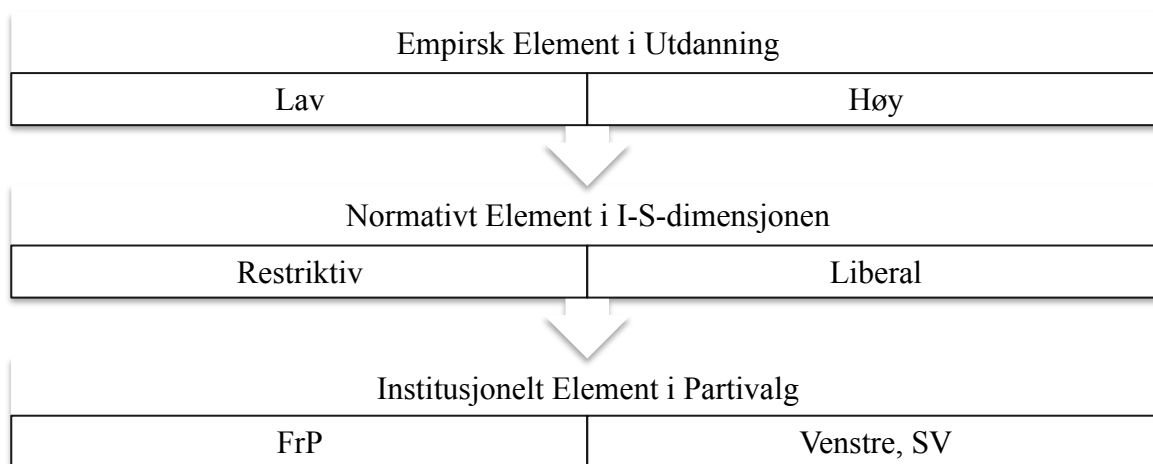
La oss begynne med kapittel fire, som var et viktig grep for å behandle det normative elementet ved holdningsdimensjonene på riktig måte. Siden dimensjonene vekst-vern og innvandring var blitt behandlet som en og samme dimensjonene i Danmark, var det nødvendig å etterprøve dette før vi gikk videre. Imidlertid var det lite som tydet på at disse kunne behandles under ett. En av hovedgrunnene til dette var at utdanningsvariabelen ikke kunne kobles til V-V-dimensjonen på en like empirisk tilfredsstillende måte som I-S-dimensjonen. Dermed var det uaktuelt å etterprøve denne videre som en reelt normativt element i en mulig ny skillelinje med basis i utdanningsnivå. I fortsettelsen av kapittelet fikk vi testet forholdet mellom innvandring-solidaritet og utdanningsnivå videre. Her fikk vi se at utdanningsnivå hadde en akseptabel grad av forklart varians på denne holdningsdimensjonen, og at både regresjonskoeffisienten b og betakoeffisienten for utdanningsnivå hadde klart sterkest utslag på I-S i sammenligning med andre bakgrunnsvariabler. Dermed hadde vi hjelp av de to første analysekapitlene etablert en robust kobling mellom det empiriske elementet i utdanningsnivå og det normative elementet i innvandring-solidaritet.

Videre i kapittel fem var det forholdet mellom det empiriske elementet i utdanning og det institusjonelle elementet i partivalg som sto for tur. Her fikk vi først se en deskriptiv oversikt over partivalg sett i lys av utdanningsnivå, hvor Venstre, Sv og Høyre var de med størst andel høyt utdannede, og Ap og FrP med andelen lavest utdannede. Deretter fikk vi sammenlignet utdanningsvariabelens betydning med to bakgrunnsvariabler i bivariate multinomiske regresjoner. Disse viste at utdanning hadde klart størst betydning for partivalg. Videre testet vi utdanningsvariabelen forklaringskraft på det enkelte partivalg, og fikk bekreftet indikasjonen fra den deskriptive statistikken: utdanningsnivå har størst betydning for de som stemmer Venstre, SV og Høyre. Dette fikk vi også bekreftet ved oddsratene til disse partiene i bivariate logistiske regresjoner. Dermed sto vi igjen med følgende resultat: utdanning har betydning for partivalg, og

mest for partiene Venstre, SV og Høyre. Dermed hadde vi etablert en kobling mellom det empiriske og institusjonelle element.

Siste delanalyse kom i kapittel seks. Her fikk vi konstatert at det normative element i innvandring-solidaritet kunne kobles til det institusjonelle elementet i partivalg. Mer spesifikk var det ovenfor partiene SV og FrP hvor dimensjonen hadde størst innflytelse, noe som samsvarer med Aardal sine analyser. Etter en drøfting av dette kom vi frem til at dette kan jamføres med en form for polarisering innenfor innvandring-solidaritet, hvor disse partiene fanger inn velgerne på ytterpunktene av denne og som mer trolig vil avgi sin stemme som følge av sitt engasjement innenfor saksfeltet. Stemmegivningen på resterende partiene virket å være lite påvirket av I-S. Dette kommer naturligvis av at det norske politiske landskapet er komplekst, og at ulike saker er av betydning for velgerne, noe som gir varierte begrunnelser for faktisk stemmegivning.

Da står vi igjen med følgende resonnement etter kapitlene 4, 5 og 6, fremstilt i figur 5:



7.2 Testing av endelig modell:

Det empiriske og normative elementet står bak vår endelig stemmegivning. Nærmere sagt så kan vi begrunne dette med at variasjoner innenfor empiriske karakteristikk, eksempelvis utdanningsnivå, gir oss ulike holdninger og normative prioriteringer. Dette igjen kulminerer til

hva vi stemmer på, alt etter det alternativet vi tror best vil ivareta eller svare til vårt bilde av samfunnet og hvordan det bør styres. Gjennom denne oppgaven har jeg vist til nettopp dette. Nå gjenstår det i siste analyse å forsøke å sy det hele sammen, slik at vi mulig kan hevde at en ny utdanningsbasert skillelinje ligger i blant norske velgere.

Gjennom samtlige regresjonsmodeller vil faktisk stemmegiving på de enkelte partiene Sv, V og FrP fungere som avhengig variabel, ganske innlysende med tanke på at vi i bunn og grunn her er ute etter å se hva som påvirker vår stemmegivning. Først vil uavhengig variabel utdanning innlemmes, før innvandring-solidaritet blir lagt til i neste modell. Dette gir oss mulighet til å kontrollere for effekten til første uavhengige variabel. I tabellen A6 i appendiks så ser vi dette i praksis: utdanning får økt effekt når I-S-dimensjonen innlemmes i de tre første seriene (1989-1997), mens den blir svekket i de tre siste seriene (2001-2009) og samtidig endrer fortegn. Disse har nemlig større andel i gruppen høyt utdannede enn i de lavt utdannede gruppene, og med en stor middels kategori. Dermed tipper verdiene fra positiv til negativ retning. Imidlertid er verdiene for I-S stabile gjennom samtlige serier, til tross for dette. Som du vil se i kommende tabeller ser man at forklart varians øker betydelig når I-S-dimensjonen får variere sammen med utdanningsvariabelen. Med unntak av et bunnivå i 1993, og toppnivå i 2009, har den stabile utslag. Dermed kan vi si at utdanning står best sammen med I-S-dimensjonen.

Det mest interessant for oss er derimot å se på enkeltpartiene SV, Venstre og FrP. Det er disse våre uavhengig variabler kan forvente å gi best utslag på. Her vil det legges frem logistiske regresjoner med fokus på oddsratene og Nagelkerke Pseudo R^2 , dette som følge av at avhengig variabel nå blir dikotom. La oss begynne med SV i tabell 7.1. Her ser vi at oddsen for utdanningsnivå er relativt høy i modell 1, men at den synker og i stor grad mister signifikans når I-S innlemmes i modell 2. Dette kan mulig fortelle oss at effekten utdanningsnivå innehar, kommer gjennom innvandring-solidaritet. Tolker vi oddsratene i modellene ser vi at høyere utdanningsnivå og liberale holdninger til innvandring kjennetegner SV-velgeren.

Tabell 7.1. Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på SV. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio Exp (B)

		1989	1993	1997	2001	2005	2009
Mod. 1	Utdanning	1,562**	1,337**	2,342**	1,659**	2,174**	2,432**
	Konstant	-3,314	-3,472	-4,749	-3,112	4,266	-4,784
	Pseudo R ²	0,044	0,015	0,041	0,020	0,042	0,048
	N	2172	2183	2036	2323	2012	1775
Mod. 2	Utdanning	1,148*	1,001	1,428*	1,144	1,351*	1,271
Mod. 2	I-S	0,847**	0,850**	0,824**	0,867**	0,837**	0,792**
	Konstant	-0,996	-1,079	-2,119	-1,095	-1,578	-1,189
	Pseudo R ²	0,156	0,105	0,135	0,094	0,145	0,192
	N	1894	2010	1885	1699	1879	1668

Tall med ** er signifikante på 0,001 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 nivå

Så til Venstre i tabell 7.2. Her ser vi at samtlige oddsrater er signifikante i begge modellene, og at utdanning er en karakteristikk av stor betydning for partiets velgere, da disse gjerne er høyt utdannede. Vi ser derimot at oddsratene for utdanning synker noe i modell 2 når kontrollert for utdanning, og at I-S-dimensjonen har en svake negative oddsrater. Dette betyr at Venstres velgere heller svakt mot en liberal tilnærming til I-S-dimensjonen, dog noe mindre enn SV.

Tabell 7.2. Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på Venstre. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio Exp (B)

		1989	1993	1997	2001	2005	2009
Mod. 1	Utdanning	1,889**	1,469*	2,145**	2,811**	3,252**	2,110**
	Konstant	-5,073	-4,588	-4,849	-5,718	-5,941	-5,060
	Pseudo R ²	0,058	0,020	0,031	0,049	0,068	0,029
	N	2172	2183	2036	2323	2012	1755
Mod. 2	Utdanning	1,630**	1,324*	1,764*	2,020*	2,689**	1,716*
Mod. 2	I-S	0,930*	0,946*	0,936*	0,889**	0,941*	0,940*
	Konstant	-3,971	-3,697	-3,819	-4,001	-4,892	-3,934
	Pseudo R ²	0,074	0,029	0,043	0,080	0,079	0,039
	N	1894	2010	1885	1699	1879	1668

Tall med ** er signifikante på 0,001 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 nivå

For FrP sin del er bildet imidlertid motsatt av de to øvrige partiene. I tabell 7.3 ser vi, selv med tre signifikante serier, at FrP-velgerne har jevnt negative verdier. Dette er som forventet da partiet har mange i kategorien blant middels utdannede, noe som gir dårlig grunnlag for spesifikke retninger av utdanningseffekter. Vi ser derimot at effektene blir positive når kontrollert for I-S-dimensjonen, og at disse går i mer restriktiv retning i lys av dimensjonen.

Tabell 7.3 Utdanningsnivået og I-S-dimensjonens betydning for avhengig variabel faktisk stemmegivning på FrP. Stegvis logistisk regresjon. Oddsratio Exp (B)

		1989	1993	1997	2001	2005	2009
Mod. 1	Utdanning	0,921	0,962	0,845	0,535**	0,666**	0,516**
Konstant		-2,038	-3,101	-1,935	-1,120	-0,792	-0,242
Pseudo R ²		0,001	0,000	0,002	0,027	0,018	0,048
N		2172	2183	2036	2323	2012	1755
Mod. 2	Utdanning	1,381**	1,259*	1,701**	0,845	1,015	0,956
Mod. 2	I-S	1,258**	1,226**	1,283**	1,214**	1,193**	1,279**
Konstant		-6,037	-6,593	-6,487	-4,348	-3,885	-4,854
Pseudo R ²		0,169	0,095	0,206	0,158	0,154	0,252
N		1894	2010	1885	1699	1879	1668

Tall med ** er signifikante på 0,001 % nivå, mens * er signifikante på 0,05 nivå

I tabellene ovenfor kan vi se variansen hos den enkelte modell. Det er gjennomgående blant SV og FrP at denne øker betydelig når både utdanning og I-S er innlemmet i modellen, og forteller oss dermed at for disse to partiers velgere kan stemmegivning i langt større grad sees i lys av disse to faktorene enn det gjør hos Venstre. Interessant er det dessuten å se at differansen er såpass stor fra SV og FrP til Venstre. Dette forteller oss at normative elementer er av betydning for hva vi stemmer på.

8. Avslutning: Kan vi snakke om en ny skillelinje?

Det analytiske arbeidet i oppgaven er blitt gjennomgått fra kapittel 4 til 8. Dette har vært en langvarig, men nødvendig prosess for å best mulig se hvordan de ulike elementene oppfører seg med hverandre. Vi startet denne prosessen med å teste for hvilke nyere holdningsdimensjoner som best korrelerte med utdanning. Her pekte I-S-dimensjonen seg frem som den mest aktuelle, og vi ble nødt til å avvise V-V-dimensjonen for videre etterprøving. Dette betød at vi nå gjensto med en nyere holdningsdimensjon i forhold til utdanning, men som likevel skilte seg fra Stubagers (2010) danske analyser. Han hevdet disse to holdningsdimensjonene kunne inngå i en og samme nypolitisk dimensjon. Slik stod vi igjen med I-S-dimensjonen som i størst grad kunne sees i lys av utdanningsnivå, og vi hadde dermed fått til en konkret kobling mellom det empiriske elementet i utdanning og det normative elementet i I-S. Videre fikk vi knyttet de empiriske og normative elementene til det institusjonelle i partivalg. Her fikk vi se at begge disse var av betydning for partivalg, men at det i hovedsak var tre partier i SV, Venstre og FrP som pekte seg ut. SV og Venstre hadde størst andel høyt utdannede velgere og var mest liberale i skalaen I-S, mens FrP hadde høyest andel lavt utdannede og lavest andel høyt utdannede. Som forventet dannet det seg dermed et polarisert bilde av spekteret på I-S-dimensjonen, med de høyt utdannede velgere som liberale og de lavt utdannede som restriktive.

Til sammen skal funnene fra analysen kunne gjøre det mulig å svare på problemstillingen: *Er nyere holdningsdimensjoner i norsk politikk koblet til utdanningsnivå på en slik måte at det utgjør en ny skillelinje?*

Ut i fra oppsummeringen ovenfor kan man lett bli revet med og tenke at det bør være mulig å svare resolutt på problemstillingen. Imidlertid er bildet noe mer omfattende enn som så, og vi vil trenge en grundig drøfting i denne prosessen. La oss ta for oss valg av det normative elementet, hvor mine valg har vært inspirert av funn som gjelder utenfor Norge. Det ligger ingen automatikk i disse valgene, de har heller fungert som interessante valg som har vært av interesse uansett hvorvidt vi kan avkrefte eller bekrefte problemstillingen. Dessuten har allerede eksisterende empiri innenfor norske stortingsvalg vært til stor inspirasjon med empiri som har støttet koblingen mellom utdanningsnivå, plassering på I-S-dimensjonen og valg av parti. Utfordringen

har å kunne si om dette faktisk er såpass markant at vi kan snakke om en ny skillelinje. Utgangspunktet for dette er jo lovende, da våre funn viser til etablerte mønstre mellom utdanningsnivå og normative standpunkt, og hvordan dette kan påvirke partivalg. Imidlertid må vi ta hensyn til noen elementer innenfor teorien som bør drøftes. De skillelinjene som kom til gjennom Lipset og Rokkan sitt arbeid, var kontroverser/motsetninger som dukket opp som følge av makroendringer som ikke kunne overses. Endringene i vår samtid er derimot mindre omfattende og merkbare i forhold til disse, og vil vanskeligere kunne gi grobunn for skillelinjer av sånn karakter. Imidlertid skal vi ikke kimse av de endringene som har skjedd de siste femti år. De siste tiårene viser eksempelvis at mangfoldet innen kultur og religiøse forhold vil gi grobunn for en rekke utfordringer innen politikk, og gi oss sterke og polariserte normative samfunnsbilder i befolkningen, noe vi allerede står ovenfor hvis vi ser i lys av polariseringen innenfor I-S-dimensjonen. Spørsmålet om kontinuitet er også noe vi må innlemme her. At skillelinjer oppstår mens andre forvitrer er jo bra, og ganske åpenbart. Når samfunnet har og fortsatt vil endre seg med stor hastighet, er det ikke uventet at våre normative bilder også vil forandre seg. Dette er ingen svakhet, da det nettopp dette er det som gjør valgforskningen så unik ved at den åpner for å fange opp slike endringer. Når vi vet at samfunnsmessige endringer har skjedd med langt større hastighet og kortere intervall enn de Lipset og Rokkan baserte seg på, og at det mulig ikke vil oppstå makrososiale endringer av en sånn grad igjen, må vi nøye oss med de vi har. Det blir feil å hele tiden måtte sammenligne med ”store” endringer fra en annen epoke når det skjer såpass mye i korte intervaller i nyere tid, og sågar være urimelig å skulle klassifisere skillelinjer når konteksten har forandret seg i slik grad. Kanskje vil nyere skillelinjer ha kortere levetid enn de opprinnelige, men de vil likevel reflektere noe som er tilstede i samfunnet når vi er i stand til å etablere de gjennom Bartolini og Mair sitt rammeverk. Det er trolig flere som vil argumentere imot at utdanning kan ligge til grunn for en ny skillelinje, og at det trolig aldri kan bli like rigid som religiøse og sosiale skiller. Derimot er det observert at en rekke av de eldre skillelinje har fått svekket betydning, eksempelvis ved at sosiale klasser ikke lengre utgjør markante skiller i befolkningen (Hahn:2008:3). Skal vi imidlertid få en bedre forståelse av hvordan utdanningsnivå splitter befolkningen er det kanskje nødvendig å heve ambisjonsnivået i innhenting av data, der man i større grad forsøker å måler hvordan ulike utdanningsgrupper skiller seg ut fra hverandre. Hvis vi evner å ta nye steg i forskningen, og utforske nye veier mer grundig, kan det mulig gi grobunn for nye skillelinjer.

Dette impliserer en viss drøfting av hva som egentlig skal kunne tilskrives som skillelinje. Ut i fra modellene i det avsluttende analysekapittelet, kan vi se hvordan det normative/verdimessige elementet kan operere uten rot i det empiriske/strukturelle landskapet. Her fikk vi se at, for både SV og FrP, at I-S-dimensjonen hadde betydelig forklart varians på stemmegivning selv når utdanning ikke var signifikant. Dette understreker at verdier er av betydning, og at holdningsdimensjoner er viktige i forståelsen av stemmegivning. Vi kan dermed bekrefte at det ikke nødvendigvis trenger å eksistere et empirisk/strukturelt element i våre forståelse av stemmegivning. Hvis vi da konsekvent skal kunne ha et tredelt krav i form av sterke bånd mellom både empiriske, strukturelle og institusjonelle, vil vi kunne miste skiller som eksisterer på normativt og institusjonelt plan. Ser vi derimot på saksområder av betydning for velgerne i de foregående 6-7 stortingsvalgene, kan vi se at struktur er knyttet til de holdningsdimensjonene som saksområdene er underlagt. Eksempelvis ser vi med vårt normative element – I-S – at det er klare og stabile koblinger til utdanningsnivå, vårt empiriske/strukturelle element. Via en slik tilnærming er det langt i fra urimelig å hevde at dette er en reell skillelinje. Dette igjen avhengig av hvor stor styrke det er i forskjellene mellom disse utdanningsgruppene, og hvordan disse forskjellene er i forhold til styrken innefor andre motsetninger. Hvis man vil se betydningen religiøs aktivitet har som forklaringsvariabel for plassering på religiøs-sekulær-dimensjonen, er denne av langt mindre betydning enn utdanning er for I-S-dimensjonen (se tabell A8 i appendiks). Selv om plassering på denne dimensjonen nå også påvirkes av moralske og etiske vurderinger, og ikke bare grad av religiøs tro, sier dette at utdanningsnivå og I-S-dimensjonen korrelerer sterkt.

Vi må også vurdere hvilket grunnlag denne skillelinjen er basert på. Tidligere har jeg drøftet hvorvidt vi kan regne med utdanning som en strukturell variabel som kan operere selvstendig, og ikke som innlemmet blant flere strukturelle variabler i sosioøkonomisk forstand. I og med at utdanning peker seg ut i såpass sterk grad i denne oppgaven vil det forsvares at vi separerer denne fra de andre. Imidlertid sier dette lite om hvordan utdanning fungerer i lys av utdanningseffektene som ble presentert i avsnitt 2.4, men trolig virker utdanning inn på flere måter. Denne tendensen vil nok også fortsette, da utdanningsnivå øker, og vi vil mulig kunne skimte flere forskjeller innad i utdanningsgruppene. Slik vil partiene som fanger inn høyt utdannede grupper kunne få flere tilhengere i årene fremover. Alt avhenger av hvordan disse velgerne vil vektlegge de ulike

holdningsdimensjonene i fremtiden. I lys av at FNs klimarapporter årlig sender budskap om at miljøbevissthet er nøkkelen for fremtidige generasjoner, kan mulig vekst-vern-dimensjonen få økt betydning. Likeså kan økt globalisering og migrasjon, der kulturer og religioner møtes tettere enn før, gi økt vektlegging av holdningsdimensjonene global-nasjonal, religiøs-sekulær og innvandring-solidaritet. Samtidig kan disse endre karakter som følge av politiske endringer, slik vi er i ferd med å se hos den liberal-konservative regjeringen som vant valget i 2013, hvor innvandringspolitikken blir mer restriktiv enn tidligere. I lys av hendelsene 22.juli 2011 kan dette slå tilbake, da hendelsen satte økt fokus på innvandringsdebatten, og dro den i mer liberal karakter. Hvis dette medfører at befolkningens gjennomsnittlige plassering innenfor den normative I-S-dimensjonen dreier mer mot liberal retning, kan dette bety at vi ikke lengre vil oppleve at innvandring blir et såpass tonegivende tema for ulike utdanningsgrupper. Og når flere av oss tar høyere utdanning vil dette kunne forsterkes, og mulig endre karakteren av dette aspektet og ta toppen av motsetningene. Når våre verdier vil preges mer av altruisme og humanitær karakter (jfr. Pascarella og Terenzini:1991:227) er det naturlig å tro at dette vil skje, og at fokus på frihet, rettferdighet og likhet vil kunne ta fokuset vekk fra essensen i den innvandringsdebatten vi hittil har sett.

Konklusjon er dermed som følger: I forhold til de klassiske skillelinjene fra før 1970-tallet er det vanskelig å kunne si at vi har med en ny skillelinje å gjøre. Imidlertid må man nyansere dette fordi man ved å sammenligne disse opererer innenfor to vidt forskjellige tidskontekster. Ut ifra moderne tid er det klart at hvilket utdanningsnivå og hvordan man plasserer seg på I-S-dimensjonen har relativt stor betydning for vår stemmegivning. Her kom det relative aspektet inn: hvilke faktorer som er vesentlige for vår stemmegivning har endret seg fra å være få og mindre kompliserte, til å være mangfoldige og kompliserte. Når mulige variabler som virker inn øker i antall, vil vi få færre av de klassiske og dominerende skillelinjene og ender opp med et større antall skillelinjer som ikke er like markante i forhold til de klassiske. Dermed bør man kunne se utdanning som grunnlag for en ny skillelinje.

Skal det være mulig å finne ut mer om dette vil det viktige fremover være å se hvordan utdanningseffektene i realiteten fungerer. Dette må gjøres ved å ha større dybde innenfor temaet og i større grad innlemme hvordan de enkelte utdanningsgruppene kan karakteriseres, noe som er

spesielt viktig hvis innvandring-solidaritet får økt fokus i fremtiden. De teoretiske redskapene og modellene vi har for å kunne gjøre dette må være sensitive for kontekst, da denne til stadig endrer seg. Dette kan gjøres ved å sørge for at gamle og nye modeller får operere sammen.

Appendiks A

Tabell A1. Velgernes to viktigste saker, prosentvis fordeling for innvandring og miljø. Valgundersøkelsene fra 1989-2009¹²

	Innvandring	Miljø
1989	7,8	32,9
1993	4,8	6,5
1997	6,2	9,4
2001	4,6	5,9
2005	6,3	8,3
2009	16	20
Gjennomsnitt	6,51	11,75

Tabell A2. Mål for indre konsistens av dimensjonene innvandring-solidaritet, vekst-vern og samlet via Cronbachs Alfa. (antall variabler i parentes)

Årstall	Innvandring-solidaritet	Vekst-vern	Samlet Dimensjon
1989	0,82 (5)	0,595 (5)	0,792 (10)
1993	0,771 (5)	0,684 (5)	0,793 (10)
1997	0,748 (4)	0,648 (6)	0,726 (10)
2001	0,750 (5)	0,671 (6)	0,737 (11)
2005	0,738 (4)	0,708 (5)	0,744 (9)
2009	0,747 (4)	0,773 (6)	0,820 (10)

Tabell A3. Korrelasjonsmatrise med dimensjonene innvandring-solidaritet, vekst-vern, offentlig-privat og religiøs-sekulær. Pearsons R og Signifikansnivå.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
Vekst-vern x innvandring-solidaritet	0,456**	0,459**	0,320**	0,286**	0,324**	0,498**
Vekst-vern x religiøs-sekulær	-0,008	0,197**	0,055*	0,068**	0,205**	0,203**
Vekst-vern x offentlig-privat	-0,304**	-0,150**	-0,201**	-0,288**	-0,285**	-0,358**
Innvandring-solidaritet x religiøs-sekulær	0,077**	0,357**	0,240**	0,325**	0,380**	0,336**
Innvandring-solidaritet x offentlig-privat	-0,239**	-0,095**	0,017	-0,009	-0,117**	-0,226**

** er signifikante på 0,01 nivå, mens * er signifikant på 0,05 nivå.

¹² Øvrige tabell er satt sammen av respondentenes to viktigste saker. Da disse ikke er kategorisert verken i datasett eller dokumentasjonsrapporter, må jeg selv gjøre en opptelling ut i fra de som er oppgitt. Tallene kan derfor variere noe da ikke alle svar er like enkle å plassere i henhold til dimensjonene.

A4. Manntallskontrollert stemmegivning sett i lys av utdanningsnivå, valgundersøkelsene f.o.m 1989 til 2009. Sekvensiell prosentfordeling.

		SV	DNA	V	KrF	Sp	H	FrP
1989	Lav	9,42	28,87	8,97	29,9	21,62	10,42	14,63
	Middels	47,98	56,28	37,18	48,45	67,57	43,42	62,44
	Høy	42,60	14,85	53,85	22,36	10,81	46,15	22,93
1993	Lav	11,85	27,35	14,52	20,00	26,43	9,06	19,51
	Middels	4,07	50,15	41,94	47,20	57,64	44,20	62,20
	Høy	34,07	22,50	43,55	32,80	15,92	46,74	20,73
1997	Lav	7,69	23,97	7,23	20,00	24,63	7,55	19,25
	Middels	45,30	57,80	50,60	57,25	62,69	50,94	64,71
	Høy	47,01	18,23	42,17	21,76	12,69	41,51	16,04
2001	Lav	9,36	17,65	5,71	15,35	16,13	9,24	26,35
	Middels	52,34	57,98	37,14	60,47	67,14	59,52	59,28
	Høy	38,30	24,37	57,14	24,19	16,13	31,04	14,37
2005	Lav	6,32	17,78	3,06	8,79	14,73	4,78	19,35
	Middels	31,03	43,84	24,49	54,95	52,71	37,13	54,52
	Høy	62,64	38,38	72,45	36,26	32,56	58,09	26,13
2009	Lav	5,93	17,56	4,55	10,45	10,31	4,48	21,15
	Middels	28,81	42,32	33,33	37,31	47,42	36,90	57,71
	Høy	65,25	40,12	62,12	52,24	42,47	58,62	21,15

* I 1989- og 1993-undersøkelsene er utdanning oppgitt i fire kutt. Kutt 2 og 3 er her slått sammen til middels, fra grunnskole1 og grunnskole2.

Tabell A5. Gjennomsnittlige plasseringer for partienes velgere i lys av to dimensjoner.

	År	Gj.snitt	SV	Ap	V	KrF	Sp	H	FrP
I-S-dimensjon	1989	11,27	6,12	10,22	9,00	9,37	11,05	11,09	15,82
	1993	10,78	6,53	10,22	8,17	10,32	11,41	9,78	14,41
	1997	9,77	6,80	9,14	6,55	9,60	9,92	9,62	14,20
	2001	10,31	5,81	9,86	7,95	9,71	10,24	9,56	15,22
	2005	11,74	7,83	12,18	9,92	10,21	11,54	11,37	15,07
	2009	10,94	6,57	11,23	7,78	9,80	10,61	10,98	15,25
V-V-dimensjon	1989	9,01	4,16	8,52	5,5	7,42	8,28	10,07	11,96
	1993	10,73	6,48	10,96	9,16	10,10	10,71	13,11	12,18
	1997	11,07	8,30	11,89	8,48	9,94	9,74	12,74	12,89
	2001	10,24	6,18	10,98	7,77	8,97	8,61	11,55	12,20
	2005	9,99	6,75	10,18	6,62	9,20	9,25	10,23	11,67
2009	9,45	6,22	9,99	6,19	9,09	8,63	10,77	11,19	

Tallene er for hver serie en gjennomsnittlige plassering hvert enkelt partis velgere har på de to dimensjonene.

Tabell A6. Effekt utdanningsnivå og I-S har på avhengig variabel faktisk stemmegivning. Lineær regresjon. Ustandardiserte og standardiserte koeffisienter.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta	B & Beta
Mo1.	0,204	0,134	0,169*	-0,353	-0,250	-0,309
Utdannin g	0,086	0,064	0,046	-0,086	-0,076	-0,095
Mo2.	0,556	0,324	0,606	0,092	0,171	0,321
Utdannin g	0,234	0,154	0,165	0,022	0,052	0,099
Mo2. I-S	0,176	0,114	0,153	0,163	0,147	0,197
	0,377	0,256	0,335	0,312	0,345	0,459
N	1622	1610	1575	1385	1575	1383

Tall med * er ikke signifikante på 0,05 % nivå.

Tabell A7. Justert forklart varians R^2 fra modellene i tabell 6.

	1989	1993	1997	2001	2005	2009
Modell 1	0,007	0,003	0,001	0,007	0,005	0,009
Modell 2	0,122	0,060	0,099	0,092	0,107	0,181

Tabell A8. Multipl linear regresjonsanalyse med avhengig variabel i dimensjonen "Religiøs-Sekulær" og bakgrunnsvariabler. 1989-2009.

	1989		1993		1997		2001		2005		2009	
	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta	B	Beta
Religiøs aktivitet	0,580	0,433**	0,469	0,307 **	0,632	0,383*	0,683	0,405**	0,554	0,303**	0,641	0,249**
Alder	-0,021	-0,132**	-0,020	-0,132**	0,027	0,162*	0,020	0,109**	0,028	0,135**	0,019	0,093*
Kvinner	0,248	0,063*	-0,496	-0,109**	0,050	0,112	-0,156	-0,031	-0,155	-0,032	-0,053	-0,011
P. Sektor	0,056	0,014	-0,314	-0,068*	-0,240	-	0,049	0,009	-0,254	-0,051	-0,450	-0,092*
Org.Medlem.	-0,085	-0,021	0,228	0,050	0,225	0,044	0,238	0,047	-0,044	-0,009	-0,075	-0,015
By/Land	0,254	0,063*	0,294	0,062 *	0,453	0,081*	-0,536	-0,101**	-0,547	-0,105**	-0,339	-0,064*
Østl.	0,239	0,054	0,280	0,055	0,513	0,088*	0,648	0,115**	0,328	0,060	0,626	0,112*
AgdRog	0,604	0,110**	0,859	0,129**	1,207	0,213*	1,203	0,166**	0,988	0,140**	1,367	0,210**
Vestl.	0,548	0,109**	0,726	0,122**	1,052	0,178*	0,857	0,129**	0,924	0,142**	0,966	0,153**
Trøndel.	0,204	0,031	0,677	0,082*	0,318	0,035	0,136	0,016	0,346	0,042	0,687	0,080*
Nord-N.	0,427	0,068*	0,494	0,065*	0,945	0,113*	0,398	0,048	0,657	0,075*	0,854	0,098*
Middels Inntekt	0,080	0,154	0,026	0,005	0,053	0,010	-0,295	-0,056	0,248	0,049	-0,166	-0,030
Høy Inntekt	-0,152	-0,039	-0,548	-0,115**	-0,150	-0,028	-0,341	-0,068	-0,028	-0,006	-0,153	-0,031
Konstant	2,137		3,260		2,491		2,932		2,590		1,758	
Justert R²	0,266		0,202		0,264		0,271		0,168		0,131	
N	1078		1496		1638		1073		1136		957	

** er signifikante på 0,01 nivå, mens * er signifikant på 0.05 nivå.

Appendiks B – Indikatorfordeling for dimensjonene 1989-2009

Tabell B1. Dimensjon Innvandring-solidaritet						
Variabelnavn	1989	1993	1997	2001	2005	2009
1. Innvandring utgjør en alvorlig trussel mot vår nasjonale egenart	x	x	x	x	x	x
2. Flyktninger og innvandrere bør ha samme rett til sosialhjelp som nordmenn, selv om de ikke er norske statsborgere				x		
3. I dårlige tider bør vi først og fremst sørge for arbeid til nordmenn	x	x	x	x	x	x
4. Positiv/Negativ til innvandring	x	x	x	x	x	x
5. Hvordan ser du på det, mener du at norsk u-hjelp bør skjæres ned, at den bør opprettholdes som nå, eller mener du at den bør økes?	x	x	x	x	x	x
6. Innvandreres stemmerett. Er tre år riktig, for tidlig, for sent eller bør de ikke ha stemmerett?	x	x				
Cronbachs Alfa	0,82	0,771	0,748	0,750	0,738	0,747
<p>Dimensjonen er konstruert som en skala som går fra 0 til 20, hvor 0 er innvandringsliberal og 20 er innvandringsrestriktiv. Spørsmål 1, 2 og 3 er opprinnelig kodet 1-5. Spørsmål 4 er opprinnelig kodet 1-10, men er omkodet til 1-5. Spørsmål 5 og 6 er kodet 1-3, og forbli slik. Formel anvendt for å omgjøre til en skala fra 0 til 20 er: $((tempindex-6)/18)*5+1$</p> <p>Enkelte variabler er snudd for å oppnå substansielt samme mening.</p>						

Tabell B2. Dimensjon Vekst-vern

Variabel	1989	1993	1997	2001	2005	2009
1. Vi bør tillate olje- og gassutvinning utenfor Lofoten og Vesterålen (*Barentshavet)					x	x
2. Det legges alt for liten vekt på miljøvern i dagens Norge.				x	x	x
3. For å trygge økonomisk vekst trenger vi fortsatt industriutbygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverninteressene	x	x	x	x	x	x
4. Satse mer på miljøvern, selv om det medfører dårligere levestandard, snu	x	x	x	x	x	x
5. Øke tempo i utbygging av vassdrag	x	x	x			
6. Forby bruk av privatbiler i indre bykjerner.	x					
7. Vi bør satse på høy økonomisk vekst og produktivitet	x	x	x	x		
8. I den økonomiske situasjonen Norge er oppe i i dag, bør man kunne fire på miljøkravene		x				
9. Bygge gasskraftverk i Norge			x	x		
10. Senke takten i oljeproduksjonen. snu			x	x		
11. Vi bør bygge gasskraftverk, selv om CO ² -rensing ikke er mulig					x	
12. Hensynet til arbeidsplasser går foran reduserte utslipp av klimagasser						x
13. Klimaendringer er menneskeskapte						x
Cronbachs Alfa	0,595	0,684	0,648	0,671	0,708	0,773

Dimensjonen er konstruert som en skala som går fra 0 til 20, hvor 0 er maks verneorientert, og 20 er maks vekstorientert. Alle variablene er opprinnelig kodet 1-5. Enkelt av disse er snudd for å oppnå substansielt samme mening. Formel anvendt for å omgjøre til en skala fra 0 til 20 er: $((tempindex-6)/18)*5+1$

Tabell B3. Dimensjon Offentlig-privat						
Variabel/ År	1989	1993	1997	2001	2005	2009
1. Sysselsetting, statlig innflytelse		x	x	x	x	x
2. Samfunnskontroll over næringsliv!		x	x	x		x
3. Offentlige aktiviteter bedre og billigere med private					x	x
4. Redusere statlig næringskontroll	x	x	x		x	x
5. Høye inntekter bør beskattes hardere				x	x	
6. Må redusere forskjellen i økonomisk evne			x	x		
7. Offentlige tjenester viktigere enn å senke skattene!	x	x		x	x	x
8. Redusere økonomiske forskjeller			x			
9. Tillate private helsetjenester	x					
10. Øk. Forskjeller nok redusert	x					
11. Samfunnet bør styres med samme retningslinjer som det private	x					
12. Arbeidsledighet, opp til myndighetene å minske		x				
13. Sosialisere store bedrifter sammen med små.	x					
Cronbachs Alfa	0,647	0,683	0,626	0,673	0,672	0,709

Dimensjonen er konstruert som en skala som går fra 0 til 20, hvor 0 er maks offentlig orientert, og 20 er maks privat orientert. Variablene 1-11 og 13 er opprinnelig kodet 1-5, mens variabel nr 12 er kodet 1-10 og omkodet til 1-5. Enkelt av disse er snudd for å oppnå substansielt samme mening. Formel anvendt for å omgjøre til en skala fra 0 til 20 er: $((\text{tempindex}-6)/18)*5+1$

Tabell B4. Dimensjon Religiøs-Sekulær						
Variabel/år	1989	1993	1997	2001	2005	2009
1. Satse på et samfunn med kristne verdier			x	x	x	x
2. Kristendomsundervisning oblig. 1-10			x	x	x	x
3. Holdning til abort	x	x	x	x	x	x
4. Adopsjon homofile					x	x
5. Kirken bør skilles fra staten					x	x
6. Samboende like rettigheter som gifte	x					
7. Alkoholpolitikk, selvplassering 1-10	x					
8. Samboende homofile like rettigheter som gifte		x	x	X		
9. Likestilling mellom menn og kvinner		x				
Cronbachs Alfa	0,510	0,419	0,639	0,622	0,696	0,682

Dimensjonen er konstruert som en skala som går fra 1 til 10, hvor 1 er maks religiøst orientert, og 10 er maks sekulært orientert. Variablene 1, 4, 5, 6 og 8 er opprinnelig kodet 1-5. Variablene 2 og 7 er opprinnelig kodet 1-10, men er omkodet til 1-5, mens variabel 3 er kodet 1-3 og variabel 9 er kodet 1-4. Enkelt av disse er snudd for å oppnå substansielt samme mening. Formel anvendt for å omgjøre til en skala fra 1 til 10 er: $((\text{tempindex} - 6)/18) * 5 + 1$

Appendiks C: Koding av variabler

Utdanningsnivå:

1989-1993: 1 = grunnskole, 2 = gymnas 1, 3 = gymnas 2, 4 = universitet/høyskole.

1997-2009: 1 = grunnskole, 2 = videregående, 3 = universitet/høyskole

Kjønn: mann kodet 0, kvinne kodet 1.

Alder: kontinuerlig

Religiøs aktivitet.

Indeksvariabel konstruert på basis av ISF sine retningslinjer. Kodet 1 = passiv, 2 = lav aktivitet, 3 = middels aktivitet, 4 = medlem.

Anvendte variabler:

→ Er du medlem av noen religiøse eller kristelige foreninger eller organisasjoner? (1989, 2001, 2005, 2009)

→ Hvor mange ganger i løpet av den siste måneden har du

- Vært til stede ved gudstjenester i kirken? (1989-2009)
- Vært til stede på andre religiøse møter? (1989-200)
- Hørt på andakter og gudstjenester i radio og fjernsyn? (1989-2009)

Inntekt, brutto innen husholdningen.

Konstruert på basis av ISF sine retningslinjer.

Kodet 1 = lav, 2 = middels, 3 = høy. Årlig koding:

→ 1989: 1 = 0 - 90 000, 2 = 100 000 - 299 000, 3 = 300 000 +

→ 1993: 1 = 0 - 186 000, 2 = 187 000 - 330 000, 3 = 331 000 +

→ 1997: 1 = 0 - 216 000, 2 = 217 000 - 399 000, 3 = 400 000 +

→ 2001: 1 = 0 - 260 000, 2 = 261 000 - 480 000, 3 = 481 000 +

→ 2005: 1 = 0 - 350 000, 2 = 360 000 - 600 000, 3 = 610 000 +

→ 2009: 1 = 0 - 350 000, 2 = 360 000 - 600 000, 3 = 610 000 +

Medlem i organisasjon/fagforening. Ja kodet 0, nei kodet 1.

Ansatt i offentlig/privat sektor. Privat kodet 0, offentlig kodet 1.

Bosatt i By/land: By kodet 1, land kodet 0. By \leq 2000 innbyggere, land $>$ 2000 innbyggere.

Region 6 kutt: 1=Oslo/Akershus, 2= Østlandet ellers, 3= Agder og Rogaland, 4= Vestlandet, 5= Trøndelag, 6= Nord-Norge.

Litteratur:

Allardt, Erik and Pertti Pesonen (1967) "Cleavages in Finnish Politics". I M. S. Lipset and S. Rokkan (red.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.

Bartolini, S. & Mair P. (1990). *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press

Berglund, Frode (2003). "Valget i 2001 – skillelinjemodellens endelikt?", i Bernt Aardal (red), *Velgere i villrede. . . En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W. Damm og Søn, 107–37.

Berglund, F. (2004) "METODE/KOMMENTAR: Indekskonstruksjon: Kun et spørsmål om teknikk? En empirisk gjennomgang". *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, No. 3.

Berglund, Frode (2007): "Nye sosiale skiller: Sektor teller, ideologi avgjør", kap 6. i (red) Bernt Aardal: *Norske velgere. En studie av Stortingsvalget 2005*. Oslo: N.W. Damm & Søn AS

Brooks, Clem (2006). "Voters, Satisficing, and Policymaking: Recent Directions in the Study of Electoral Politics", *Annual Review of Sociology*, 32, 191–211.

Brown, R. (2000), 'Social Identity Theory: Past Achievements, Current Problems and Future Challenges', *European Journal of Social Psychology*, Vol. 30. s. 745–78.

Clausen, T.H. & Johansen, V. (2012) "Cronbachs Alfa". Kap.11 Eikemo, T.A. og Claussen T.H. (2012) *Kvantitativ analyse med SPSS – en praktisk innføring med SPSS*. 2 utgave. Tapir akademisk forlag: Trondheim

Cotgrove, Stephen, and Andrew Duff (1980). "Environmentalism, Middle-Class Radicalism, and Politics", *Sociological Review*, Vol. 28, No. 2, s. 333–51.

Cronbach, L. J. (1951) "Coefficient alpha and the internal structure of tests". *Psychometrikam* Vol. 16, s. 297-334.

Dalton, R. J. (1984) "Cognitive Mobilization and Partisan Dealignment in Advanced Industrial Democracies". I *The Journal of Politics*, Vol. 46. s. 264-284

Dalton, Russel J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck (red.) (1984): *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Dalton, Russell J. (1996) *Citizen politics*. 2. Utgave. Chatham, N.J.: Chatham House.

Dalton, Russel J. (2000) "Influences on Voting Behavior". I Richard Rose (red) *International Encyclopedia of Elections*. Washington D.C.: Congression Quarterly Inc. s. 332-339

Dalton, R. J. & Welzel, C. (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge University Press.

Dalton, R. J (2009) "The Decline of Party Identifications". Kapittel 2 i Dalton & Wattenberg (red) sin *Parties without Partisans*. Oxford University Press.

Dalton, R. J. & Wattenberg, M.P. (2009a) "Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies". Introduksjon i Dalton & Wattenberg (red) sin *Parties without Partisans*. Oxford University Press.

Dalton, R. J. & Wattenberg, M.P. (2009b) "Partisan Change and The Democratic Process". Kapittel 12 i Dalton & Wattenberg (red) sin *Parties without Partisans*. Oxford University Press.

Dalton R. J. (2010) "Partisan Mobilization, Cognitive Mobilization and the Changing German Electorate". Paper forberedt for presentasjon ved konferansen: "The 2009 German Federal elections," Kansas University, April 2010 s. 1-23.

Davis, N. J. & Robinson, R. V (1991) "Men's and women's consciousness of gender inequality: Austria, West Germany, Britain and the United States". I *American Sociological Review*, No. 56, s. 72-84.

Eikemo, T.A. og Claussen T.H. (2012) *Kvantitativ analyse med SPSS – en praktisk innføring med SPSS*. 2 utgave. Tapir akademisk forlag: Trondheim.

Hellevik, Ottar (2002). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget. Utgave 7.

Holbæk-Hanssen, J. (2010) "En ny skillelinje? En empirisk analyse av utdanningens betydning for nye skillelinjer i norsk politikk". Masteroppgave ved UiO.

Houtman, D. (2003) "Lipset and "Working-Class" Authoritarianism". I *The American Sociologist*. Vår/Sommer 2003.

Houtman, D., Achtenberg P., & Derks, A. (2012) *Farewell to leftist working class*. Transaction Publishers, New Jersey.

Inglehart, R. (1971) "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Change in Post-Industrial Societies". I *The American Political Science Review*. Vol. 65, No. 4., s. 991-1017.

Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution*. Princeton University Press: New Jersey.

Inglehart, R. (1990) *Culture Shift in Advanced Industrial Democracies*. Princeton University Press: New Jersey.

Jenssen, A. T. (1993) *Verdivalg – Ny massepolitikk I Norge*. Oslo: Ad Notam.

Jenssen, A. T. (1995) "Hva gjorde EU-striden med det ideologiske landskapet i Norge?" *Sosiologisk tidsskrift*, 3: 213-229.

Jenssen, A. T. (2008) "Om fruktbarhet og realisme i valgmodeller". Paper til NOPSAs konferansen, Tromsø.

Jenssen, A. T. & Engesbak H. (1994) "The many faces of education. Why are people with lower education more hostile towards immigrants than people with higher education?" *Scandinavian Journal of Educational Research*. vol. 38 No. 1., s. 33-50

Knutsen, O. (1979) "Forandringer i Politiske Verdier og Politisk Dyktighet I Norske Industrisamfunn". Hovedoppgave ved Institutt for Statsvitenskap, UiO.

Knutsen, O. (1984) "Political Cleavages and Political Realignment in Norway: The New Politics Thesis Reexamined. I *Scandinavian Political Studies*, Vol. 9, No. 3, s. 235-260

Knutsen, O. (1985) *Politiske verdier, konfliktlinjer og ideology. Den norske politiske kulturen I komparativt perspektiv*. UiO.

Knutsen, O. (2004): *Social Structure and Party Choice in Western Europe. A Comparative Longitudinal Study*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Knutsen, O. (2010) "Religious Voting and Class Voting in 24 European Countries – A Comparative Study". Paper presentert på den Internasjonale Sosiologiske Foreningens (ISA) verdenskongress i sosiologi i Göteborg, 11-17 juli, 2010.

Lipset, S. M. og Rokkan S. (1967) *Party systems and Voter Alignments*. New York: Free press

Lipset, S. M. (1981) *Political man: the social bases of politics*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press

Listhaug, Ola (1989) "Gamle og nye modellar i valforskninga. Eit oversyn". *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Nr 4/1989. s. 339-360

Minar, D. M. (1961) "Ideology and Behaviour". I *Midwest Journal of Political Science*. Vol. 4, No. 4, s. 317-331

Moum, T. (1978) "Causes of enviromental concern. A cross-national study. Paper to "First annual Scientific meeting of the International Society of Political Psychology. New York, September 2.-4.

Narud, H. M. & Aalberg, T. (1999) *Challenges to Representative Democracy: Parties, Voters and Public Opinion*. Fagbokforlaget: Bergen.

Nunn, C., Crockett H. & Williams A. (1978) *Tolerance For Nonconformity*. California: John Wiles & Sons Incorporated.

Nunnally, J. C. (1967) *Psychometric theory*. 2.utgave. New York: McGraw-Hill.

Pascarella, E.T. and Terenzini, P.T. (1991) *How College Affects Students: Findings and Insights from Twenty Years of Research*, San Francisco: Jossey-Bass.

Pratkanis, A. R. (1989) *Attitude Structure and Function*. Lawrence Erlbaum Association: New Jersey

Ringdal, K. (2009) *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget.

Rokeach, M. (1968) "The Role of Values in Public Opinion Research". I *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 32, No. 4 (Vinter, 1968-1969), s. 547-559

Seip, J. A. (1975): "Modellenes tyranni. Periferi og sentrum i historien". *Studier i Historisk metode* ss. 101-123. Oslo: Universitetsforlaget

Selznick, G. J. & Steinberg S. (1969) *The Tenacity of Prejudice*. New York: Harper & Row.

Spector, P. E. (1992) Summated Rating Scale Construction. *An introduction*. No. 82. Sage.

SSB (2013) "Store endringer i utdanningsnivået". Artikkel publisert på Statistisk Sentralbyrås nettsider 18/-2013. Hentet mars 2014. <http://www.ssb.no/utniv/>

Stubager, R. (2006) *The Education Cleavage: New Politics in Denmark*, Michigan: Politica.

Stubager, R. (2008) "Education effects on authoritarian-libertarian values: a question of socialization". I *The British Journal Of Sociology*, Vol. 59, No. 2. s. 327-350.

Stubager, R. (2009) "The Education Cleavage: The Socio-Structural Foundations of Culture Wars." Paper forberedt til IPSA 21st World Congress of Political Science, Santiago. S. 6.

Stubager, R. (2010) "The Development of the Education Cleavage: Denmark as a Critical Case". I *West European Politics*, Vol. 33, No. 3, s. 505-533

Tajfel, H. (1974) "Social identity and intergroup behaviour". I *Social Science Information*, 13, 65-93.

Thomassen, J. (2005) "Introduction". Kap. i Jacques Thomassen (red) *The European Voter*. New York: Oxford University Press

Tjomsland, M. (2002) "Arbeidsinnvandrings situasjonen i Norge etter 1975". Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier. Universitetet i Bergen.

Vik, H. (2013) "Old News or New Left? En analyse av Sosialistisk Venstrepartis miljøpolitikk i perioden 1989-2013". Masteroppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo, Våren 2013.

Weil, F. D. (1985) "The Variable Effects of Education on Liberal Attitudes: A Comparative-Historical Analysis of Anti-Semitism Using Public Opinion Survey Data". I *American Sociological Review*, Vol. 50, No. 4, s. 458-474.

Zuckerman, A. S. (1975). "Political Cleavage: a Conceptual and Theoretical Analysis", *British Journal of Political Science*, 5:2, 231-48.

Aardal, B. (1993) "Den stille evolusjon". Kap 12 i Aardals Dr. Philos. Avhandling i statsvitenskap "Energi og Miljø. Nye strudsspørsmål i møte med gamle strukturer". UiO.

Aardal, B. (1994) "Hva er en politisk skillelinje? En begrepsmessig grenseoppgang" *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2: 218-249

Aardal, B. (2003) "Flyktige stemningsbølger eller politiske grunnverdier". Kap.3 I B. Aardal (red) *Velgere i Villrede, en analyse av Stortingsvalget i 2001*. N. W. Damm & Søn As

Aardal, B. & Waldahl, R. (2004) "Political Cleavages in a Media-Driven Environment". I Narud & Krogstad (red) sin *Elections, Parties, and Political Representation*. Oslo: Universitetsforlaget.

Aardal, B. (2007): "Holdninger og ideologisk struktur", kap. 3 i (red.) Bernt Aardal: *Norske velgere. En studie av Stortingsvalget 2005*. Oslo: N.W. Damm & Søn AS

Aardal B. og Narud, H. M. (2007) "Er kvinner naturlig venstrevridde?". Kapittel 8 i Bernt Aardal (red) *Norske velgere – en studie av stortingsvalget i 2005*. N.W. Damm & Søn AS: Danmark.